

University of Groningen

Monitor Special Heroes in cluster 4

van Lindert, Caroline ; Bruining, Jan-Willem; Smits, Froukje; Nootebos, Wouter; Mombarg, Remo

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2013

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

van Lindert, C., Bruining, J-W., Smits, F., Nootebos, W., & Mombarg, R. (2013). *Monitor Special Heroes in cluster 4: Eindsituatie van deelnemende cluster 4-scholen en hun leerlingen*. WJH Mulier Instituut.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Monitor Special Heroes in cluster 4

Eindsituatie van deelnemende cluster 4-scholen
en hun leerlingen

Caroline van Lindert

Jan-Willem Bruining

Froukje Smits

Wouter Nootebos

Monitor Special Heroes in cluster 4

Eindsituatie van deelnemende cluster 4-scholen en hun leerlingen

In opdracht van de programmaorganisatie Special Heroes
(samenwerkingsverband van Stichting Onbeperkt Sportief, NOC*NSF en PO-raad)

Caroline van Lindert*
Jan-Willem Bruining**
Froukje Smits*
Wouter Nootebos*

*Mulier Instituut

** Instituut voor Sportstudies, Hanzehogeschool Groningen

© *Mulier Instituut*
Utrecht, oktober 2013

m.m.v. Dorine Collard, Emilie van Dedem, Remko van den Dool, Jantine ter Haar,
Nynke Kuiphof, Nienke Jans, Marije Melaard, Remo Mombarg,
Liset Nijk, Emma Sanders, Marije Sleurink, Patrick van de Ven

Mulier Instituut
Sociaalwetenschappelijk sportonderzoek

Postbus 85445
3508 AK Utrecht

t 030-7210220
e info@mulierinstituut.nl
i <http://www.mulierinstituut.nl>

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1. Inleiding	11
1.1 Het programma Special Heroes	12
1.2 Doelstelling monitoring en evaluatie	15
1.3 Reikwijdte onderzoek	16
1.4 Onderzoeksmethoden	16
1.5 Leeswijzer	17
2. Special Heroes op de scholen	19
2.1 Inleiding	19
2.2 Bewegingsonderwijs op school	19
2.3 Deelname aan Special Heroes	21
2.4 Uitvoering en samenwerking Special Heroes	25
2.5 Borging van Special Heroes	29
2.6 Waardering en behaalde doelstellingen Special Heroes	30
2.7 Samenvatting	33
3. De leerlingen en Special Heroes	35
3.1 Inleiding	35
3.2 Algemeen profiel van de leerlingen	35
3.3 Beweegprofiel van de leerlingen	40
3.4 Deelname aan sportactiviteiten in de vrije tijd	42
3.5 Motieven en belemmeringen om te sporten	47
3.6 Lidmaatschap sportvereniging	51
3.7 Keuze sportactiviteiten buiten schooltijd	54
3.8 Ervaringen met Special Heroes	58
3.9 Samenvatting	62
4. De beleving van Special Heroes	65
4.1 Inleiding	65
4.2 Heroes op organisatieniveau	65
4.2.1 Invoeringsfasen implementatieproces	65
4.2.2 Visie van betrokkenen op invoeringsproces	66
4.2.3 Visie op succes- en faalfactoren	68
4.2.4 Algemene waardering	70
4.3 Resultaten leerlingen	71
4.3.1 Doelstellingen Special Heroes	71
4.3.2 Sportgedrag	74
4.3.3 Gedragsverandering door Special Heroes	76
4.4 Samenvatting	79
5. Slotbeschouwing	81
5.1 Resultaten organisatieniveau Special Heroes	82
5.2 Resultaten niveau leerlingen	84

5.3	Eindconclusie en suggesties voor de toekomst	86
	Literatuur	89
	Bijlagen	91
	Bijlage 1. Beschrijving speciaal onderwijs	93
	Bijlage 2. Programmastructuur	94
	Bijlage 3. Onderzoeksverantwoording	95
	Bijlage 4. Vraagpunten schoolvragenlijst	103
	Bijlage 5. Vraagpunten leerlingvragenlijst	105
	Bijlage 6. Uitleg Sterke Kanten en Moeilijkhedenvragenlijst (SDQ)	106
	Bijlage 7. Tabellen leerlingonderzoek	108

Samenvatting

Special Heroes heeft als doel om de sport- en beweegdeelname van kinderen en jongeren met een beperking te vergroten. Vanaf 2009 hebben de Stichting Onbeperkt Sportief (voorheen Gehandicaptensport Nederland), NOC*NSF en de PO-raad¹ het programma Special Heroes uitgerold in alle clusters van het speciaal onderwijs. Het programma is landelijk uitgerold op cluster 1-scholen (voor leerlingen met een visuele beperking) en cluster 3-scholen (voor leerlingen met een verstandelijke en/of motorische beperking). Daarnaast zijn er projecten gestart bij cluster 2-scholen (voor leerlingen met een auditieve beperking). Tussen 2010 en 2013 vond bovendien een pilot van het programma plaats op 34 cluster 4-scholen. Deze laatste scholen zijn gespecialiseerd in onderwijs aan leerlingen met gedragsproblemen en autisme. Het Ministerie van VWS en de provincie Noord-Holland financierden de pilot. In dit rapport doen we verslag van de eindsituatie bij het programma Special Heroes op de deelnemende cluster 4-scholen, zoals vastgesteld medio 2013 (1-meting). Het rapport beschrijft de behaalde resultaten van Special Heroes zowel op organisatieniveau als op het niveau van de einddoelgroep (cluster 4-leerlingen).

Methodische aspecten

Bij het onderzoek is gebruikgemaakt van verschillende instrumenten:

- een vragenlijst ingevuld door de schoolleiding/vakleerkrachten van de pilotscholen (n=18);
- een vragenlijst ingevuld door ouders/leerlingen van de pilotscholen (n=618);
- interviews met schoolleiders, vakleerkrachten lichamelijke opvoeding, trainers, leerlingen en ouders bij groepen van vijf scholen in drie rondes (2010, 2011, 2012);
- een eindevaluatiegesprek met regionale projectleiders van Special Heroes.

De resultaten van de 1-meting onder schoolleiding/vakleerkrachten en ouders/leerlingen vergelijken we in de tekst globaal met die van de startsituatie (vastgesteld medio 2011 en weergegeven in Von Heijden et al., 2013). Vergelijking van beide metingen is echter niet probleemloos. De respons bij beide deelonderzoeken was bij de 1-meting half zo groot als bij de 0-meting. Dit kan verschillen in resultaten opleveren. Daarnaast kan er sprake zijn van een selectie-effect. Dit wil zeggen dat bepaalde groepen meer of minder hebben deelgenomen aan het onderzoek.

Resultaten organisatieniveau Special Heroes

Op organisatieniveau streeft Special Heroes de volgende doelstellingen na:

1. 90 procent van de voor de pilot benaderde scholen van cluster 4 neemt deel aan Special Heroes;
2. 75 procent van de pilotscholen heeft het programma geïmplementeerd;
3. Er is een infrastructuur ontwikkeld om sport en bewegen ook na de projectperiode een structurele plaats te geven binnen de pilotscholen.

¹ De PO-raad nam in 2013 het stokje over van de Landelijke Vereniging voor Cluster 3-scholen.

Ad 1. Deelname scholen

De doelstelling was om 34 cluster 4-scholen te laten deelnemen aan de pilot van Special Heroes. Tussentijds zijn er enkele scholen afgevallen en nieuwe bijgekomen. Aan het einde van de rit hebben volgens opgave van Special Heroes in totaal 34 scholen de volwaardige projectperiode van twee jaar afgemaakt. De eerste doelstelling van Special Heroes is daarmee behaald.

Ad 2. Implementatie programma

Ook de tweede doelstelling is gehaald. Van de 34 deelnemende cluster 4-scholen hebben volgens opgave van Special Heroes 29 scholen het programma geïmplementeerd, ofwel 85 procent. Implementatie betekent dat scholen het programma niet alleen hebben uitgevoerd, maar ook duurzaam hebben verankerd in hun beleid. Uit de schoolvragenlijst blijkt (ook) dat zestien van de achttien scholen uit de steekproef Special Heroes hebben opgenomen in hun visiedocument bewegingsonderwijs. Bovendien hebben deze zestien scholen Special Heroes structureel toegevoegd aan hun schoolbeleid, of zijn zij voornemens dat te doen.

Ad 3. Ontwikkeling infrastructuur

Er is hard gewerkt aan de derde doelstelling. Regionale projectleiders hebben verschillende partijen bijeengebracht om samen Special Heroes ten uitvoer te brengen, zoals vakleerkrachten van de cluster 4-scholen, sportverenigingen en combinatiefunctionarissen. De scholen waarderen de ondersteuning van de regionale projectleider en beschouwen deze als belangrijke succesfactor. Uit interviews blijkt bovendien dat ook de betrokkenheid van een combinatiefunctionaris succesbevorderend werkt. Deze zorgt voor meer handen en persoonlijke contacten. Bij zeven van de achttien scholen uit de steekproef werkt een combinatiefunctionaris mee aan de uitvoer van Special Heroes. Bij zeven andere scholen gebeurt dat niet maar vindt er wel afstemming over plaats met partijen. Over het programma Special Heroes als geheel zijn alle ondervraagde scholen (zeer) tevreden. Dit geldt over het algemeen ook voor de praktische uitvoerbaarheid van Special Heroes op de scholen.

Overige bevindingen op organisatieniveau

Volgens de projectmatige aanpak van Special Heroes wordt eerst een binnenschools kennismakingsaanbod op de scholen georganiseerd, gevolgd door een nachools en buitenschools aanbod van bewegingsactiviteiten. De scholen werken hierin nauw samen met sportverenigingen.

Binnenschools aanbod

In de schooljaren 2011-2012 en 2012-2013 zijn op deelnemende pilotscholen ongeveer twee tot drie clinicblokken per jaar georganiseerd met een gemiddelde deelname van 89 leerlingen in het schooljaar 2012-2013. Leerlingen maakten zo in een veilige omgeving (op school, in de aanwezigheid van de vertrouwde vakleerkracht) kennis met diverse takken van sport en bewegen, vaak in een echte sportsetting (clinic door een trainer). De leerlingen reageerden over het algemeen enthousiast op de clinics. Het binnenschoolse traject kan dan ook als geslaagd worden beschouwd. Succesfactor was de samenwerking met sportverenigingen: vijftien scholen (van de 18 uit de steekproef) noemen deze succesvol. Twaalf scholen zetten de samenwerking voort na afloop van de projectperiode. Scholen ervaren de samenwerking met sportverenigingen als een mooie aanvulling op het onderwijs. Uit interviews blijkt dat trainers over een aantal eigenschappen moeten beschikken om leerlingen met autisme en gedragsproblemen te kunnen begeleiden. Hij of zij moet beschikken over goede didactische vaardigheden, specialist zijn in de betreffende tak van sport (voorbeeldrol) en zorgen voor veiligheid, een positieve insteek, een

consequente aanpak en duidelijke uitleg. Betrokkenen hebben in de praktijk echter twijfels over de kwaliteit van de trainers, hetgeen succesverlagend werkt.

Naschools en buitenschools aanbod

Op zeven scholen (van de 18 uit de steekproef) is met enig succes het model van de schoolsportvereniging geïntroduceerd. De scholen melden dat leerlingen door Special Heroes lid zijn geworden van de schoolsportvereniging. De activiteiten van een schoolsportvereniging worden meestal ingevuld door een reguliere sportvereniging, maar deze vinden plaats op school en aansluitend op de schooltijden. Dit werkt drempelverlagend. De schoolsportvereniging kan functioneren als tussenstap op weg naar lidmaatschap van een sportvereniging buiten de school, maar ook als eindsituatie. In beide gevallen nemen leerlingen structureel aan sport deel, hetgeen past binnen de doelen van Special Heroes. Bij vijftien scholen stroomden er ook leerlingen door naar een externe vereniging (in de woonomgeving van de leerling). Gemiddeld is elf procent van alle leerlingen van de scholen uit de steekproef door Special Heroes lid geworden van een (school)sportvereniging. Desondanks stellen elf scholen (van de 18 uit de steekproef) dat het nog niet lukt om leerlingen vanuit Special Heroes te laten doorstromen naar sportverenigingen. De respondenten noemen verschillende knelpunten die doorstroming bemoeilijken. Vooral de logistieke afstemming is een uitdaging. Cluster 4-scholen hebben een regiofunctie en trekken leerlingen vanuit de wijde omtrek. Daarom is de reisafstand van het woonadres van de leerling tot de sportvereniging, waarmee scholen in hun nabije omgeving samenwerken, dikwijls een drempel voor leerlingen en hun ouders. Dit zorgt er ook voor dat leerlingen ter plaatse weinig begeleiding (kunnen) krijgen vanuit de school of regionale projectleider. Andere drempels die doorstroming in de weg staan, zijn: gebrek aan interesse bij leerlingen en ouders, kosten voor het lidmaatschap en negatieve ervaringen van leerlingen met sport in het verleden.

Resultaten niveau leerlingen

Op het niveau van de einddoelgroep (de leerlingen) formuleerde Special Heroes de volgende doelstellingen:

4. 80 procent van de leerlingen van de pilotscholen heeft door deelname aan Special Heroes kennisgemaakt met diverse vormen van sport;
5. 70 procent van de leerlingen die het programma hebben gevolgd – 56 procent van alle leerlingen – sport minimaal drie maal per week binnen of buiten de school;
6. 55 procent van deze groep – 44 procent van alle leerlingen – is lid of staat ingeschreven bij een sport- of beweegaanbieder.

Ad 4. Bereik leerlingen

Doelstelling 4 is ruimschoots behaald. Volgens opgave van de scholen die deelnamen aan de scholenvragenlijst heeft gemiddeld 87 procent van de leerlingen van de pilotscholen meegedaan aan het programma Special Heroes.

Ad 5. Sportdeelname leerlingen

Doelstelling 5 is bijna behaald. Volgens de leerlingen/ouders sport 51 procent van alle leerlingen van de pilotscholen minimaal één keer per week (buiten school) (doelstelling was 56%). Leerlingen sporten daarnaast gemiddeld twee keer per week op school, tijdens de lessen bewegingsonderwijs. Het percentage sporters onder de leerlingen van de pilotscholen is wel toegenomen ten opzichte van de 0-meting (60% 0-meting, 67% 1-meting, criterium: minstens 1 keer per maand sporten). Om eerder genoemde redenen is niet zeker of deze toename voortkomt

uit selectie-effecten (verschil in respons 0- en 1-meting) of geheel of gedeeltelijk aan Special Heroes is toe te wijzen.

Ad 6. Lidmaatschap sportaanbieder

Doelstelling 6 is behaald. Bij de 1-meting bleek 55 procent van de ondervraagde leerlingen lid van een sportvereniging. Dat is een positieve ontwikkeling ten opzichte van de 0-meting, toen 43 procent lid was van een sportvereniging. De komst van de schoolsportvereniging verklaart de toename voor een groot deel. Bij de overige categorieën sportvereniging is het aantal leden iets gestegen, maar die groei is veel geringer. Ook hier is vanwege grote responsverschillen voorzichtigheid geboden als we de 0- en 1-meting vergelijken. Maar omdat ook de scholen enige doorstroming naar (school)sportverenigingen rapporteren is het aannemelijk dat Special Heroes leerlingen heeft gestimuleerd om lid te worden van een sportvereniging, en dat de schoolsportvereniging daarbij een positieve stimulans geeft.

Overige bevindingen niveau leerlingen

Bekendheid en zichtbaarheid Special Heroes:

De bekendheid en zichtbaarheid van Special Heroes onder ouders/leerlingen van de pilotscholen lijkt niet heel groot. Iets meer dan de helft van de leerlingen/ouders geeft aan wel eens van Special Heroes te hebben gehoord. Een derde van de leerlingen zegt te hebben meegedaan aan Special Heroes, terwijl de scholen een veel hogere deelname opgeven. Leerlingen en ouders zijn zich er wellicht niet altijd bewust van dat Special Heroes op hun school draait.

Waardering en effecten

Het merendeel van de leerlingen en ouders vindt het programma Special Heroes zinvol (79% (heel) zinvol). Betrokkenen (vakleerkrachten, leerlingen en ouders) geven (voorzichtig) aan dat deelname aan Special Heroes op diverse vlakken positief kan bijdragen aan het algemeen welbevinden of gedrag van leerlingen.

Eindconclusie

Van de zes doelstellingen die Special Heroes vaststelde voor de pilot van het programma in cluster 4 zijn er vijf gehaald. Terugkijkend kunnen we stellen dat de pilot van Special Heroes veel enthousiasme heeft losgemaakt bij de deelnemende cluster 4-scholen, regionale projectleiders, trainers en ouders/leerlingen. Procesmatig verschilt de uitvoering van Special Heroes op cluster 4-scholen weinig van die in andere onderwijsclusters. Maar leerlingen met (ernstige) gedragsproblemen vormen wel een specifieke doelgroep, zo geven betrokkenen aan. Dat maakt dat we in de uitwerking rekening moeten houden met de bijzondere omstandigheden, wensen en motieven van deze leerlingen en hun sociale omgeving. Was er eerst weinig aandacht voor sport bij deze doelgroep, nu staat het thema op de agenda van scholen en samenwerkende sportverenigingen, en zijn scholen voornemens sport en bewegen in hun beleid op te nemen.

Aanbevelingen voor de toekomst

Model schoolsportvereniging verspreiden

Om meer leerlingen de mogelijkheid te geven structureel aan sport te doen en eerder genoemde logistieke drempels weg te nemen, kan Special Heroes het model van de schoolsportvereniging uitbreiden naar scholen waar dit nog niet is toegepast. Mogelijkheden voor de toekomst liggen in het uitbreiden van de samenwerking met sportaanbieders bij de opzet van deze schoolsportverenigingen en eventuele andere vangnetconstructies, voor cluster 4-leerlingen voor wie de stap naar een externe sportaanbieder te groot is. Daarnaast blijft begeleiding van leerlingen naar sportverenigingen in de eigen woonomgeving belangrijk. Dit vergt extra inspanningen en een goede afstemming tussen vakleerkracht, trainer, regionale projectleider en ouders. Inzet van de combinatiefunctionaris kan hier uitkomst bieden.

Interesse leerlingen en ouders vergroten

Hoewel een eerste stap is gezet in het proces van bewustwording bij leerlingen en ouders van cluster 4-scholen, moet Special Heroes nog flink investeren in de bekendheid van het programma en de interesse voor sport en bewegen bij deze doelgroepen. Dit kan Special Heroes doen door gebruik te maken van aansprekende promotiematerialen op de scholen en rolmodellen. Het is daarnaast belangrijk een gedifferentieerd sport- en beweegaanbod aan te bieden, afgestemd op de specifieke problematiek, behoeften en motieven van leerlingen. Door goede communicatie tussen de driehoek 'vakleerkracht – trainer – ouders' kan worden bevorderd dat leerlingen sporten op de manier die het beste bij hen past. Investeren in de didactische vaardigheden van trainers en lesgevers helpt verder om leerlingen een vertrouwd en veilig gevoel te geven. Voorts dient Special Heroes in te zetten op het vergroten van de betrokkenheid van ouders bij de activiteiten van Special Heroes en de sportdeelname van hun kind. Uitwisseling van ervaringen van scholen met succesvolle methoden is gewenst.

Programma borgen

Om Special Heroes te borgen bij de pilotscholen, moeten de scholen voldoende financiële en personele ruimte hebben om de activiteiten zelfstandig voort te zetten. Ook is er voldoende animo nodig van sportaanbieders. Het is raadzaam om combinatiefunctionarissen/buurtsportcoaches maximaal in te zetten voor de borging van het programma Special Heroes in de lokale setting en gemeenten en lokale sport- en beweegaanbieders te wijzen op de mogelijkheden van de Sportimpulsregeling van de rijksoverheid. De tijd zal leren of lokale en regionale partijen zich blijvend willen inzetten om het sporten en bewegen van leerlingen met (ernstige) gedragsproblemen mogelijk te maken. De pilot op cluster 4-scholen heeft aangetoond dat extra aandacht voor deze groep leerlingen gerechtvaardigd is.

1. Inleiding

Het programma Special Heroes heeft als doel om de sportdeelname van kinderen en jongeren met een beperking te vergroten. Vanaf 2009 hebben de Stichting Onbeperkt Sportief (voorheen Gehandicaptensport Nederland), NOC*NSF en de PO-raad² het programma Special Heroes uitgerold in alle clusters van het speciaal onderwijs³. Verschillende partijen hebben dit financieel ondersteund: Menzis, het VSB-fonds, het Ministerie van VWS en de provincie Noord-Holland.

Special Heroes is een landelijk sportstimuleringsprogramma, dat in nauwe samenwerking met scholen, lokale sportverenigingen en andere sportaanbieders wordt uitgevoerd. Volgens het uitgangspunt 'Sport moet je beleven!' wil Special Heroes kinderen en jongeren zelf laten ervaren hoe leuk sporten en bewegen is. De leerlingen in het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs staan centraal, de school vormt de 'spil' in de aanpak. Afhankelijk van de wensen van de leerlingen worden diverse sport- en beweegactiviteiten aangeboden, van voetbal tot judo, van atletiek tot basketbal en van dansen tot boogschieten. De kennismakingsactiviteiten starten vanuit de school. Van daaruit maken de leerlingen zoveel mogelijk de overstap naar een naschools en buitenschools sport- en beweegaanbod. Het streven is dat de leerlingen in hun vrije tijd bij een sportvereniging gaan sporten en bewegen, net als de meeste leerlingen in het reguliere onderwijs. Regionale projectleiders bieden ondersteuning en vormen de schakel tussen scholen en andere lokale partijen enerzijds en de landelijke programmaleiding anderzijds⁴ (zie bijlage 1 voor een beschrijving van de programmastructuur).

De ambitie van Special Heroes is om het programma binnen alle clusters van het speciaal onderwijs te implementeren. Tussen 2009 en 2012 is Special Heroes landelijk uitgerold bij cluster 1-scholen (leerlingen met een visuele beperking) en cluster 3-scholen (leerlingen met een verstandelijke en/of motorische beperking). Er zijn tevens pilotprojecten gestart bij cluster 2-scholen (leerlingen met een auditieve handicap en/of spraak/taalproblemen). Tussen 2010 en 2013 heeft een pilot van het programma plaatsgevonden op 34 cluster 4-scholen⁵. Deze laatste scholen zijn gespecialiseerd in onderwijs aan leerlingen met gedragsproblemen en autisme, en staan in deze rapportage centraal.

Special Heroes hecht veel waarde aan het volgen van het verloop van het programma. Monitoring en evaluatie maken daarom integraal deel uit van Special Heroes. Voor de programma's in de verschillende clusters van het speciaal onderwijs zijn separate monitors ontwikkeld, passend bij de problematiek die daar speelt en de fase waarin de projecten zich bevinden. Het traject binnen cluster 3-onderwijs is inmiddels geëvalueerd (zie de rapportage *Monitor Special Heroes in cluster 3*, Van den Dool et al., 2013). Special Heroes heeft over de periode 2009-2012 ook een eigen evaluatierapport uitgebracht (zie Mannen en Dijkhuis, 2013).

² De PO-raad heeft sinds 2013 het stokje overgenomen van de Landelijke Vereniging voor Cluster 3-scholen.

³ Een beschrijving van het speciaal onderwijs is opgenomen in bijlage 1.

⁴ Een beschrijving van de programmastructuur is opgenomen in bijlage 2.

⁵ Volgens opgave van Special Heroes hebben in totaal 34 cluster 4-scholen deelgenomen aan de tweejarige projectperiode van Special Heroes.

Voorliggende rapportage gaat in op de resultaten van de monitor bij ruim dertig pilotscholen in het cluster 4-onderwijs. De pilots vonden plaats in de regio's Oost-Nederland, West-Brabant/Zeeland, Zuid-Limburg, Noord-Brabant, Flevoland, Vierland-Zuid, Noord-Holland en Amsterdam. We beschrijven de eindsituatie bij de deelnemende cluster 4-scholen en hun leerlingen, zoals vastgesteld medio 2013, en vergelijken deze globaal met die van de startsituatie. Van de startsituatie is geen losse rapportage verschenen. Gegevens over de startsituatie van leerlingen zijn in een factsheet samengevat (Collard, 2012) en tevens meegenomen in een hoofdstuk over de sport- en beweegdeelname van leerlingen in het speciaal onderwijs in de rapportage *(On)beperkt sportief 2013* (Von Heijden et al., 2013).

1.1 Het programma Special Heroes

In deze paragraaf volgt een toelichting op het programma Special Heroes. Aan de orde komen doel en doelstelling, doelgroepen en aanpak van Special Heroes. Zie voor een uitgebreide beschrijving ook de rapportage *Monitor Special Heroes in cluster 3* (Van den Dool et al., 2013). Procesmatig verschilt de implementatie van Special Heroes op de deelnemende cluster 4-scholen weinig van de gevolgde aanpak in de andere onderwijsclusters. Special Heroes is inmiddels erkend als theoretisch goed onderbouwd.⁶

Doel en doelstellingen Special Heroes

Het centrale doel van Special Heroes is de sportdeelname van leerlingen in het speciaal onderwijs vergroten, door middel van een structurele inbedding van sport- en beweegactiviteiten binnen en buiten de school.

Special Heroes een aantal doelstellingen na die zijn afgeleid van het centrale doel. Deze kunnen worden onderscheiden in twee componenten, namelijk doelstellingen op organisatieniveau en doelstellingen op het niveau van de leerlingen. Beide componenten zijn niet los van elkaar te zien en versterken elkaar.

Doelstellingen op organisatieniveau:

Aan het einde van de projectperiode (1 juli 2013):

1. neemt 90 procent van de voor de pilot benaderde scholen van cluster 4 deel aan het programma Special Heroes;
2. heeft 75 procent van de aan de pilot deelnemende scholen van cluster 4 het programma Special Heroes geïmplementeerd;
3. is er een infrastructuur ontwikkeld om sport en bewegen ook na de projectperiode een structurele plaats te geven binnen de aan de pilot deelnemende scholen van cluster 4;

⁶ Deze erkenning is verleend door de Erkenningscommissie Interventies van het RIVM, het Nederlands Jeugdinstituut (Nji) en het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ). De theoretische onderbouwing heeft vooral betrekking op het programma zoals uitgevoerd in het cluster 3-onderwijs. De algemene beschrijving geldt grotendeels ook voor Special Heroes in cluster 4. Echter waar het gaat om de benadering van de doelgroep zullen er verschillen zijn. Special Heroes is opgenomen in diverse databanken en tevens in de Menukaart Sportimpuls.

Doelstellingen op leerlingniveau:

Aan het einde van de projectperiode (1 juli 2013):

4. heeft 80 procent van de leerlingen van de aan de pilot deelnemende scholen van cluster 4 door middel van deelname aan het programma Special Heroes kennisgemaakt met diverse vormen van sport en bewegen;
5. sport 70 procent van de leerlingen die het programma Special Heroes hebben gevolgd – 56 procent van alle leerlingen – minimaal drie maal per week binnen of buiten de school;
6. is 55 procent van deze groep – 44 procent van alle leerlingen – lid of ingeschreven bij een sport- of beweegaanbieder.

In deze eindrapportage gaan we na in welke mate bovenstaande doelstellingen voor de pilot in cluster 4 zijn bereikt.

Betrokkenen en doelgroepen

Bij de uitrol van het programma Special Heroes in het speciaal onderwijs zijn verschillende partijen betrokken. Het landelijk programmateam van Special Heroes, als *externe ontwikkelaar* en aanbieder van de interventie, bestaat uit drie programmacoördinatoren, een managementassistent en een communicatiemedewerker en wordt aangestuurd door een programmamanager. De programmacoördinatoren sturen op hun beurt teams van regionale projectleiders aan. Er zijn twintig regionale projectleiders, die actief zijn bij projecten op scholen in de verschillende onderwijsclusters, waaronder ook cluster 4-scholen.

De regionale projectleiders ondersteunen vervolgens de *intermediaire gebruikers* van de interventie. Dit zijn de scholen in het speciaal onderwijs, die geacht worden in samenwerking met sport- en beweegaanbieders ervoor te zorgen dat de einddoelgroep kennismaakt met Special Heroes. Van hen wordt verwacht dat zij het programma uiteindelijk structureel in hun beleid verankeren. Bij de scholen zijn directie dan wel management, groepsleerkrachten en vakleerkrachten lichamelijke opvoeding betrokken bij de uitvoering van het programma.

Tot slot zijn er de *eindgebruikers*, de cluster 4-leerlingen, die deelnemen aan de interventie. Dit zijn leerlingen van 6-19 jaar met (ernstige) gedragsproblemen, zoals autisme, hyperactiviteit, gedragsproblemen of emotionele problemen. Het einddoel is dat deze leerlingen dankzij deelname aan het programma (meer) gaan sporten, bij voorkeur als lid van een sportvereniging. Vanzelfsprekend worden ook de ouders/verzorgers van de leerlingen bij het programma betrokken.

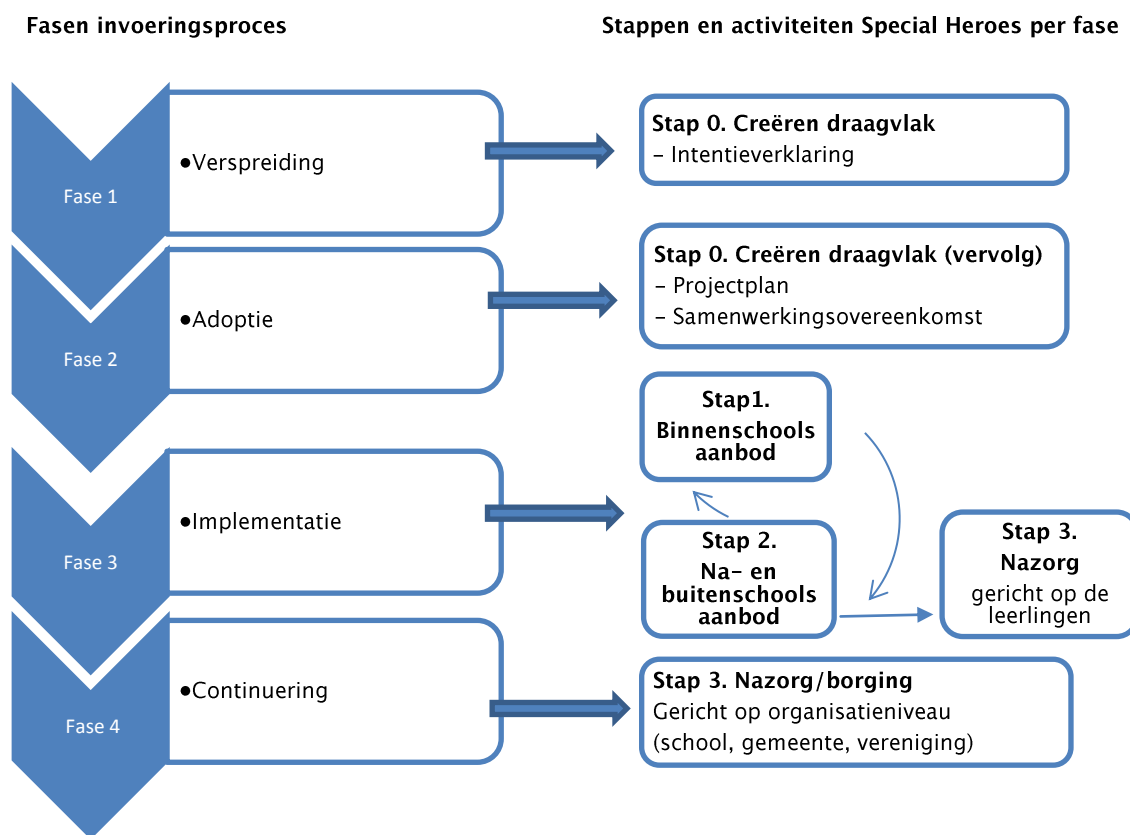
Invoering en aanpak Special Heroes

Special Heroes is een doelgerichte, in de tijd afgebakende methodiek die specifiek gericht is op het aanpakken van de achterblijvende sportdeelname van leerlingen in het speciaal onderwijs. Special Heroes is een in de praktijk gewortelde interventie, doorontwikkeld vanuit een pilot die tussen 2006 en 2008 in de regio Groot Gelre draaide.

Special Heroes kent een projectmatige aanpak, waarbij in vier stappen wordt gewerkt aan de implementatie van het programma op scholen in het speciaal onderwijs (zie figuur 1.1). Stap 0 betreft de start van het programma door scholen te interesseren voor deelname. Bij de vervolgstappen (1-3) wordt het programma bij de leerlingen en hun ouders op de deelnemende scholen daadwerkelijk geïmplementeerd. Hierbij is sprake van een cyclische herhaling van het aanbieden van sport- en beweegactiviteiten aan de leerlingen. Deze cyclus vindt gemiddeld drie keer per jaar plaats.

- *Stap 0: Creëren van draagvlak.* Het programmateam informeert scholen in het speciaal onderwijs over het programma, enthousiasmeert hen voor deelname en creëert draagvlak voor Special Heroes binnen de scholen. Geïnteresseerde scholen tekenen een intentieverklaring. De deelname aan Special Heroes wordt vervolgens bevestigd met een samenwerkingsovereenkomst. Er worden projectplannen opgesteld, met daarin afspraken rondom de uitvoering van het programma.
- *Stap 1: Binnenschools aanbod.* Sportverenigingen of andere sportaanbieders bieden tijdens de reguliere gymnastieklessen sport- en beweegactiviteiten aan (maximaal 3 blokken van 2-6 weken) op en in samenwerking met de deelnemende scholen.
- *Stap 2: Naschools/buitenschools aanbod.* Sportverenigingen of andere sportaanbieders verzorgen aansluitend aan de schooltijden een sport- en beweegaanbod op de school zelf (2-6 weken) (naschools aanbod). In de praktijk blijkt dat de sportaanbieder of -vereniging in deze fase ook al regelmatig het sportaanbod op de eigen locatie verzorgt (buitenschools aanbod). Het sportaanbod wordt binnen de vereniging gegeven, waardoor de leerlingen integreren in de sportvereniging. Het aanbod van een schoolsportvereniging, waarbij een sportaanbieder of -vereniging gebruik maakt van de faciliteiten van de school, valt ook onder het buitenschools aanbod.
- *Stap 3: Nazorg (gericht op de leerlingen en borging van het programma).* In deze fase staat het stimuleren van de structurele sportdeelname van de leerlingen centraal, waarbij de leerling zich idealiter aansluit bij of lid wordt van een sportaanbieder/-vereniging. Waar het niet lukt om leerlingen structureel door te laten stromen naar reguliere of specifieke (gehandicapten)sport- of beweegaanbieders, worden alternatieven gezocht om deze leerlingen alsnog te stimuleren tot sportdeelname. In deze stap wordt ook gewerkt aan de borging van het programma, dat wil zeggen: het structureel inbedden van Special Heroes in de structuur van de scholen en langdurige voortzetting van het ontwikkelde sport- en beweegaanbod in de lokale setting.

Figuur 1.1 Fasen implementatieproces en stapsgewijze aanpak Special Heroes

Bron: afgeleid van Fleuren et al, 2004; 2006; 2010

1.2 Doelstelling monitoring en evaluatie

Bij de monitoring en evaluatie van het programma Special Heroes voor de pilot in cluster 4, gebruiken we de volgende vraagstelling:

In welke mate en op welke wijze participeerden de deelnemende pilotscholen in cluster 4 in de periode 2011-2013 in het programma Special Heroes, welke activiteiten hebben zij in dit kader uitgevoerd, welke beleidsresultaten zijn als uitvloeisel daarvan waar te nemen en welke factoren zijn bepalend daarvoor?

Bij de monitoring en evaluatie van de pilot in cluster 4 zijn de volgende onderzoeksdoelen nagestreefd:

1. Inzicht krijgen in de startpositie van het programma Special Heroes bij de deelnemende cluster 4-scholen. Wat waren de beoogde doelen en uitgangspunten van deelnemende cluster 4-scholen bij Special Heroes?
2. Inzicht krijgen in het verloop van het programma Special Heroes bij deelnemende cluster 4-scholen en de betrokken partijen. Welke factoren spelen in een rol bij de implementatie van het programma bij cluster 4-scholen?

3. Inzicht krijgen in de resultaten van het programma Special Heroes bij de deelnemende cluster 4-scholen. Welke activiteiten zijn opgezet en wat is het bereik van het programma onder leerlingen uit cluster 4?

1.3 Reikwijdte onderzoek

Bij de monitoring en evaluatie is onderscheid gemaakt tussen twee meetniveaus (zie opmerkingen hierover in paragraaf 1.1).

- Enerzijds willen we nagaan op welke wijze het programma op organisatieniveau is uitgevoerd en wat de leerpunten daar zijn.
- Anderzijds willen we op het niveau van de einddoelgroep vaststellen of de doelstellingen zijn bereikt die betrekking hebben op deelname aan Special Heroes, sportdeelname en lidmaatschap van een sportvereniging.

Inzicht verkrijgen in het verloop van het programma en de mate waarin de doelstellingen zijn gerealiseerd, was een belangrijk aandachtspunt in het onderzoek. Daarnaast moest rekening worden gehouden met de praktische en financiële haalbaarheid van het onderzoek. Zo behoorde het meenemen van controlegroepen (scholen en leerlingen die niet aan Special Heroes deelnemen) niet tot de mogelijkheden. Hierdoor kunnen we, conform de opdracht, uitspraken doen over de resultaten, maar niet over de effectiviteit van de interventie. Het zwaartepunt van de monitoring ligt dus meer op de output (bereik en resultaten bij scholen en leerlingen) en het proces van het programma Special Heroes op de betrokken cluster 4-scholen. In deze rapportage staan de resultaten van de 1-meting onder scholen en leerlingen centraal, aangevuld met bevindingen uit kwalitatief onderzoek gedurende de looptijd van het programma.

1.4 Onderzoeksmethoden

Bij het onderzoek zijn verschillende onderzoeksinstrumenten ingezet. Deze worden hieronder kort toegelicht. Zie bijlage 3 (Onderzoeksverantwoording) voor uitgebreide informatie over het doel van de verschillende deelonderzoeken, onderzoekstechnische aspecten en steekproef- en responsgegevens.

Zowel bij de 0-meting als 1-meting heeft het onderzoek alleen plaatsgevonden bij scholen die meededen aan de pilot in het cluster 4-onderwijs. Dit betrof scholen in de volgende regio's c.q. REC-gebieden in Nederland: Oost-Nederland, West-Brabant/Zeeland, Zuid-Limburg, Noord-Brabant, Flevoland, Vierland-Zuid, Noord-Holland en Amsterdam. Dit betekent dat de resultaten in dit rapport gelden voor de situatie op de scholen en de sportdeelname van aan Special Heroes deelnemende leerlingen van de pilotscholen, en niet per definitie voor die van alle cluster 4-scholen en -leerlingen in heel Nederland.

Bij het onderzoek onder deze pilotscholen is gebruikgemaakt van verschillende instrumenten:

- Schoolvragenlijst. Deze is ingevuld door de schoolleiding/vakleerkrachten van de pilotscholen bij de start (2011, n=32) en aan het eind van de projectperiode van Special Heroes (voorjaar 2013, n=18).
- Leerlingvragenlijst. Deze is ingevuld door leerlingen (en/of ouders) van cluster 4-scholen die deelnamen aan de pilot van Special Heroes bij de start (2011, n=1.161) en aan het eind van de projectperiode van Special Heroes (voorjaar 2013, n=618);

- Kwalitatief onderzoek gedurende de looptijd van het programma. Dit betrof interviews met schoolleiders, vakleerkrachten lichamelijke opvoeding, trainers, leerlingen en ouders bij groepen van vijf scholen in drie rondes (2011, 2011, 2013);
- Een eindevaluatiegesprek met regionale projectleiders van Special Heroes (april 2013).

De resultaten van de 1-meting onder schoolleiding/vakleerkrachten en ouders/leerlingen vergelijken we in de tekst globaal met die van de startsituatie (vastgesteld medio 2011 en weergegeven in Von Heijden et al., 2013). Vergelijking van beide metingen is echter niet probleemloos. De respons bij beide deelonderzoeken was bij de 1-meting half zo groot als bij de 0-meting. Dit kan verschillen in resultaten opleveren. Daarnaast kan er sprake zijn van een selectie-effect. Dit wil zeggen dat bepaalde groepen meer of minder hebben deelgenomen aan het onderzoek (zie voor meer informatie bijlage 3. Onderzoeksverantwoording).

1.5 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 beschrijven we de resultaten van de schoolvragenlijst. Aan de orde komen enkele aspecten van het bewegingsonderwijs en de deelname aan, en waardering voor Special Heroes op de scholen.

In hoofdstuk 3 worden de resultaten van de leerlingvragenlijst besproken. We gaan in op de sport- en beweegdeelname van de cluster 4-leerlingen, de motieven om al dan niet te sporten en het lidmaatschap van een sportvereniging. Vervolgens bespreken we de waardering voor het programma Special Heroes. De resultaten vatten we samen in de laatste paragraaf van het hoofdstuk.

De resultaten van het kwalitatieve onderzoek zijn beschreven in hoofdstuk 4. Hier wordt beschreven op welke wijze betrokkenen de invoering van Special Heroes hebben ervaren.

In hoofdstuk 5 wordt het rapport afgesloten met een weergave van de belangrijkste resultaten, conclusies en aanbevelingen. Daarbij is onderscheid gemaakt in de resultaten op organisatieniveau en de resultaten op het niveau van de einddoelgroep.

Medewerking Hanzehogeschool Groningen/ Rijksuniversiteit Groningen

Hoofdstuk 4, 'De beleving van Special Heroes', is geschreven door Jan-Willem Bruining (docent Instituut voor Sportstudies, Hanzehogeschool Groningen). Het hoofdstuk is gebaseerd op studentonderzoek. Studenten hebben, in het kader van hun master- of bacheloronderzoek, in drie rondes (2011, 2012 en 2013) interviews afgenomen bij cluster 4-scholen (zie de onderzoeksverantwoording in bijlage 3).

Jantine Ter Haar (Universiteit Utrecht) nam in 2011 de interviews af als stagiaire van het Mulier Instituut. Vanuit Groningen waren in 2012 Nienke Jans (Rijksuniversiteit Groningen), Nynke Kuiphof en Liset Nijk (Hanzehogeschool Groningen) als student betrokken. In 2013 waren dit Emilie van Dedem, Marije Melaard, Emma Sanders, Marije Sleurink (Rijksuniversiteit Groningen) en Patrick van de Ven (Hanzehogeschool Groningen). Jan-Willem Bruining begeleidde de studenten uit Groningen.

Remo Mombarg (docent Instituut voor Sportstudies, Hanzehogeschool Groningen; Orthopedagogiek, Rijksuniversiteit Groningen) heeft in overleg met het Mulier Instituut en Special Heroes het studentonderzoek voorbereid, had een adviserende rol in het onderzoek en was tevens betrokken bij de begeleiding van de studenten.

2. Special Heroes op de scholen

2.1 Inleiding

Om de situatie bij de deelnemende cluster 4-scholen te meten is zowel bij de 0-meting als bij de 1-meting een schoolvragenlijst uitgezet bij de scholen. In dit hoofdstuk beschrijven we de resultaten hiervan. We gaan in op aspecten van bewegingsonderwijs op de scholen, de deelname aan Special Heroes, de samenwerking met externe sportaanbieders, de borging van het programma op de school en de waardering voor behaalde doelen van het programma. In samenspraak met het landelijk programmteam zijn de vragen opgesteld die tot doel hadden inzicht te geven in ervaren succesfactoren en knelpunten bij de uitvoering van Special Heroes (zie ook Fleuren et al., 2004; 2006; 2010).

In dit hoofdstuk is aanvullend gebruik gemaakt van informatie uit een focusgroepgesprek met de regionale projectleiders van Special Heroes voor de pilot in cluster 4. Dat gesprek vond plaats in mei 2013 en had als doel de ervaringen en meningen van de projectleiders te horen, om zo een compleet beeld te kunnen schetsen van Special Heroes op de cluster 4-scholen.

In bijlage 3 is informatie opgenomen over onderzoekstechnische aspecten, de respons bij de 0-meting (32 scholen) en 1-meting (18 scholen) en enkele profielkenmerken van de scholen, zoals het gemiddeld aantal leerlingen. In dit hoofdstuk worden de resultaten van de 1-meting besproken en globaal vergeleken met die van de 0-meting. Gezien het beperkt aantal respondenten bij de 1-meting zijn resultaten niet in percentages maar in absolute aantallen weergegeven en zijn we voorzichtig met conclusies over verschillen tussen 0- en 1-meting.

De schoolvragenlijst bestond uit vragen over de school als geheel en uit vragen per schoolafdeling. We onderscheiden speciaal onderwijs (so, 6-12 jaar) en voortgezet speciaal onderwijs (vso, 13-19 jaar).

2.2 Bewegingsonderwijs op school

In deze paragraaf komt allereerst aan de orde welke aspecten van sport de scholen voor hun leerlingen belangrijk vinden. Vervolgens gaan we in op enkele aspecten van het bewegingsonderwijs op de scholen.

Belang van sport voor de leerlingen

Cluster 4-scholen vinden leren samenwerken/spelen het belangrijkste aspect van sport en bewegen (100%). Gevolgd door de aspecten plezier/ontspanning en lichaamsbeweging (94%). Ten opzichte van de 0-meting zijn de scholen het aspect lichaamsbeweging belangrijker gaan vinden (was 78% in 2011). Verder hechten de scholen belang aan de aspecten contact met anderen en energie/agressie kwijtraken (78%). De scholen benadrukken hiermee vooral het belang van de sociale dimensie van sport en het plezier van sporten. Dit sluit aan bij de algemene doelstelling van Special Heroes om leerlingen te laten ervaren hoe leuk sport kan zijn.

Frequentie en aanbod gymnastieklessen

Scholen hebben de wettelijke plicht hun leerlingen bewegingsonderwijs aan te bieden. Scholen kunnen in de lessen lichamelijke opvoeding zo direct invloed uitoefenen op het activiteitsniveau

van de leerlingen en aandacht schenken aan verschillende sport- en beweegvormen. Leerlingen in het speciaal (voortgezet) onderwijs maken op die manier kennis met sport en bewegen en ervaren wat zij leuk vinden. Die ervaring nemen zij mogelijk mee in hun vrije tijd. Op de cluster 4-scholen nemen de meeste leerlingen deel aan de gymlessen. In het so doen alle leerlingen mee, in het vso doet gemiddeld 97 procent van de leerlingen mee aan de gymlessen.

De top tien van de door de scholen aangeboden sport- en beweegvormen tijdens de gymnastieklessen bestond de afgelopen twaalf maanden uit: voetbal, gymnastiek/turnen, honk-/softbal, hardlopen/atletiek, volleybal, basketbal, handbal, judo, hockey. Het aanbod ten opzichte van de 0-meting lijkt te zijn verschoven; volleybal is opvallend vaker aangeboden op de scholen en hockey is minder vaak aangeboden. Gemiddeld genomen is de variatie van het aanbod op de scholen vergroot (zie tabel 2.1).

Tabel 2.1 Top tien aangeboden sportvormen tijdens gymnastieklessen, cluster 4-scholen, 1-meting (rangorde, in procenten, n=18)

Sportvormen	(n=18)
Voetbal	100
Gymnastiek, turnen	100
Honk-, soft-, slagbal	100
(Rolstoel)basketbal	89
Hardlopen, atletiek	89
(Zit)volleybal	89
Badminton	88
Handbal	66
Judo	61
(Rolstoel)hockey	56

Gemiddelde groepsgrootte gymnastieklessen

Scholen geven per afdeling voor hun gymnastieklessen een gemiddelde groepsgrootte op van twaalf leerlingen voor het so en elf voor het vso. Dit komt vrijwel overeen met de cijfers uit de 0-meting.

Aantal en duur gymnastieklessen

Op de deelnemende cluster 4-scholen kregen de leerlingen twee keer per week gymnastiekles, sporadisch kregen leerlingen van het vso drie keer per week gymnastiekles (conform 0-meting). Qua duur krijgen de leerlingen 60 tot 135 minuten per week gym, gemiddeld 94 minuten gymnastiek per week in het so (was 89 minuten bij 0-meting) en 103 in het vso (was 114 minuten bij de 0-meting). Het aantal minuten dat de leerlingen gymnastiekonderwijs krijgen op de scholen in dit onderzoek lijkt aardig overeen te komen met de duur in het reguliere onderwijs (zie Stuij et al., 2011).

Vakleerkracht lichamelijke opvoeding

De meeste cluster 4-scholen (94%) in de 1-meting van het onderzoek hebben een vakleerkracht lichamelijke opvoeding (geen onderscheid naar schoolafdeling). Hetzelfde aantal troffen we aan bij de aan de 0-meting deelnemende scholen. Gemiddeld geeft een vakleerkracht uit het onderzoek les aan 109 leerlingen, met een minimum van 45 en een maximum van 295

leerlingen. Bijna 90 procent van deze scholen heeft één vakleerkracht in dienst. De overige tien procent van de scholen heeft twee vakleerkrachten in dienst.

2.3 Deelname aan Special Heroes

In deze paragraaf beschrijven we hoeveel kennismakingslessen er op de scholen zijn geweest, welke leerlingen daaraan deelnamen en waar het aanbod uit bestond. Daarnaast gaan we in op de doorstroom van de deelnemers aan Special Heroes naar sportverenigingen, en de redenen waarom leerlingen volgens de scholen niet doorstromen.

Aantal en deelname kennismakingslessen

In tabel 2.2 is weergegeven hoeveel kennismakingslessen ofwel clinicblokken op de scholen zijn georganiseerd. Een clinicblok duurt ongeveer vier weken en is onderdeel van het binnenschoolse aanbod in het kader van Special Heroes (stap 1). Na deze fase wordt in het kader van Special Heroes ook naschools/buitenschools aanbod verzorgd (stap 2), waarbij de school en sportaanbieder samenwerken. Er is ook een nazorgtraject (stap 3), waarbij gestreefd wordt naar structurele sportdeelname van de leerlingen en borging van het programma binnen de school en de lokale setting.

In het opstartjaar van de pilot (2010/2011) is op de scholen gemiddeld minder dan één clinicblok per school georganiseerd. In de twee daarop volgende jaren komt het gemiddelde op tweeënhalf blok uit. Het gemiddeld aantal deelnemende leerlingen per school loopt in de drie jaren op van 60 leerlingen in het eerste jaar tot 89 leerlingen in het derde jaar. Op de scholen die deelnamen aan de 1-meting zitten gemiddeld 116 leerlingen.

Tabel 2.2 Aantal gerealiseerde clinicblokken naar schooljaren en het geschatte aantal deelnemers per jaar, cluster 4-scholen, 1-meting (gemiddelde, n=18)

	Clinicblokken (n=18)	Deelnemers (n=18)
2010-2011	0,3	60
2011-2012	2,4	77
2012-2013	2,3	89

In de volgende tabel (2.3) is naar afdeling weergegeven welk aandeel van de leerlingen (alle of een deel) het programma Special Heroes kreeg aangeboden. In samenspraak met Special Heroes hebben scholen meestal op voorhand bepaald welke leerlingen aan het programma zouden meedoen. Uit de tabel valt op te maken dat scholen daarin inderdaad keuzes hebben gemaakt.

Tabel 2.3 Aandeel leerlingen naar schoolafdeling dat deelnam aan Special Heroes, cluster 4-scholen, 1-meting (in aantal schoolafdelingen)

	so (n=11)	vso (n=11)
Alle leerlingen	8	8
Deel van leerlingen	2	3

Bij de meeste schoolafdelingen (so of vso) deden bijna alle leerlingen mee aan Special Heroes. Wanneer niet alle leerlingen deelnamen, waren daar verschillende redenen voor:

- scholen konden het programma om organisatorische redenen niet aan alle leerlingen aanbieden;
- de beschikbare capaciteit van de clinic was niet toereikend;
- leerlingen waren te jong voor deelname aan een bepaalde sport (bijvoorbeeld boksen);
- leerlingen waren zelf vrij om te kiezen voor deelname aan Special Heroes en hebben zich niet ingeschreven.

Gedurende de projectperiode namen per school gemiddeld 96 leerlingen (n=17) aan Special Heroes deel. Zoals we in tabel 2.2 zagen, heeft een groot deel deelgenomen aan een clinicblok (89 in het schooljaar 2012-2013). Uitgaande van het aantal leerlingen per school heeft gemiddeld 87 procent van de leerlingen van de pilotscholen aan Special Heroes deelgenomen (n=17). Afzonderlijk per school berekend loopt het percentage deelnemers overigens uiteen (tussen 27% en 100%).

Georganiseerde activiteiten

In de volgende tabel (2.4) is weergegeven aan welke sport- en beweegactiviteiten leerlingen van de pilotscholen konden deelnemen. Dit kan gaan om activiteiten tijdens schooltijd en/of na schooltijd. De resultaten uit deze tabel zijn indicatief, gezien het beperkte aantal waarnemingen.

Sport- en beweegactiviteiten tijdens de pauze of tijdens perioden dat leerlingen vrij kunnen spelen, zijn door zestien van de achttien scholen die aan de 1-meting deelnamen maandelijks of wekelijks georganiseerd. De meeste van deze activiteiten werden al voor de komst van Special Heroes georganiseerd. De kennismakingslessen (clinics) zijn echter pas sinds de invoering van Special Heroes op de meeste scholen geïntroduceerd. Deze lessen zijn vaak incidenteel. Ook is het aantal schoolsportverenigingen toegenomen met de komst van Special Heroes.

Tabel 2.4 Aanbod sport- en beweegactiviteiten op school en moment van introductie (voor/na komst Special Heroes), cluster 4-scholen, 1-meting (in aantallen, n=18)*

	Aanbod			Introductie Special Heroes	
	Nooit	Incidenteel	Vaker**	Ervoor	Erna
Sport-/beweegactiviteiten tijdens de pauze/vrij spelen		2	16	15	
Sportdag(en)	2	16		11	2
Sporttoernooi tegen leerlingen van de eigen school	5	13		10	2
Sporttoernooi tegen leerlingen van andere school	10	8		1	5
Sportinstuif(/ven)	16				
Kennismakingslessen/clinics		15	2		16
Schoolsportvereniging naschools	8	2	8		10
Sport-/beweegactiviteiten aangeboden door sportaanbieder naschools (dislocatie)	15	2	1		3
Sport-/beweegactiviteiten tijdens naschoolse opvang	17				
Deelname aan evenementen/acties (bijv. Alpe d'HuZes)	17		1		1

*Categorie weet niet/geen antwoord is niet opgenomen in tabel.

** Maandelijks of wekelijks

Basketbal is de meest aangeboden sportactiviteit in het kader van Special Heroes, gevolgd door judo en andere vecht- en verdedigingssporten. Tijdens het interview beschreven de regionale projectleiders deze sporten als succesvol voor de betreffende doelgroep, omdat er veel structuur in zit.

Bij elf van de achttien scholen kunnen leerlingen na schooltijd (aansluitend aan de schooltijden) meedoen aan sport- en bewegingsactiviteiten. Bij de meeste van deze scholen komt er dan een reguliere sportaanbieder naar school die de lessen of activiteiten verzorgt, al dan niet in de vorm van een schoolsportvereniging. Zeven van de achttien scholen lieten weten dat er geen naschoolse sport- en beweegactiviteiten op de school zijn.

Zeven van de achttien scholen hebben vervolgens aangegeven dat door Special Heroes leerlingen van de school lid zijn geworden van een schoolsportvereniging. In totaal gaat het om 128 leerlingen (tabel 2.5). Bij vijftien van de achttien scholen zijn er leerlingen als gevolg van Special Heroes doorgestroomd naar een buitenschoolse sportvereniging. Drie scholen hebben aangegeven dat er geen leerlingen zijn doorgestroomd. Hierbij gaat het in totaal om 105 leerlingen. Gemiddeld zijn leerlingen van deze scholen bij vier verschillende sportverenigingen lid geworden (of geweest).

Tellen we alle leerlingen bij elkaar op die volgens de scholen door Special Heroes lid zijn geworden van een schoolsportvereniging of buitenschoolse vereniging, dan gaat het om in totaal 233 leerlingen (tabel 2.5). Berekend over het totaal aantal leerlingen van alle achttien scholen is dan 11 procent van de leerlingen doorgestroomd naar een sportvereniging. Een relatief groter deel van de doorstroom kan worden toegeschreven aan de schoolsportvereniging.

Tabel 2.5 Doorstroming leerlingen naar (school)sportverenigingen, cluster 4-scholen, 1-meting (in aantallen)

	Aantal leerlingen doorgestroomd	Min	Max
Schoolsportvereniging (n=7)	128	6	36
Buitenschoolse sportvereniging (n=15)	105	1	17
Totaal	233	1	36

Ondanks het feit de hierboven vermelde cijfers zijn elf scholen van mening dat het nog niet lukt om leerlingen die meedoen aan Special Heroes te laten doorstromen naar sportverenigingen. Volgens zes scholen lukt het wel en één school weet het niet.

In tabel 2.6 zijn de redenen opgesomd waarom (sommige) leerlingen volgens de scholen geen lid zijn geworden van een sportaanbieder of vereniging. Het is een inschatting die zij maken op basis van de ervaringen met leerlingen. De helft van de scholen gaf aan het idee te hebben dat zij onvoldoende tijd kunnen vrijmaken of hulp kunnen bieden aan leerlingen bij het lid worden van een sportvereniging. De tweede reden die scholen noemen voor de geringe doorstroom, is de motivatie van de leerlingen voor sport. Scholen noemen verder de geringe betrokkenheid van de ouders. Daarbij schatten scholen in dat leerlingen vanuit de thuissituatie geen ondersteuning ervaren, dat er in de thuissituatie geen vervoer beschikbaar is en/of dat er vanuit de thuissituatie geen tijd/energie is om te helpen.

Tabel 2.6 Redenen waarom (sommige) leerlingen die deelnemen aan Special Heroes geen lid zijn geworden van een (externe) sportaanbieder, cluster 4-scholen, 1-meting (in aantallen, n=18)

Vanuit school onvoldoende tijd/hulp om leerling daar goed in te begeleiden (n=9)
Leerling toonde geen interesse in sport (n=8)
Sportaanbieder/vereniging te ver weg van woonplaats leerling (n=7)
Sporten bij een sportvereniging bleek ongeschikt voor de leerling (n=6)
Thuissituatie toonde geen interesse in sport (n=4)
Vanuit thuissituatie geen vervoer beschikbaar van en naar trainingen (n=4)
Vanuit thuissituatie geen tijd/energie om te helpen (n=3)
Er was geen sportmaatje (andere leerling(en) met zelfde wens) (n=3)

Ook de regionale projectleiders gaven in het groepsinterview aan het lastig te vinden om ouders te betrekken. Ouders worden bijvoorbeeld bij de laatste clinics uitgenodigd op school of de vereniging. Ook geven de regionale projectleiders op ouderavonden informatie. Een van de regionale projectleiders gaf aan dat de drempel naar de sportvereniging niet alleen voor het kind hoog kan zijn, maar ook voor ouders. In paragraaf 3.6 komt de mening van de ouders over dit onderwerp naar voren.

De regionale projectleiders gaven daarnaast ook aan dat de doorstroom niet lukt, omdat het voor sportaanbieders lastig kan zijn om rekening te houden met de beperking van de kinderen in de sportcontext:

‘Deze kinderen zitten vaak in een reguliere groep. Het is een eenling of het zijn er hooguit twee in de groep waar rekening mee gehouden moet worden en dat is lastig. Bij cluster 3-leerlingen heb je een G-groep. Bij een cluster 4-leerling die gewoon met kinderen in een regulier team zitten is dat anders. Motorisch is het misschien wel de beste voetballer in het team, maar op het moment dat het misgaat, bijvoorbeeld bij het krijgen van een tik, als de trainer een aanwijzing geeft, bij verlies, et cetera, dan gaat het fout. Het is lastig om trainers daarin te ondersteunen.’

De volgende citaten (open antwoorden scholenonderzoek) gaan in op specifieke knelpunten voor de doorstroming van de leerlingen naar een sportvereniging:

- *Aanmelding door ouders/verzorgers verloopt moeizaam tot niet. Ouders zijn ook niet of nauwelijks betrokken. Het vervoer naar en van de sportvereniging is een probleem. De financiële situatie thuis. Ook is het voor deze leerlingen moeilijk om voor langere tijd gemotiveerd te blijven en prioriteiten te stellen, zowel door leerlingen als de thuissituatie (werken i.p.v. sporten). Tot slotte is continuering van begeleiding/persoonlijke aandacht van de leerling noodzakelijk.*
- *Zeer incidenteel stromen leerlingen door, het heeft te maken met de reisafstand en ouders die niet mee willen werken.*
- *De leerlingen wonen verspreid over heel de provincie. Hierdoor is het lastig de koppeling naar de sportvereniging in de woonomgeving te maken.*
- *Leerlingen durfden de stap niet te nemen, ze zijn bang voor uitval. Leerlingen zijn ook niet gemotiveerd genoeg.*
- *We zoeken nog naar een goede vorm en wie wat kan doen.*
- *Het verloopt echt moeizaam, omdat dit traject soms traag verloopt vanaf het na- of buitenschoolse aanbod. De vereniging heeft niet altijd helder hoe zij de doelgroep kan/wil inpassen binnen de verenigingsstructuur. De ouders/verzorgers lopen tegen obstakels aan zoals vervoer en de kosten. Stichting Mee kan hierin een belangrijke ondersteunende rol spelen.*
- *Onze leerlingen hebben begeleiding in de woonsituatie en daardoor beperkte vrije tijd. Begeleiding van en naar school, begeleiding op school. Allemaal exacte en duidelijke structuur. Op een sportvereniging moeten zij alles zelfstandig doen, een G-elftal zou goed zijn voor begeleiding, maar daar mogen ze niet bij.*

Uit het interview met de regionale projectleiders bleek dat het belangrijk is om de verwachtingen bij te stellen. Scholen verwachten soms niets en zijn al blij met één leerling die doorstroomt naar een vereniging: *‘Dat is al een succes’*, aldus een regionale projectleider.

2.4 Uitvoering en samenwerking Special Heroes

In deze paragraaf beschrijven we de samenwerking van de scholen met externe partijen of organisaties om de doelen van Special Heroes te verwezenlijken. We gaan achtereenvolgens in op de partijen met wie de scholen samenwerken, de tevredenheid over de samenwerking en de rol van combinatiefunctionarissen en regionale projectleiders in het geheel. In tabel 2.7 zijn de

partners weergegeven. De meeste scholen (17 van de 18 die deze vraag invulden) werken samen met reguliere sportverenigingen. Dit komt overeen met de verwachtingen die scholen hadden bij de start van het programma. Destijds verwachtte 100 procent van de scholen te gaan samenwerken met reguliere sportverenigingen. Bij de 1-meting werken twaalf scholen samen met de gemeente en/of (sport)buurtwerk en tien scholen met jeugdzorginstellingen. Met andere sportaanbieders of andere scholen wordt minder samengewerkt.

Tabel 2.7 Samenwerking met organisaties bij de opzet en uitvoer van Special Heroes, cluster 4-scholen, 1-meting (in aantallen, n=18)

Reguliere sportvereniging(en) (n=17)
Gemeente en/of (sport)buurtwerk (n=12)
Jeugdzorginstelling(en) (n=10)
Andere sportaanbieder (bijv. commercieel) (n=5)
Andere school/scholen (n=3)

Bij de coördinatie van het programma Special Heroes op de scholen en/of de begeleiding van de sport- en beweegactiviteiten die in dat kader worden aangeboden, zijn verschillende personen betrokken. Op vrijwel alle scholen zijn vakleerkracht(en) lichamelijke opvoeding (17) betrokken en daarnaast leveren vaak de regionale projectleiders (14), trainers van sportverenigingen (11) en groepsleerkrachten (9) een bijdrage. In een aantal gevallen helpen stagiaires/studenten (5) en/of ouders/verzorgers (4) mee.

Op zeven van de achttien scholen wordt er bij de uitvoering van Special Heroes gebruik gemaakt van een combinatiefunctionaris vanuit de gemeente. Bij nog eens zeven andere scholen gebeurt dat niet, maar vindt daar wel afstemming over plaats met partijen, bij de overige vier scholen die de vragenlijst invulden gebeurt dat niet en vindt er ook geen afstemming plaats met partijen.

De volgende citaten (open antwoorden scholenonderzoek) gaan in op de meerwaarde van combinatiefunctionarissen voor het programma Special Heroes en de scholen:

- *Een meerwaarde vanwege het aanbieden van kennismakingslessen en helpen bij de toeleiding (incidenteel mogelijk) van leerlingen naar de verenigingen.*
- *Begeleiding aan thuisfront om aanmelden, vervoer en continuïteit te regelen en te waarborgen.*
- *Als tussenpersoon tussen gemeente/school/sportvereniging is het heel fijn.*
- *Dat deze combinatiefunctionaris de leerling kan helpen meedraaien in de vereniging, doordat deze functionaris kennis heeft van de doelgroep en deze kennis kan delen met de sportvereniging. Hierdoor is de kans van slagen voor de leerling groter.*
- *Het kan een meerwaarde zijn om de combinatiefunctionaris van de gemeente te laten helpen bij het leggen van contacten tussen vereniging en leerlingen. Maar wij hebben leerlingen uit meer dan tien gemeenten.*
- *Voortzetten van clinics voor leerlingen die hiervoor interesse tonen.*

De meerwaarde van de regionale projectleiders van Special Heroes blijkt uit de volgende citaten (open antwoorden scholenonderzoek):

- *Het bespreken van mogelijke activiteiten, het zoeken van mogelijke lesgevers en het meedenken over de organisatie binnen de school.*
- *Persoonlijke contacten met de school. Korte lijnen, netwerk met verenigingen, gemeentes, instellingen, etc.*
- *Een direct aanspreekpunt/contactpersoon om mee te sparren. De projectleider is bekend met sportaanbieders en legt de eerste contacten. Deze werkwijze is efficiënt en goed werkbaar. Dit is tijd die de vakleerkracht weinig tot niet ter beschikking heeft.*
- *De projectleider geeft vaart aan het project en maakt het concreet.*
- *De projectleider heeft een netwerk van goede trainers voor onze doelgroep, helpt bij het organiseren van de sportactiviteiten en helpt bij het aanvragen van subsidies.*
- *Regelen kennismakingslessen, netwerk met sportverenigingen i.v.m. toeleiding, helpt bij de opzet van de schoolsportvereniging.*

In tabel 2.8 is aangegeven hoeveel scholen het (zeer) eens zijn met verschillende stellingen over de samenwerking met sportaanbieders. Alle scholen zien de samenwerking als een mooie aanvulling op het onderwijs. Meer dan de helft van de scholen geeft aan dat zij succesvol samenwerken met naburige sportaanbieders (n=15) en dat de samenwerking na afloop van het clinicblok wordt voortgezet (n=12). Over de samenwerking met de sportaanbieders, de betrouwbaarheid van sportaanbieders en de kwaliteit van de clinics tonen de scholen zich tevreden.

Tabel 2.8 Tevredenheid samenwerking Special Heroes met sportaanbieders, cluster 4-scholen, 1-meting (in aantallen, 'eens' of 'zeer eens', n=18)

Samenwerking biedt een mooie aanvulling op onderwijs (n=18)
Succesvolle samenwerking met naburige sportaanbieders (n=15)
Samenwerking met aanbieders wordt na afloop voortgezet (n=12)
Trainers hebben veel (bij)geleerd over doelgroep (n=8)
Moeilijk om contact te leggen met sportaanbieders (n=7)
Aanbieders hebben voldoende kader om zich in te zetten (n=7)
Trainers van aanbieders zijn voldoende bekwaam (n=6)
(Vak)leerkracht heeft geleerd over specifieke sporten (n=4)
Samenwerking met sportaanbieders verloopt moeizaam (n=2)
De kwaliteit van de clinics laat te wensen over (n=0)
Sommige aanbieders hebben zich teruggetrokken (n=0)

De pilotscholen is ook een aantal uitspraken voorgelegd over uitvoeringsaspecten van het programma Special Heroes. In tabel 2.9 is weergegeven hoeveel scholen het eens of zeer eens waren met de uitspraken. Alle scholen zijn het (zeer) eens met de stelling dat Special Heroes in heldere stappen en procedures is omschreven en dat de betrokken uitvoerders voldoende steun ervaren vanuit de programmaorganisatie. De meeste scholen zijn van mening dat het werken met Special Heroes voordelen biedt voor de uitvoerders en hebben één vast aanspreekpunt op school (n=17). Vrijwel alle scholen zijn tevreden met de kennis, vaardigheden en ondersteuning die zij verwerven als gevolg van de samenwerking en wisselwerking die door het programma Special Heroes tot stand komt. Iets meer dan de helft is het (zeer) eens met de stelling dat er voldoende draagvlak is binnen de school voor Special Heroes en met de stelling dat er voldoende ruimte is om een eigen invulling aan het programma te geven (n=11). De scholen

zijn het minder vaak eens met de uitspraak dat leerlingen Special Heroes goed bij naam kennen, dat Special Heroes goed zichtbaar is op school, de promotiematerialen er aantrekkelijk uitzien, dat het goed gelukt is om bij ouders/verzorgers voldoende betrokkenheid te genereren, er een team van meerdere collega's is samengesteld voor Special Heroes en dat de doelen van Special Heroes realistisch en haalbaar zijn.

Tabel 2.9 Stellingen over uitvoerbaarheid Special Heroes, cluster 4-scholen, 1-meting (in aantallen 'eens' of 'zeer eens, n=18)

Special Heroes is in heldere stappen en procedures beschreven (n=18)
Betrokken uitvoerder(s) heeft/hebben voldoende steun ervaren vanuit de programmaorganisatie (n=18)
Het werken met Special Heroes biedt voordelen voor de betrokken uitvoerder(s) (n=17)
Er is één vast aanspreekpunt voor Special Heroes op mijn school (n=17)
De betrokken uitvoerder(s) voelde(n) zich (professioneel en/of persoonlijk) betrokken bij het project (n=16)
De betrokken uitvoerder(s) voelde(n) zich prima in staat om het project Special Heroes uit te voeren (n=16)
De vaardigheden van de betrokken uitvoerder(s) waren/zijn voldoende om het project uit te voeren (n=16)
De kennis van de betrokken uitvoerder(s) was/is voldoende om het project Special Heroes uit te voeren (n=15)
Het project Special Heroes sluit aan bij de bestaande manier van werken van de betrokken uitvoerder(s) (n=14)
De betrokken uitvoerder(s) heeft/hebben voldoende steun ervaren van direct leidinggevenden m.b.t. de uitvoering (n=14)
Special Heroes sluit goed aan bij de behoefte van mijn school om de problematiek van achterblijvende sportdeelname van de leerlingen op te lossen (n=13)
Het project Special Heroes past bij de taakopvatting die de betrokken uitvoerder(s) over zijn/haar/hun werk heeft/hebben (n=13)
De betrokken uitvoerder(s) op school heeft/hebben voldoende steun ervaren van collega's m.b.t. de uitvoering (n=13)
Er is veel draagvlak voor Special Heroes op mijn school (n=11)
Er is voldoende ruimte om af te wijken van de voorgeschreven programmaopzet (eigen invulling) (n=11)
Door Special Heroes is sport en bewegen ook tijdens gewone lesuren onderwerp van gesprek met leerlingen (n=10)
Er zijn ervaringen uitgewisseld met (vak)leerkrachten op andere scholen m.b.t. Special Heroes (n=10)
Leerlingen hebben voldoende eigen inbreng in de keuze van de activiteiten van Special Heroes (n=8)
Het nemen van besluiten m.b.t. Special Heroes op mijn school verloopt soepel en snel (n=8)
Leerlingen kennen Special Heroes goed bij naam (n=6)
Special Heroes is op mijn school goed zichtbaar/herkenbaar voor de leerlingen (posters e.d.) (n=4)
De promotiematerialen van Special Heroes zien er aantrekkelijk uit (n=4)
Het is goed gelukt om bij ouders/verzorgers betrokkenheid te generen bij Special Heroes (n=4)
Voor de coördinatie en organisatie op school is een team van meerdere collega's samengesteld/actief (n=3)
De doelen van Special Heroes zijn realistisch en haalbaar (n=3)

Sommige cluster 4-scholen en regionale projectleiders zien bewust af van het verspreiden van promotiemateriaal, zo blijkt uit het groepsinterview met regionale projectleiders. Dit komt door het logo, waarin de beeltenis van een rolstoelbasketballer is verwerkt. Dit spreekt de doelgroep van het cluster 4-onderwijs niet aan.

2.5 Borging van Special Heroes

In deze paragraaf is beschreven welke plannen er zijn om de sportstimulering van de cluster 4-leerlingen voor de langere termijn veilig te stellen. Dit heeft betrekking op de derde stap van het programma Special Heroes: de nazorg (zie paragraaf 1.1).

De uitkomsten van het onderzoek onder de scholen zijn vermeld in tabel 2.10 en zijn gebaseerd op de antwoorden van achttien scholen. De antwoorden geven aan of de situatie al gerealiseerd is of dat er plannen voor zijn. Bijna alle scholen geven aan dat de uitgangspunten van Special Heroes in het visiedocument bewegingsonderwijs zijn of worden opgenomen, en dat deze een vast onderdeel zullen uitmaken van het schoolbeleid. Bij de meeste scholen (12 van de 18) zoekt de school externe financiering voor de voortzetting van het programma bij de gemeente, één school gaf aan door middel van sponsoring financiering voor Special Heroes te zoeken. Een van de scholen gaf de volgende toelichting (als open antwoord scholenonderzoek) over de financiering van Special Heroes:

‘De doelstellingen van het project zijn goed, maar financieel is het voor onze school niet haalbaar om het project door te zetten. Wel gaan wij met de gemeente in overleg wat zij kunnen betekenen voor het sportaanbod van onze leerlingen.’

Iets minder dan de helft van de scholen geeft aan dat de samenwerking met een combinatiefunctionaris voortgezet gaat worden. Eerder is in dit hoofdstuk beschreven dat niet alle scholen over een combinatiefunctionaris beschikken (7 van de 18 scholen beschikten over een combinatiefunctionaris). Een derde van de scholen neemt Special Heroes op in de schoolbegroting. Enkele scholen (3 van de 18) verwachten na afloop van het project de vakleerkracht in te zetten voor de coördinatie van Special Heroes op de school.

Tabel 2.10 Aspecten betreffende de borging van Special Heroes, cluster 4-scholen, 1-meting (in aantallen, ‘intentie’ of ‘al bereikt’, n=18)

Special Heroes is opgenomen in het visiedocument bewegingsonderwijs (n=16)
Special Heroes is opgenomen als vast onderdeel van het schoolbeleid/schoolplan (n=16)
De school zoekt externe financiering voor de voortzetting van Special Heroes bij de gemeente (n=12)
Special Heroes is opgenomen in het individueel behandelplan van de leerling (n=10)
De samenwerking met de combinatiefunctionaris wordt voortgezet (n=8)
De school neemt Special Heroes in de schoolbegroting op (structureel budget) (n=6)
De vakleerkracht wordt na afloop van het project ingezet voor de coördinatie van Special Heroes (n=3)
De school zoekt d.m.v. sponsoring financiering voor de voortzetting van Special Heroes (n=1)

Volgens informatie van Special Heroes hebben 29 (van de 34 aan de pilot deelnemende) scholen besloten het programma te implementeren. Dit betekent dat scholen het programma niet alleen hebben uitgevoerd, maar ook duurzaam hebben verankerd in hun beleid.

2.6 Waardering en behaalde doelstellingen Special Heroes

In deze paragraaf beschrijven we de waardering van het project en de zaken die goed en minder goed gingen aan het project, zoals blijkt uit de antwoorden van de vragenlijsten voor de scholen.

Van de aan de 1-meting deelnemende scholen zijn zes van de achttien scholen zeer tevreden over het programma Special Heroes, elf scholen geven aan tevreden te zijn. Eén school kan niet zeggen tevreden of niet tevreden te zijn. Er is geen school die ontevreden is over het verloop van het Special Heroes.

Behaalde doelstellingen

Special Heroes streeft een aantal doelstellingen na. In tabel 2.11 is weergegeven bij hoeveel scholen deze naar hun mening geheel behaald zijn. In de tabel is onderscheid gemaakt in doelstellingen (zie ook paragraaf 1.1) en nevensdoelen

Wat betreft de doelstellingen van Special Heroes, hebben we eerder in dit hoofdstuk aangegeven dat de scholen niet heel tevreden zijn over de doorstroming naar (externe) sportverenigingen. Ook uit tabel 2.11 blijkt dit, aangezien geen enkele school het lid worden van een sportvereniging als geheel behaald doel noemt. Ook de doelstelling dat leerlingen minimaal drie keer per week binnen of buiten de school sporten, wordt door weinig scholen als geheel behaald benoemd (2 van de 18 scholen). Leerlingen kennis laten maken met diverse vormen van sport en bewegen werd echter wel door veel scholen aangekruist (14 van de 18 scholen). Iets minder dan de helft van de scholen (8 van de 18 scholen) gaf aan dat de doelstelling ‘sport en bewegen krijgt een structurele plaats op de school’ volledig is behaald.

Wat betreft de nevensdoelen geven acht scholen aan dat op diverse niveaus binnen school inderdaad het belang van sport en bewegen wordt ingezien. Andere nevensdoelen zijn volgens de scholen minder vaak geheel behaald: leerlingen leren samenwerken, leren omgaan met winnen en verliezen en vergroten zelfvertrouwen. Ook de volgende doelen noemden de scholen weinig tot niet: uren die vanuit de gemeente worden vrijgemaakt voor een combinatiefunctionaris, voorbereiden op een zinvolle invulling van de vrije tijd, de ‘leefwereld’ van leerlingen uitbreiden en het beter toerusten van sportaanbieders met betrekking tot de instroom van jongeren met een beperking.

Tabel 2.11 Geheel behaalde doelstellingen Special Heroes, cluster 4-scholen, 1-meting (aantallen 'geheel behaald', n=18)

Doelstellingen
Leerlingen maken kennis met diverse vormen van sport en bewegen (n=14)
Leerlingen sporten minimaal drie keer per week binnen of buiten school (n=2)
Leerlingen worden lid van sport- en beweegaanbieder buiten school (n=0)
Sport en bewegen krijgen een structurele plaats op de school (n=8)
Nevendoelen
Op diverse niveaus binnen de school ziet men het belang van sport en bewegen in (n=8)
Leerlingen leren samenwerken door sporten en bewegen (versterken sociale vaardigheden) (n=4)
Leerlingen leren omgaan met winnen en verliezen (versterken persoonlijke eigenschappen) (n=3)
Leerlingen vergroten hun zelfvertrouwen/zelfbeeld (versterken persoonlijke eigenschappen) (n=3)
De gemeente zet op school uren in voor een combinatiefunctie (n=1)
Leerlingen voorbereiden op een zinvolle invulling van hun vrije tijd (n=1)
Leerlingen breiden hun 'leefwereld' uit (snijvlak sociaal/persoonlijk) (n=1)
Sportaanbieders zijn (beter) toegerust met betrekking tot de instroom van jongeren met een beperking (n=0)

Succesfactoren en knelpunten

De scholen hebben in de vragenlijst ook aangegeven wat volgens hen de belangrijkste succesfactoren zijn bij de opzet en de uitvoering van Special Heroes (zie tabel 2.12).

Ondersteuning door de regionale projectleider noemden de scholen het vaakst als een succes (13 van de 18 scholen). Draagvlak van collega's op de eigen school werd door elf scholen benoemd. Tien scholen noemden de beschikbaarheid van materiaal op school. Daarnaast gaven negen scholen aan het een belangrijk succes te vinden dat sport en bewegen een vaste plek krijgen binnen het schoolbeleid. Acht scholen noemen de deelname van sportaanbieders een succesfactor. Andere succesfactoren zijn minder vaak aangestipt.

Tabel 2.12 Belangrijkste succesfactoren van de opzet en uitvoering van Special Heroes, cluster 4-scholen, 1-meting (in aantallen, n=18)

Ondersteuning door de regionale projectleider (n=13)
Draagvlak van collega's op de eigen school (n=11)
Beschikbaarheid van materiaal op school (n=10)
Sport en bewegen krijgt vaste plek binnen schoolbeleid (n=9)
De deelname/belangstelling vanuit naburige sportaanbieders/verenigingen (n=8)
Flexibiliteit schoolrooster met betrekking tot het inplannen van de activiteiten (n=6)
Belangstelling van de ouders/verzorgers voor Special Heroes (n=4)
Vervoer van leerlingen naar de activiteiten buiten school (n=4)
Beschikbaarheid van financiële middelen op school (n=3)
De deelname/belangstelling van de leerlingen voor Special Heroes (n=3)
Bereidheid/betrokkenheid van ouders om te helpen bij vervoer van de leerlingen (n=3)
Beschikbaarheid van deskundige begeleiding vanuit de sportaanbieder/vereniging (n=3)
Inzet van de combinatiefunctionaris (n=3)
Personele bezetting op school voor Special Heroes (n=2)
Beschikbaarheid van deskundige begeleiding vanuit de school (n=2)
Beschikbaarheid van buitenaccommodatie op school (n=1)
Beschikbaarheid van binnenaccommodatie op school (n=1)

Bij het enthousiast maken van leerlingen spelen volgens de regionale projectleiders verschillende aspecten een rol:

- de invloed van een trainer die de cliniclessen verzorgt;
- er worden andere sporten gedaan die normaal gesproken niet tijdens de gymlessen worden aangeboden, zoals dans;
- sportaanbieders nemen materialen mee, zoals echte judomatten en -pakken.

Een belangrijke succesfactor is volgens de regionale projectleiders bovendien dat scholen 'zien' dat er iets positiefs met de leerlingen gebeurt, waardoor ze ook sterker staan wanneer ze financiering aanvragen bij de gemeente.

Naast de belangrijkste succesfactoren konden scholen aangeven wat de belangrijkste knelpunten waren bij de uitvoering van Special Heroes (zie tabel 2.13). Ook hier komt het eerder genoemde gebrek aan belangstelling van de ouders (8 van de 18) als belangrijkste probleem van het programma naar voren. Zes van de achttien scholen noemden onvoldoende personele bezetting op school, onvoldoende materiaal en onvoldoende deskundige begeleiding vanuit de sportaanbieder als knelpunt. Vijf scholen wezen als knelpunt aan het tekort aan financiële middelen op school, ontbreken van een combinatiefunctionaris en onvoldoende belangstelling vanuit leerlingen. Andere knelpunten zijn door minder dan vijf scholen aangekruist.

Tabel 2.13 Belangrijkste knelpunten van de opzet en uitvoering van Special Heroes, cluster 4-scholen, 1-meting (in aantallen, n=18)

Onvoldoende belangstelling van de ouders/verzorgers voor Special Heroes (n=8)
Onvoldoende personele bezetting op school voor Special Heroes (n=6)
Onvoldoende materiaal op school ter beschikking (n=6)
Onvoldoende deskundige begeleiding vanuit de sportaanbieder ter beschikking (n=6)
Onvoldoende financiële middelen op school ter beschikking (n=5)
Geen inzet van de combinatiefunctionaris (n=5)
Onvoldoende deelname/belangstelling van de leerlingen voor Special Heroes (n=5)
Vervoer van leerlingen naar de activiteiten buiten school moeilijk (n=4)
Onvoldoende betrokkenheid van ouders om te helpen bij vervoer van de leerlingen (n=4)
Onvoldoende draagvlak van collega's op de eigen school (n=3)
Inflexibiliteit schoolrooster met betrekking tot het inplannen van de activiteiten (n=3)
Onvoldoende deskundige begeleiding vanuit de school ter beschikking (n=2)
Onvoldoende binnenaccommodatie op school ter beschikking (n=1)
Onvoldoende deelname/belangstelling vanuit naburige sportaanbieders/verenigingen (n=1)
Onvoldoende buitenaccommodatie op school ter beschikking (n=0)
Onvoldoende ondersteuning door de regionale projectleider (n=0)

Tijdens het groepsgesprek noemden regionale projectleiders de volgende knelpunten:

- het ontbreken van een specifieke plek voor cluster 4-leerlingen in de sport. Er ontstaan bijvoorbeeld wachtlijsten wanneer het team speciaal voor autistische kinderen vol zit;
- het ontbreken van een combinatiefunctionaris;
- de regionale functie van de scholen. Deze werkt knellend vanwege de (te) grote afstand van het woonadres van de leerlingen tot de sportvereniging. Een nadeel is verder dat de regionale projectleiders de leerlingen die te ver weg wonen niet meer kunnen begeleiden, omdat het buiten hun (sport)netwerk valt.

2.7 Samenvatting

De opvattingen van de deelnemende cluster 4-scholen over het verloop van het programma Special Heroes zijn vastgesteld aan de hand van de resultaten van de schoolvragenlijst die aan het eind van de projectperiode is uitgezet (1-meting), aangevuld met informatie uit een groepsinterview met regionale projectleiders. Aan de 1-meting hebben relatief weinig scholen deelgenomen, toch geven de resultaten een redelijk beeld van het verloop van het programma.

Cluster 4-scholen uit de steekproef vinden leren samenwerken en samenspelen het belangrijkste aspect van sport en bewegen, gevolgd door de aspecten plezier en ontspanning en lichaamsbeweging. Op de so-afdelingen van de deelnemende cluster 4-scholen doen alle leerlingen mee aan de gymnastieklessen van de school, op de vso-afdelingen de meeste leerlingen. De meest aangeboden activiteiten tijdens deze lessen zijn voetbal, gymnastiek en softbal. De scholen hebben voor hun gymnastieklessen per afdeling een gemiddelde groepsgrootte van elf tot twaalf leerlingen. Leerlingen krijgen gemiddeld twee keer gymnastiekles per week, met een lestijd tussen 60 en 135 minuten per week. Veruit het grootste deel van de scholen heeft een vakleerkracht lichamelijke opvoeding.

In de afgelopen twee schooljaren hebben sportaanbieders ongeveer twee tot drie clinics per schooljaar gegeven op de scholen. Het gemiddelde aantal leerlingen per clinicblok dat in het laatste jaar deelnam, is 89 leerlingen. Uitgaande van het aantal leerlingen per school heeft gemiddeld 87 procent van de leerlingen van de pilotscholen aan Special Heroes deelgenomen (n=17).

Bij elf van de achttien scholen kunnen leerlingen na schooltijd (aansluitend aan de schooltijden) meedoen aan sport- en bewegingsactiviteiten. Bij zeven van de achttien scholen is met enig succes het model van de schoolsportvereniging geïntroduceerd. Zij geven aan dat door Special Heroes leerlingen van de school lid zijn geworden van zo'n schoolsportvereniging. Bij vijftien van de achttien scholen zijn er ook leerlingen, als gevolg van Special Heroes, doorgestroomd naar een buitenschoolse sportvereniging. Naar opgave van de achttien scholen in de steekproef is gemiddeld 11 procent van alle leerlingen van deze scholen lid geworden van een (school)sportvereniging. Desondanks zijn elf scholen van mening dat het nog niet lukt om leerlingen die meedoen aan Special Heroes te laten doorstromen naar sportverenigingen. De belangrijkste redenen dat (sommige) leerlingen geen lid zijn geworden van een sportvereniging zijn volgens de scholen: onvoldoende tijd vanuit de school om leerlingen goed te kunnen begeleiden, het ontbreken van motivatie bij de leerlingen en de te grote afstand tussen sportaanbieder en woonplaats van de leerlingen.

Op zeven van de achttien scholen wordt er bij de uitvoering van Special Heroes gebruikgemaakt van een combinatiefunctionaris vanuit de gemeente. De meeste scholen werken bij de uitvoering van Special Heroes samen met reguliere sportverenigingen. Vijftien van de achttien scholen vinden deze samenwerking succesvol en bij twaalf scholen wordt de samenwerking na afloop van het clinicblok voortgezet.

Voor de voortzetting van Special Heroes op de scholen is een goede borging belangrijk. Bijna alle scholen geven aan dat de uitgangspunten van Special Heroes in het visiedocument bewegingsonderwijs zijn of worden opgenomen, en dat deze een vast onderdeel zullen uitmaken van het schoolbeleid.

Volgens informatie van Special Heroes hebben 29 (van de 34 aan de pilot deelnemende) scholen besloten het programma te implementeren. Dit betekent dat scholen het programma niet alleen hebben uitgevoerd, maar ook duurzaam hebben verankerd in hun beleid.

Elf van de achttien scholen zijn tevreden over het verloop van Special Heroes en zes scholen gaven aan zeer tevreden te zijn. Special Heroes streeft een aantal doelstellingen na. Van de onderdelen waaruit de hoofddoelstelling bestaat, geven scholen aan vooral te hebben bereikt dat leerlingen kennis hebben gemaakt met diverse vormen van sport. Geen enkele school noemt als behaalde doelstelling 'de doorstroming van leerlingen naar een sportvereniging buiten de school'. En maar twee scholen geven aan bereikt te hebben dat leerlingen minimaal drie keer in de week binnen of buiten de school sporten. De doelstelling 'sport en bewegen krijgt een structurele plaats op school' is volgens acht scholen behaald. Belangrijkste succesfactor van de opzet van het programma Special Heroes is volgens de scholen de ondersteuning door de regionaal projectleider. Het grootste knelpunt vormt naar de mening van scholen onvoldoende belangstelling van de ouders of verzorgers voor Special Heroes.

3. De leerlingen en Special Heroes

3.1 Inleiding

Leerlingen van de cluster 4-scholen die aan de pilot meedoen, zijn bij aanvang (voorjaar 2011) en aan het einde van de projecten (voorjaar 2013) door de scholen gevraagd om, al dan niet samen met hun ouders, enkele vragen over hun sport- en beweegdeelname te beantwoorden. Bij de 0-meting had de vragenlijst tot doel om scholen inzicht te geven in het huidige sport- en beweeggedrag van de leerlingen en hun wensen, zodat zij daarop hun clinics konden aanpassen. Bij de 1-meting was de vragenlijst ook bedoeld om het programma Special Heroes te evalueren. In dit hoofdstuk staan de resultaten van de leerlingvragenlijst centraal die bij de 1-meting is uitgezet. Eerst worden enkele profielkenmerken van de leerlingen geschetst, vervolgens komt de deelname aan beweeg- en sportactiviteiten aan de orde en wordt ingegaan op motieven en belemmeringen bij het sporten. Tevens komt aan bod of leerlingen lid zijn van een sportvereniging en welke sporten zij beoefenen. Tot slot gaan we in op de waardering voor het programma Special Heroes. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting.

De resultaten van de 1-meting worden alleen in de tekst (niet in tabellen) vergeleken met die van de 0-meting.⁷ In bijlage 3 zijn de onderzoekstechnische aspecten van de leerlingvragenlijst beschreven. Daar is geconcludeerd dat vergelijking van de resultaten van de 1-meting met die van de 0-meting niet probleemloos is. De respons bij de 1-meting (n=618) is ten opzichte van de 0-meting (n=1.161) gehalveerd. Bij uitsplitsingen in de tabellen is het aantal waarnemingen per categorie soms gering.⁸ Verschillen in resultaten tussen beide metingen kunnen op toeval berusten. Bij geconstateerde verschillen tussen variabelen is daarom aangegeven of dit al dan niet significant is. Bij het onderzoek kan ook sprake zijn van een selectie-effect. Dat wil zeggen dat bepaalde groepen meer of minder hebben deelgenomen aan het onderzoek. We zijn daarom voorzichtig met conclusies over verschillen tussen beide metingen. Van belang is verder dat de resultaten in dit hoofdstuk het beeld weergeven van de sportdeelname van aan het onderzoek deelnemende cluster 4-leerlingen (van de pilotscholen) en niet per se die van alle cluster 4-leerlingen in Nederland.

3.2 Algemeen profiel van de leerlingen

Om een beeld te krijgen van de cluster 4-leerlingen die aan de 1-meting deelnamen, beschrijven we enkele profielkenmerken (zie voor details tabel B7.1 in bijlage 7). Aan de orde komen de leeftijd en het geslacht, de aard van de gedragsproblematiek, verhoogde SDQ-score (zie bijlage 6), de gezondheid, het gewicht en de lengte van de leerlingen. Eerst geven we een landelijk overzicht van het aantal leerlingen naar geslacht, het onderwijsniveau en de afdeling (leerjaar 2011/2012).

⁷ Over de startsituatie van het programma op cluster 4-scholen is geen rapportage verschenen. De resultaten van de 0-meting onder cluster 4-leerlingen zijn meegenomen in de rapportage van het landelijk onderzoek naar de sportdeelname van gehandicapten, (On)beperkt Sportief 2013 (Von Heijden et al., 2013).

⁸ Wanneer dit het geval is, wordt dit in een voetnoot onder de tabel aangegeven.

Geslacht en leeftijd

Volgens gegevens van het CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) zijn er ruim 33.000 cluster 4-leerlingen (leerjaar 2011/2012, tabel 3.1).

Tabel 3.1 Aantal cluster 4-leerlingen naar type onderwijs* en geslacht, Centraal Bureau voor de Statistiek, leerjaar 2011/2012 (aantallen)

		Geslacht	
	Totaal	Mannen	Vrouwen
<i>Speciaal onderwijs (so)</i>			
Zeer moeilijk opvoedbare kinderen	5.601	4.733	868
Pedologische instituten	1.933	1.646	287
Psychisch langdurig zieken	5.626	4.755	871
Totaal so	13.160	11.134	2.026
<i>Voortgezet speciaal onderwijs (vso)</i>			
Zeer moeilijk opvoedbare kinderen	15.670	12.355	3.315
Pedologische instituten	351	281	70
Psychisch langdurig zieken	4.095	3.218	877
Totaal vso	20.116	15.854	4.262
Totaal so en vso	33.276	26.988	6.288

*Benamingen type onderwijs CBS wijken af van de gebruikte indicaties in de leerlingvragenlijst.

Bron: CBS Statline

Als we kijken naar de resultaten van de 1-meting onder cluster 4-leerlingen van de pilotscholen, dan bestaat het merendeel (85%) van de leerlingen uit jongens. Dit komt overeen met de gegevens van het CBS en met de 0-meting (84% jongens). Een indeling naar leeftijdscategorieën is niet gemaakt, omdat er per categorie te weinig leerlingen overblijven om conclusies te kunnen trekken. Er is daarom een scheidslijn naar type onderwijs gehanteerd: speciaal onderwijs (so, 6-12 jaar) en voortgezet speciaal onderwijs (vso, 13-19 jaar). De data van de 1-meting zijn gewogen naar de verhouding so/vso bij de 0-meting en daarop zijn de tabellen in de rest van dit hoofdstuk gebaseerd. Bij de 0-meting zat 42 procent van respondenten op het speciaal onderwijs en 58 procent op het voortgezet onderwijs. Dit kwam aardig overeen met de CBS-gegevens (40% resp. 60%).⁹

Aard van de gedragsproblematiek

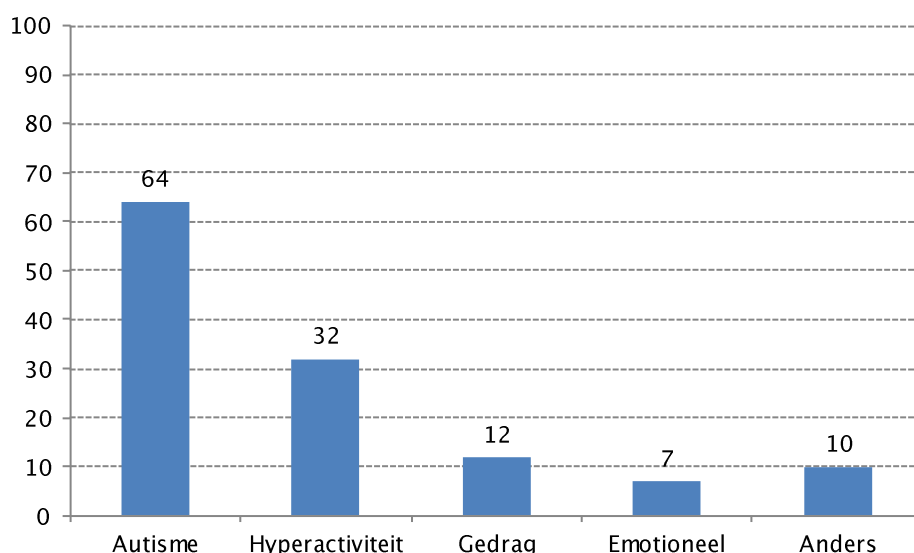
Ook naar de aard van de gedragsproblematiek is een uitsplitsing gemaakt. Daarbij is uitgegaan van de volgende groepen leerlingen met gedragsproblematiek (zie Breedveld et al., 2010 voor een uitgebreide omschrijving van deze groepen):

⁹ Bij de 1-meting week dit iets af. Voor weging zat 36 procent van de leerlingen op het so en 64 procent op het vso.

- Autisme (autismespectrumstoornis, zoals PDD-NOS)
- Hyperactiviteit (zoals ADHD)
- Gedrag (ernstige gedragsproblemen, zoals ODD/CD)
- Emotioneel (emotionele problemen, zoals angst, depressie, somatische stoornis)

Leerlingen is, al dan niet via de ouders, bij aanvang van de vragenlijst gevraagd vanwege welke beperking zij momenteel onderwijs volgen op een cluster 4-school, waarbij zij konden kiezen uit bovenvermelde antwoordcategorieën (figuur 3.1, zie ook tabel B7.1 in bijlage 7). Twee derde van de cluster 4-leerlingen zegt een stoornis in het autismespectrum te hebben (68% 0-meting). Bijna een derde zegt te maken te hebben met hyperactiviteit (30% 0-meting). Gedragsproblemen (12%) en emotionele problemen (7%) komen, naar eigen zeggen, bij cluster 4-leerlingen in de steekproef minder vaak voor (resp. 18% en 11% bij de 0-meting). Emotionele problemen komen relatief wat vaker voor bij meisjes.¹⁰

Figuur 3.1 Gedragsproblematiek, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten) (n=618)

Cluster 4-leerlingen hebben vaak een gecombineerde problematiek. Zo heeft ruim twee vijfde van de leerlingen met hyperactiviteit ook te maken met autisme (50% 0-meting). Ruim de helft van de leerlingen met emotionele problemen heeft ook autisme (51% 0-meting). En de helft van de leerlingen met gedragsproblemen heeft ook te maken met hyperactiviteit (28% 0-meting) (zie tabel B7.2 in bijlage 7).

Een andere manier om na te gaan met welke psychosociale problemen leerlingen in het onderzoek te maken hebben, is gebruik te maken van de Sterke Kanten en Moeilijkhedenvragenlijst (SDQ). Deze bestaat uit 25 vragen waarop leerlingen/ouders kunnen aangeven in welke mate de aspecten voor hen kloppen (niet waar, een beetje waar, zeker waar).

¹⁰ Hoewel er kleine verschillen zijn, is hiervoor geen weging uitgevoerd.

Deze items worden verdeeld naar vijf subschalen, te weten (zie ook bijlage 6):

- Hyperactiviteit/aandachtstekort
- Emotionele problemen
- Problemen met leeftijdsgenoten
- Gedragsproblemen
- Prosociaal gedrag

De eerste vier subschalen vertegenwoordigen de moeilijkheden die kinderen hebben. Bij de vijfde subschaal gaat het om de sterke kanten van het kind. Bij de resultaten wordt gekeken of leerlingen een verhoogde score hebben op een van de subschalen, waarbij alleen de eerste vier zijn meegenomen.¹¹ De verdeling van leerlingen naar deze subschalen hoeft niet overeen te komen met de verdeling van leerlingen naar de eerder genoemde indicaties in figuur 3.1. Dit vanwege de andere wijze van bevraging.

In tabel 3.2 is te zien dat een vijfde van de leerlingen een verhoogde score heeft op emotionele problemen (33% 0-meting). Deze groep leerlingen lijkt voor een groot deel overeen te komen met de leerlingen die in de eerdere vraag hebben aangegeven vanwege emotionele problemen een cluster 4-school te bezoeken (figuur 3.1). Een vijfde van de leerlingen heeft een verhoogde score op gedragsproblemen (24% 0-meting). Meisjes hebben relatief vaker een verhoogde score op emotionele problemen en jongens wat vaker op gedragsproblemen (niet in tabel). Twee vijfde van de leerlingen heeft volgens de berekeningen een verhoogde score op problemen met leeftijdsgenoten (48% 0-meting). De factor problemen met leeftijdsgenoten lijkt niet gekoppeld te zijn aan een specifiek gedragsprobleem, zoals in figuur 3.1 is uitgesplitst. Bij leerlingen met alle typen gedragsproblematiek komt dit voor. 30 procent heeft een verhoogde score op hyperactiviteit (39% 0-meting), wat lijkt samen te hangen met leerlingen die volgens eigen opgave te maken hebben met hyperactiviteit en met gedragsproblemen. Er zijn kleine verschillen met de 0-meting, deze worden waarschijnlijk veroorzaakt door responsverschillen.

Tabel 3.2 Verhoogde SDQ-score, naar aard van de gedragsproblematiek, leerlingen cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

	Totaal	Aard van de gedragsproblematiek*			
		Autisme	Hyperactiviteit	Gedrag	Emotioneel
Verhoogde score op:	(n=618)	(n=379)	(n=188)	(n=67)	(n=41)
Emotionele problemen	23	26	20	20	70
Gedragsproblemen	23	20	34	46	34
Problemen met leeftijdsgenoten	40	44	46	44	58
Hyperactiviteit/aandachtstekort	30	29	53	49	35

*Op basis van zelfrapportage van leerlingen/ouders

Let op gering aantal waarnemingen bij gedrag en emotioneel.

¹¹ Bij leerlingen met een verhoogde score op een subschaal komen de problemen vaker voor dan bij leerlingen met een normale score.

Gezondheid, lengte en gewicht

Het overgrote deel van de ouders (89%) ervaart de gezondheid van hun kind als (zeer) goed (90% 0-meting). De ervaren gezondheid is bij leerlingen met emotionele problemen het minst (65%, tabel 3.3).

Uit landelijk bevolkingsonderzoek onder (ouders van) kinderen en jongeren van 5 tot en met 14 jaar komt naar voren dat 98 procent van de ouders de gezondheid van hun kind uitstekend tot (zeer) goed vindt. Het betreft een landelijke steekproef van kinderen. Deze gegevens zijn verzameld via het Nationaal Sportonderzoek (NSO), uitgevoerd in 2011.¹²

Tabel 3.3 Gezondheid naar gedragsproblematiek, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

	Totaal	Aard van de gedragsproblematiek				NSO 2011*
		Autisme	Hyperactiviteit	Gedrag	Emotioneel	
	(n=618)	(n=379)	(n=188)	(n=67)	(n=41)	(n=584)
(Zeer) goed	89	88	89	85	65	98**
Gaat wel	10	12	10	12	24	2
(Zeer) slecht	1	1	1	3	12	

*Bron: Mulier Instituut (NSO, 2011)

** Antwoordcategorieën wijken iets af. 98% is een samenvoeging van uitstekend, zeer goed en goed. Let op gering aantal waarnemingen bij gedrag en emotioneel.

Een voor sporten en bewegen belangrijk aspect is het gewicht ten opzichte van de lengte van een leerling. Deze verhouding drukken we uit in de body mass index (BMI). Voor kinderen en jongeren op de deelnemende cluster 4-scholen hebben we de BMI's op basis van hun leeftijd en geslacht in vier gewichtsgroepen ingedeeld. 70 procent heeft een normaal gewicht (tabel 3.4). 9 procent heeft een te laag gewicht. 19 procent heeft overgewicht en 2 procent is zo zwaar dat we van obesitas spreken. Een vijfde van de leerlingen is dus te zwaar (gelijk aan de 0-meting). Dat is meer dan de 16 procent die we vonden in het landelijke bevolkingsonderzoek NSO 2011. De verschillen tussen de 0- en 1-meting zijn verwaarloosbaar.

¹² Via een internetpanel van GfK Panelservices zijn 584 kinderen van 5 tot en met 14 jaar via hun ouders ondervraagd. Het onderzoek werd uitgevoerd door het Mulier Instituut. Zestien procent van de ondervraagde kinderen heeft volgens de ouders last van een langdurige aandoening of handicap.

Tabel 3.4 BMI naar gedragsproblematiek, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

	Aard van de gedragsproblematiek					NSO 2011*
	Totaal	Autisme	Hyperactiviteit	Gedrag	Emotioneel	
	(n=618)	(n=379)	(n=188)	(n=67)	(n=41)	
Ondergewicht	9	9	14	7	14	21
Normaal	70	71	67	76	71	63
Overgewicht	19	19	17	17	15	12
Obesitas	2	1	2			4

*Bron: Mulier Instituut (NSO, 2011)

Let op gering aantal waarnemingen bij gedrag en emotioneel.

3.3 Beweegprofiel van de leerlingen

We gaan in deze paragraaf in op het beweeggedrag van de cluster 4-leerlingen. Eerst komt aan de orde hoe de leerlingen naar school gaan.

Vervoer naar school

Uit het onderzoek *School, bewegen en sport* (Stuij et al., 2011) blijkt dat de dagelijkse beweging voor scholieren uit het regulier basis- en voortgezet onderwijs voor een tiende deel bestaat uit het lopen of fietsen naar school. Bijna iedereen gaat dagelijks lopend of fietsend naar school. 14 procent komt minimaal eens per week met het openbaar vervoer. Van de cluster 4-leerlingen in dit onderzoek gaat 32 procent zelf lopend of fietsend naar school. De helft wordt met een taxibusje gebracht. Een deel van de ouders brengt hun kinderen zelf. Een tiende gaat met het openbaar vervoer. De verschillen met de 0-meting zijn verwaarloosbaar. Leerlingen van het vso gaan relatief vaker zelf fietsend naar school en worden minder vaak met een taxibusje gebracht dan leerlingen van het so. Naar geslacht zijn er geen verschillen (zie tabel B7.1 in bijlage 7).

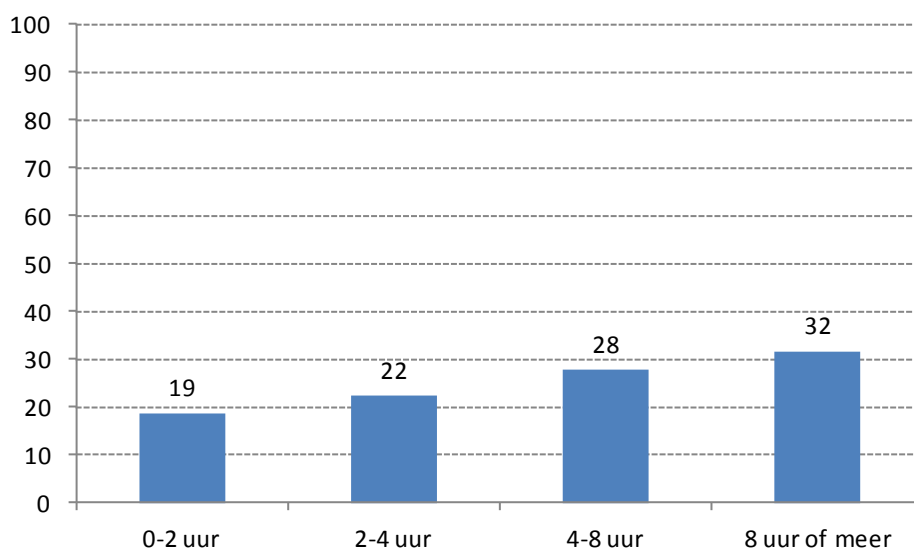
Beweegactiviteiten

Op basis van de vragen in de leerlingvragenlijst naar de frequentie en duur van vijf activiteiten, hebben we vastgesteld hoeveel uur de leerlingen bewegen (excl. sportdeelname). De activiteiten betreffen: lopen en fietsen naar school, naar winkels of naar een halte van het openbaar vervoer, wandelen en fietsen als ontspanning, en buitenspelen. De vragen over sportieve activiteiten maken hier dus geen onderdeel van uit. De volgende figuur (3.2) geeft de belangrijkste resultaten weer.

In vergelijking met de groep kinderen en jongeren van 5 tot en met 14 jaar die deelnamen aan het eerder genoemde landelijke bevolkingsonderzoek NSO 2011, bewegen leerlingen in het cluster 4-onderwijs weinig (excl. sport). Van deze ondervraagde groep beweegt 35 procent minder dan tien uur per week (niet in figuur).¹³ Ruim twee derde (68%) van de cluster 4-leerlingen in het onderzoek beweegt minder dan acht uur per week (73% 0-meting). Bijna een derde (32%) beweegt acht uur of meer per week. Ten opzichte van de 0-meting is er sprake van een lichte toename van het aantal leerlingen dat acht uur of meer per week beweegt (dit was 27%).

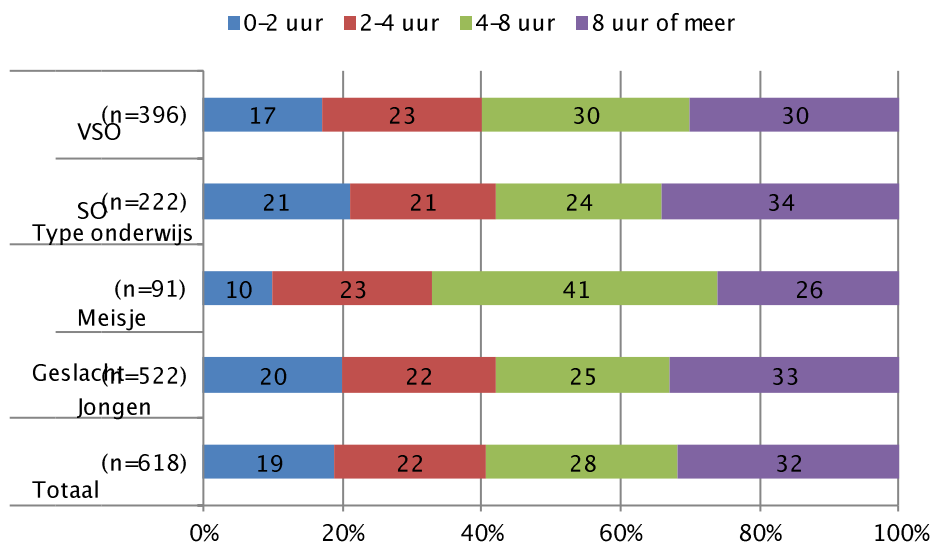
¹³ De vraagstelling in dit onderzoek wijkt af van het leerlingonderzoek bij Special Heroes. Weergave cijfers in figuur is daarom niet zinvol.

Figuur 3.2 Aantal uur beweging per week, exclusief sport, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten) (n=618)

Jongens lijken iets minder vaak te bewegen dan meisjes, en jongere leerlingen (so) iets minder vaak dan oudere leerlingen (vso) (figuur 3.3). De verschillen zijn niet significant.

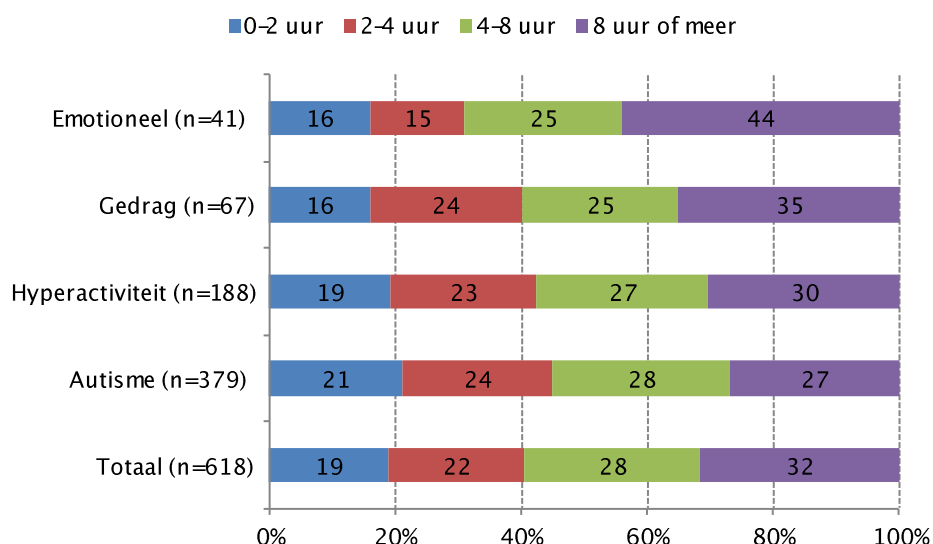
Figuur 3.3 Aantal uur beweging per week, exclusief sport, naar geslacht en schooltype, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

Let op gering aantal waarnemingen bij gedrag en emotioneel.

Naar de aard van de gedragsproblematiek zijn de verschillen in de beweegdeelname klein (figuur 3.4).

Figuur 3.4 Aantal uur beweging per week, exclusief sport, naar gedragsproblematiek, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

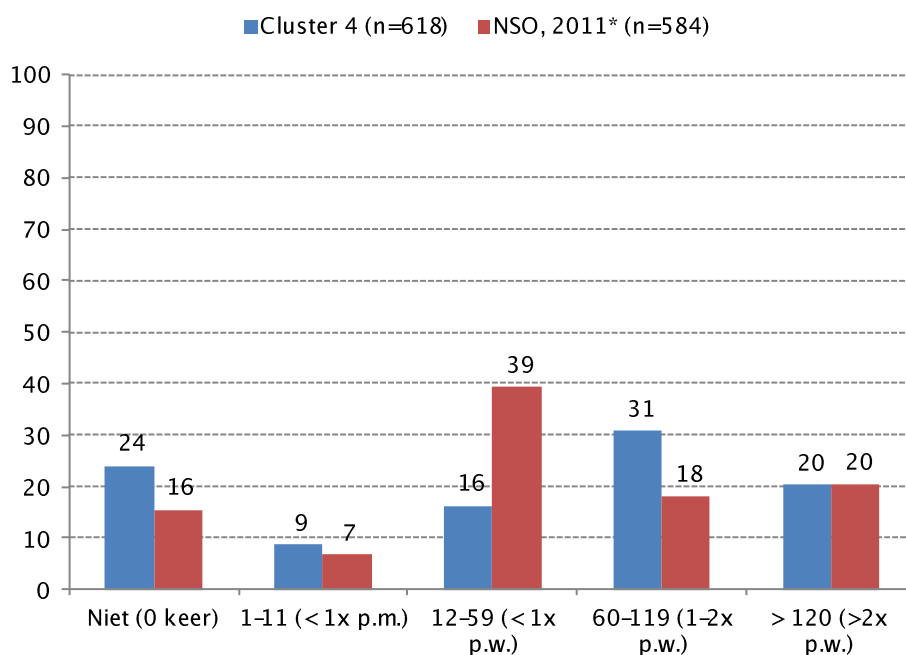
Let op gering aantal waarnemingen bij gedrag en emotioneel.

3.4 Deelname aan sportactiviteiten in de vrije tijd

In deze paragraaf bespreken we de mate waarin de leerlingen uit het onderzoek in de vrije tijd aan sport deelnemen en hoe vaak zij dat doen.

Twee derde van de cluster 4-leerlingen uit het onderzoek deed in de laatste twaalf maanden minstens één keer per maand aan sport (12x of vaker per jaar sporten, 1-meting). Onder kinderen en jongeren uit het landelijk bevolkingsonderzoek Nationaal Sportonderzoek NSO 2011 ligt dit percentage hoger (78%, figuur 3.5).

Figuur 3.5 Frequentie sportdeelname buiten de school in afgelopen twaalf maanden, leerlingen van cluster 4-scholen en leerlingen regulier onderwijs, 1-meting (in procenten)

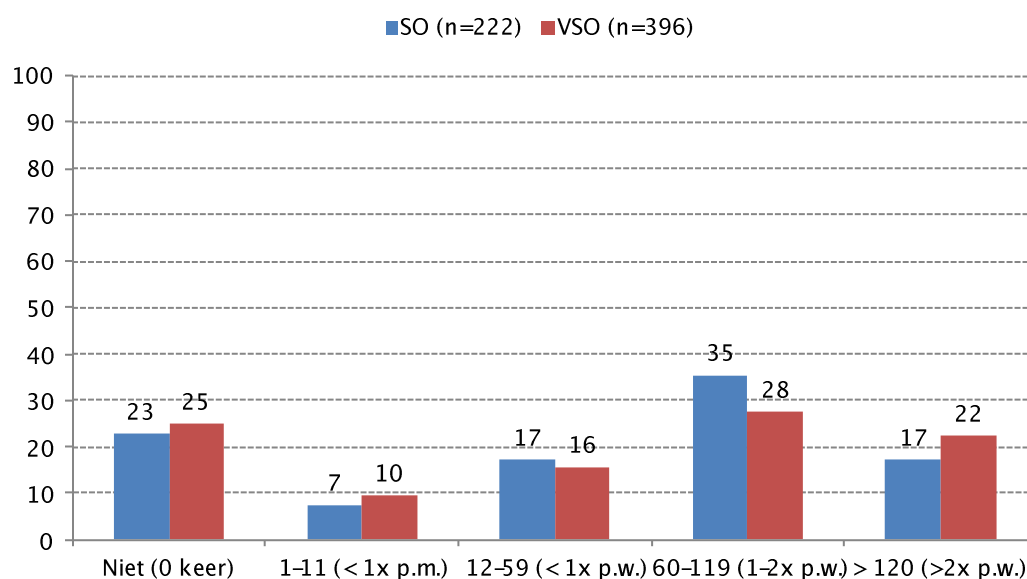

*Bron: Mulier Instituut (NSO, 2011)

In vergelijking met de 0-meting is er sprake van een toename in de sportdeelname. Ten tijde van de 0-meting deed 60 procent één keer per maand aan sport, nu 67 procent. Dit is een toename van zeven procentpunten. Het is niet met zekerheid te zeggen of deze toename te maken heeft met een selectie-effect (lagere respons bij 1-meting), of geheel of gedeeltelijk aan Special Heroes is toe te schrijven.

De sportdeelname is het sterkst toegenomen bij leerlingen van het vso, van 57 procent bij de 0-meting, naar 66 procent bij de 1-meting. Bij so-leerlingen is deze toegenomen van 66 procent (0-meting) naar 70 procent (1-meting). De verschillen in sportdeelname tussen so- en vso-leerlingen zijn daarmee kleiner geworden (figuur 3.6).

Figuur 3.6 Frequentie sportdeelname buiten de school in afgelopen twaalf maanden, naar schooltype, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

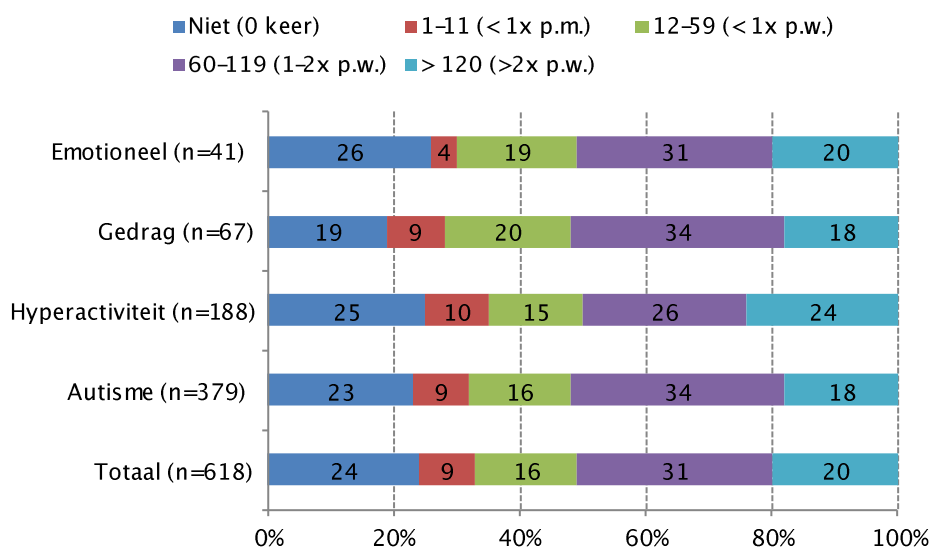

Bij de 1-meting zijn er geen verschillen in de sportdeelname tussen jongens en meisjes.

Bij de 0-meting deden leerlingen met emotionele problemen wat minder vaak aan sport (53%, 12x per jaar of vaker) en leerlingen met hyperactiviteit juist wat vaker (65%). Ook uit ander onderzoek komt naar voren dat kinderen en jongeren met emotionele problemen minder vaak sporten (HBSC-onderzoek 2005¹⁴ in Breedveld et al., 2010). Kinderen en jongeren met hyperactiviteit blijken volgens hetzelfde onderzoek niet of nauwelijks meer of minder te sporten dan leeftijdsgenoten zonder hyperactiviteit. Bij de 1-meting zien we geen significante verschillen tussen de verschillende groepen leerlingen naar gedragsproblematiek (figuur 3.7). Wel lijkt het erop dat alle groepen, behalve leerlingen met hyperactiviteit, sinds de 0-meting wat vaker zijn gaan sporten. Dit geldt het meest voor leerlingen met emotionele problemen. Gezien de lagere respons bij de 1-meting en het geringe aantal waarnemingen bij de categorieën emotionele problemen en gedragsproblemen kunnen hier geen conclusies aan worden verbonden. Voor leerlingen met hyperactiviteit geldt dat zij al veel aan sport deden.

¹⁴ Health Behaviour in School-aged Children) is een internationaal onderzoek dat iedere vier jaar plaatsvindt onder auspiciën van de World Health Organisation (WHO). In Nederland werd de studie in het najaar van 2005 uitgevoerd door het Trimbos Instituut, de Universiteit Utrecht en het Sociaal en Cultureel Planbureau. Het onderzoek vond plaats bij leerlingen in groep acht van het basisonderwijs en in de eerste vier leerjaren van het voortgezet onderwijs. Er is gebruikgemaakt van de SDQ-vragenlijst om leerlingen in te delen naar gedragsproblematiek.

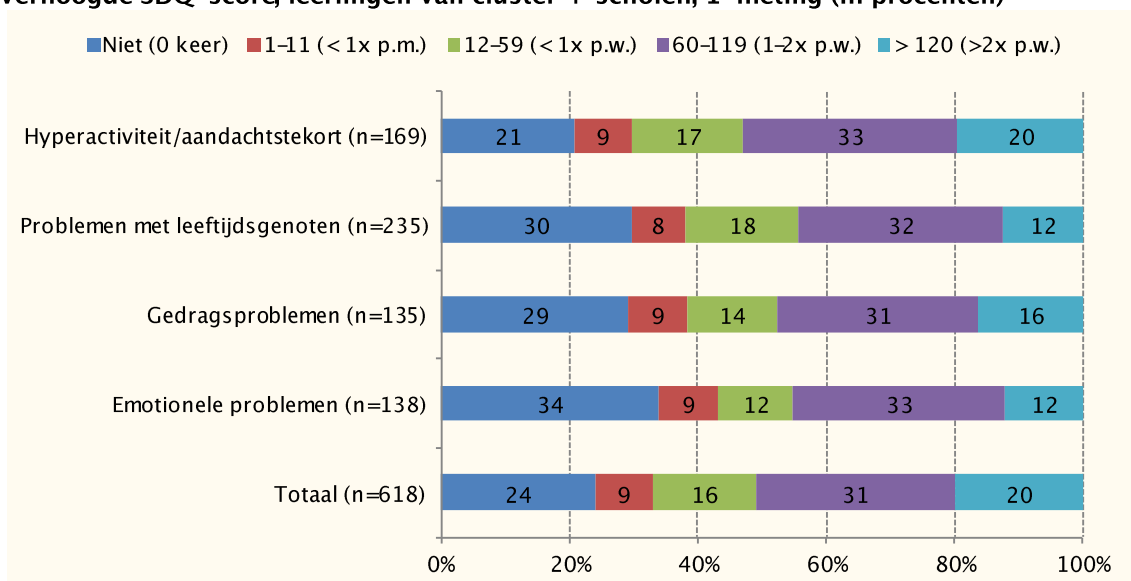
Figuur 3.7 Frequentie sportdeelname buiten de school in afgelopen twaalf maanden naar gedragsproblematiek, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

Let op gering aantal waarnemingen bij gedrag en emotioneel.

Als de sportdeelname wordt afgezet tegen leerlingen die een verhoogde score hebben op een van de subschalen van de Sterke Kanten en Moeilijkheidsvragenlijst (SDQ), komt het beeld overeen met het eerder aangehaalde onderzoek (HBSC-onderzoek 2005 in Breedveld et al., 2010). Bij de 1-meting doen leerlingen met een verhoogde score op emotionele problemen significant minder dan gemiddeld aan sport (57%, 12x per jaar of vaker). Leerlingen met een verhoogde score op hyperactiviteit sporten (70% 12x per jaar of vaker) op het niveau van de gemiddelde cluster 4-leerling in het onderzoek. De andere twee groepen leerlingen zitten daar tussenin (figuur 3.8). Het verschil met de resultaten in figuur 3.7 heeft waarschijnlijk te maken met de andere wijze van bevraging. Verder is de respons in figuur 3.8 wat gelijkmatiger over de subschalen verdeeld.

Figuur 3.8 Frequentie sportdeelname buiten de school in afgelopen twaalf maanden naar verhoogde SDQ-score, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

Sportdeelname versus deelname aan Special Heroes

De doelstelling van Special Heroes is om 70 procent van de leerlingen die het programma Special Heroes volgen of hebben gevolgd (zie figuur 3.13 in paragraaf 3.8 voor de deelname aan het programma) minimaal drie keer per week in de vrije tijd of op school te laten sporten. Dit betekent gemiddeld twee keer per week sport via het bewegingonderwijs op school en daarnaast nog minimaal één keer per week in de vrije tijd. De meeste scholen geven daadwerkelijk twee gymnastieklessen per week (zie hoofdstuk 2).

In tabel 3.5 is de sportdeelname afgezet tegen de deelname aan het programma Special Heroes of vergelijkbare sportstimuleringsprogramma's. Slechts drie tiende van de leerlingen heeft naar eigen zeggen of volgens de ouders deelgenomen aan Special Heroes. Dit komt niet overeen met het beeld dat de scholen hebben van de deelname. Zij geven in de schoolvragenlijst aan dat het merendeel van de leerlingen die de school bezoeken aan het programma deelneemt (paragraaf 2.3). Blijkbaar kennen niet alle ouders en leerlingen Special Heroes bij naam. In tabel 3.14 (paragraaf 3.8) geeft 45 procent van de leerlingen/ouders aan Special Heroes niet bij naam te kennen. Dit verklaart voor een deel waarom een kwart van de leerlingen invult te hebben deelgenomen aan een project voor het bevorderen van sport en bewegen via de school (anders dan Special Heroes) en waarom twee tiende niet weet of hij/zij (of hun kind) heeft deelgenomen aan Special Heroes.

De sportdeelname (minstens 1x per week of vaker) verschilt dan ook niet zoveel als we kijken naar leerlingen die naar eigen zeggen wel of niet hebben deelgenomen aan Special Heroes. De hoogste sportdeelname is zowel gemeten bij leerlingen die aangeven niet deel te nemen aan Special Heroes als bij leerlingen die wel deelnemen aan Special Heroes (53%). Van de leerlingen die meedoen aan een ander sportstimuleringsproject sport 48 procent minstens één keer per week en bij de leerlingen die het niet weten is dat 51 procent.

Hoe dan ook, het percentage cluster 4-leerlingen dat minstens één keer per week in de vrije tijd aan sport doet, valt lager uit dan het gestelde doel van 70 procent, namelijk 51 procent.

Tabel 3.5 Frequentie sportdeelname buiten de school in afgelopen twaalf maanden naar deelname aan Special Heroes of vergelijkbare programma's in het afgelopen jaar, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

	Totaal (n=618)	Deelname Special Heroes of vergelijkbare programma's volgens respondent			
		Geen deelname (n=184)	Via Special Heroes (n=191)	Via school (anders dan via Special Heroes) (n=147)	Weet niet (n=135)
Niet (0 keer)	24	27	22	24	20
1-11 (<1x p.m.)	9	7	9	9	10
12-59 (<1x p.w.)	16	13	16	19	17
60-119 (1-2x p.w.)	31	27	37	33	32
>120 (>2x p.w.)	20	26	16	15	19

Verband bewegen en sporten

Sportdeelname draagt ook bij aan de hoeveelheid beweging van de leerlingen. Tussen het aantal beweeguren (excl. sporten) en de sportfrequentie bestaat een verband (tabel 3.6). Van de leerlingen die het meest bewegen (8 uur of meer) sport 76 procent (12x per jaar of vaker). Van de leerlingen die het minst bewegen (0-2 uur) doet 56 procent aan sport (12x per jaar of vaker). Dit verband was ook zichtbaar bij de 0-meting. De sportdeelname van leerlingen die het minst bewegen is sinds de 0-meting toegenomen (van 48% naar 55%). Eenzelfde groei is zichtbaar bij de groep met de hoogste beweegdeelname (8 uur of meer, van 69% naar 76%). De groei in sportdeelname is het sterkst binnen de groep leerlingen die 4-8 uur per week beweegt (van 64% naar 74%) en het laagst bij de groep leerlingen die tussen 2-4 uur per week beweegt (van 57% naar 59%).

Tabel 3.6 Aantal uur beweging exclusief sport naar sportfrequentie, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

	Totaal (n=618)	Aantal uur beweging per week			
		0-2 uur (n=86)	2-4 uur (n=104)	4-8 uur (n=131)	8 uur of meer (n=147)
Niet (0 keer)	24	33	32	15	18
1-11 (<1x p.m.)	9	11	9	12	6
12-59 (<1x p.w.)	16	17	12	13	19
60-119 (1-2x p.w.)	31	27	34	35	32
>120 (>2x p.w.)	20	12	13	25	25

3.5 Motieven en belemmeringen om te sporten

In deze paragraaf beschrijven we waarom leerlingen aan sport doen en wat de redenen zijn om dat juist niet te doen. Tevens gaan we in op een aantal stellingen die we aan ouders en leerlingen hebben voorgelegd, om de houding ten aanzien van sport en bewegen te meten.

Motieven om te sporten

Op afstand de belangrijkste reden om te sporten voor cluster 4-leerlingen die deelnemen aan het onderzoek is voor het plezier/de ontspanning (80%, tabel 3.7). De helft van de leerlingen sport vanwege de gezelligheid en contacten met andere kinderen en iets minder dan de helft vanwege de gezondheid of om fit te worden. Energie en agressie kwijt raken is voor ruim een derde van de leerlingen een belangrijk motief. In de top vier is in vergelijking met de 0-meting niets veranderd.

Tabel 3.7 Belangrijkste redenen om aan sportactiviteiten deel te nemen, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten) (n=618)

	Totaal (n=618)
Plezier/ontspanning	80
Gezelligheid/contacten met andere kinderen	50
Gezondheid/fit worden	48
Energie/agressie kwijtraken	35
Sterker worden	27
Beter leren samenwerken/samenspelen	26
Zelfvertrouwen krijgen	24
Iets (nieuws) leren	21
Aan wedstrijden meedoen/kunnen winnen	18
Afvallen	12
Beter om leren gaan met de beperking	8
Anders	6

Tussen jongens en meisjes zijn geen significante verschillen, behalve voor het aspect beter leren samenwerken (28% resp. 17%). Leerlingen van het vso vinden de gezondheid/fit worden iets belangrijker dan so-leerlingen (53% resp. 41%). Ook het motief sterker worden telt wat zwaarder voor vso-leerlingen dan voor so-leerlingen (30% resp. 22%). Beter leren samenwerken/samenspelen en zelfvertrouwen krijgen zijn juist voor so-leerlingen wat belangrijker dan voor vso-leerlingen (38% resp. 16%) (niet in tabel).

Bij leerlingen met emotionele problemen is gezelligheid een relatief belangrijk motief (74%). Ook zelfvertrouwen krijgen is door deze groep wat vaker dan gemiddeld genoemd (54%). Energie/agressie kwijtraken is wat vaker aangekruist door leerlingen met hyperactiviteit (53%) en gedragsproblemen (56%). Voor de overige motieven zijn de verschillen gering (niet significant).

Houding ten aanzien van sport en bewegen

Om een indruk te krijgen hoe cluster 4-leerlingen van de pilotscholen en hun ouders denken over sport en bewegen, is hen een aantal stellingen voorgelegd. De stellingen in tabel 3.8 gaan over de houding van de leerlingen ten aanzien van de gymles, sport en bewegen. Voor driekwart van de leerlingen geldt dat zij (naar eigen zeggen of volgens hun ouders) graag naar gymles gaan en tevreden zijn over de gymles. Zij zijn het (helemaal) met de stelling eens. Daar is ten opzichte van de 0-meting weinig aan veranderd. Twee derde van de respondenten is het (helemaal) eens met de stelling dat zij goed kunnen sporten (was 58% bij 0-meting). Nog eens twee derde is het (helemaal) eens met de stelling goed te zijn in gym. Voor ongeveer de helft van de leerlingen geldt dat zij vanaf jonge leeftijd al veel aan bewegen en sport hebben gedaan. De leerlingen lijken het wat minder vaak eens te zijn met de stellingen die gaan over het sporten en bewegen op school, de stimulans en de mogelijkheden op het schoolplein, in de pauzes en na schooltijd. Leerlingen van het so hebben daar een iets positiever beeld van. Maar weinig leerlingen en ouders zijn het ermee eens dat sport een nutteloze vrijetijdsbesteding is.

Tabel 3.8 Uitspraken over sport en bewegen voor het kind, naar schooltype, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten, (helemaal) mee eens)

	Totaal	Type onderwijs	
		SO	VSO
	(n=618)**	(n=222)	(n=396)
<i>Stellingen over het kind*:</i>			
Ik ga graag naar de gymles	78	83	74
Ik ben tevreden over de gymlessen	72	78	67
Ik kan goed sporten	68	64	71
Ik ben goed in gym	67	64	70
Ik heb vanaf jonge leeftijd al veel aan bewegen en sport gedaan	51	47	55
Op het schoolplein kun je goed bewegen en sporten	46	64	33
De school moedigt mij aan tot bewegen en sporten	40	52	31
Op school kun je in de pauzes leuke sporten doen	37	48	28
Ik vind sport een nutteloze tijdsbesteding	12	10	14
Op school kun je na schooltijd leuke sporten doen	11	15	7

*Vragen zijn ook door ouders ingevuld. Waar 'ik' staat kan ook gelezen worden 'mijn kind'

**Respons per stelling varieert.

Er is ook een aantal stellingen voorgelegd met betrekking tot de houding van ouders ten aanzien van het sporten van hun kind (tabel 3.9). Hoewel deze voor de ouders waren bedoeld, hebben ook leerlingen antwoord gegeven op de vragen (meestal de vso-leerlingen die de vragenlijst op school mochten invullen). Bijna alle respondenten zijn het (helemaal) eens met de stelling 'ik vind het belangrijk dat mijn hun kind regelmatig beweegt/sport'. Driekwart van de respondenten is het eens met de stelling 'ik ben in staat om mijn kind regelmatig te laten bewegen/sporten' en de stelling over het aanmoedigen van het kind om te bewegen/sporten. Minder dan twee derde is het (helemaal) eens met de stelling dat het leuk is om samen met het kind te bewegen/sporten. Iets meer dan de helft is het (helemaal) eens met de stelling dat de ouder makkelijk informatie kan vinden over sporten. Daar is dus nog wel wat verbetering mogelijk. Met de stelling over therapeuten of andere hulpverleners die het kind aanmoedigen om regelmatig te gaan sporten en bewegen, is driekwart het niet (helemaal) eens.

Tabel 3.9 Uitspraken over sport en bewegen voor de ouders, naar schooltype, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten, (helemaal) mee eens)

	Totaal (n=618)*	Type onderwijs SO (n=222)	VSO (n=396)
Stellingen voor de ouders:			
Ik vind het belangrijk dat mijn kind regelmatig beweegt/sport	92	96	87
Ik ben in staat om mijn kind regelmatig te laten bewegen/sporten	75	76	73
Ik moedig mijn kind aan om regelmatig te bewegen/sporten	72	81	61
Ik vind het leuk om samen met mijn kind te bewegen/sporten	59	72	45
Ik kan makkelijk informatie vinden over sport/beweegmogelijkheden voor mijn kind	55	53	56
Therapeuten of andere hulpverleners moedigen mij aan om mijn kind regelmatig te laten sporten/bewegen	24	27	20

*Respons per stelling varieert.

Redenen om niet te sporten

Een derde van de cluster 4-leerlingen in het onderzoek sport niet of weinig (minder dan 1x per maand). Ruim driekwart van deze groep heeft naar eigen zeggen vroeger wel gesport, maar is ermee gestopt. Minder dan een kwart heeft nooit gesport.

Ruim de helft van de cluster 4-leerlingen die niet of weinig sporten, geeft aan niet te sporten omdat zij geen zin of tijd hebben (tabel 3.10). Alle andere redenen worden door minder dan twee tiende van de leerlingen genoemd. Het is onduidelijk of er wellicht nog andere redenen schuilen achter het gebrek aan zin of tijd. 15 procent van de respondenten geeft aan dat het kind/de leerling al voldoende beweegt. 10 procent zegt niet te sporten vanwege negatieve ervaringen. Wat betreft de meer organisatorische redenen zijn de kosten om aan sport te doen een belemmering (17%) en ook het tijdstip van het sporten is een reden om niet te sporten (15%). Ten opzichte van de 0-meting spelen negatieve ervaringen een wat kleinere rol (was 18% bij de 0-meting). Datzelfde geldt ook voor 'geen deskundige begeleiding tijdens het sporten (was 16% bij 0-meting) en 'sportvereniging kan niet overweg met mijn kind (was 14% bij 0-meting). Het tijdstip van het sporten lijkt nu vaker een probleem (was 8% bij 0-meting).

Tabel 3.10 Redenen om niet of weinig te sporten, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

	Totaal (n=191)
Kind heeft geen zin/tijd	57
Te duur	17
Tijdstip van sporten komt niet goed uit	15
Kind beweegt al voldoende	15
Negatieve ervaringen van kind	10
Sportvereniging kan niet overweg met mijn kind	9
Geen deskundige begeleiding tijdens het sporten	9
Gezondheid kind	8
Onbekendheid sportmogelijkheden	6
Zelf geen tijd/energie om te helpen	6
Wordt door de arts afgeraden	3
Te weinig (vrijwillige) hulp	3
Geen vervoer beschikbaar	3
Anders	19

3.6 Lidmaatschap sportvereniging

Een belangrijke doelstelling van het programma Special Heroes is de begeleiding van leerlingen naar het structureel sporten bij een reguliere sportvereniging (buitenschools) of bij een schoolsportvereniging (na schooltijd op school). Van de kinderen en jongeren van 5 tot en met 14 jaar die via het landelijke bevolkingsonderzoek NSO 2011 zijn ondervraagd is 65 procent lid van een sportvereniging. Van de bij de 1-meting ondervraagde leerlingen op deelnemende cluster 4-scholen is 55 procent lid van een sportvereniging (zie tabel 3.11). Naarmate leerlingen frequenter sporten, neemt het lidmaatschap van een sportvereniging toe. Van de leerlingen die twaalf keer per jaar of vaker sporten is 72 procent lid en van de leerlingen die minstens één keer per week sporten is dat 80 procent.

Tabel 3.11 Lidmaatschap van sportvereniging naar geslacht en schooltype, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

	Totaal (n=618)	Geslacht		Type onderwijs	
		Jongen (n=522)	Meisje (n=91)	SO (n=222)	VSO (n=396)
Geen lid	45	44	50	42	47
Vereniging speciaal voor kinderen uit speciaal onderwijs/mensen met een beperking	7	8	6	11	5
Gewone vereniging met een groep of sportuur voor kinderen/jongeren uit speciaal onderwijs	8	9	3	9	7
Gewone vereniging zonder een groep of sportuur voor kinderen/jongeren uit speciaal onderwijs	35	34	38	30	38
Schoolsportclub/activiteit	12	12	10	12	11

Naar geslacht zijn er geen significante verschillen. Leerlingen van het so zijn iets vaker lid dan leerlingen van het vso, maar dit verschil is niet significant (58% resp. 53%). Als naar de aard van de gedragsproblemen wordt gekeken, dan zien we vooral dat leerlingen met gedragsproblemen het minst vaak lid zijn van een sportvereniging (38%, tabel 3.12). Dat was bij de 0-meting ook al zo (was 33%).

Tabel 3.12 Lidmaatschap van sportvereniging naar gedragsproblematiek, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

	Totaal (n=618)	Aard van de gedragsproblematiek			
		Autisme (n=379)	Hyperactiviteit (n=188)	Gedrag (n=67)	Emotioneel (n=41)
Geen lid	45	42	46	62	55
Vereniging speciaal voor kinderen uit speciaal onderwijs/mensen met een beperking	7	10	7	4	10
Gewone vereniging met een groep of sportuur voor kinderen/jongeren uit speciaal onderwijs	8	10	8	6	15
Gewone vereniging zonder een groep of sportuur voor kinderen/jongeren uit speciaal onderwijs	35	37	40	29	30
Schoolsportclub/activiteit	12	9	11	14	13

Let op gering aantal waarnemingen bij gedrag en emotioneel.

Het merendeel van de cluster 4-leerlingen is lid van een gewone vereniging zonder een groep of sportuur voor kinderen en jongeren uit het speciaal onderwijs (35%). Zij sporten geïntegreerd. Een klein deel is lid van een vereniging speciaal voor mensen met een beperking (7%) of van een vereniging met een aparte groep voor kinderen uit het speciaal onderwijs (8%).

Bij de 1-meting is een antwoord toegevoegd vanwege het programma Special Heroes. Hieruit blijkt dat 12 procent momenteel lid is van een schoolsportclub. Uit de resultaten van hoofdstuk 2 blijkt dat de schoolsportverenigingen pas bestaan sinds de komst van Special Heroes.

Verskil met 0-meting

Het percentage leerlingen dat lid is van een sportvereniging is ten opzichte van de 0-meting toegenomen. Bij de 0-meting was 43 procent van de cluster 4-leerlingen die deelnamen aan het onderzoek lid van een sportvereniging, bij de 1-meting 55 procent (toename van 12 procentpunten). De toename lijkt vooral het gevolg te zijn van de komst van de schoolsportvereniging. Bij de categorieën ‘vereniging speciaal voor kinderen met een beperking’ en ‘gewone vereniging zonder groep of sportuur’ is slechts een geringe toename te zien (bij beiden 2 procentpunten) en bij de categorie ‘gewone vereniging met een groep of sportuur voor kinderen uit het speciaal onderwijs’ is er geen toename.

Leggen we de metingen bij so- en vso-leerlingen naast elkaar, dan is er geen verschil te zien in de sterkte van de toename in het lidmaatschap bij beide groepen. Vooral bij leerlingen met autisme is het percentage leerlingen dat lid is van een sportvereniging toegenomen (van 45% naar 58%, significant).

Kijken we ernaar of leerlingen al dan niet hebben deelgenomen aan Special Heroes of een ander sportstimuleringsproject van school, dan zijn er tussen deze groepen nauwelijks verschillen in het lidmaatschap. Leerlingen die Special Heroes bij naam kennen, zijn wat vaker lid van een sportvereniging (59%) dan leerlingen die aangeven Special Heroes niet te kennen (50%).

Redenen geen lid (meer)

Aan de ouders van leerlingen die geen lid (meer) zijn van een sportvereniging is gevraagd waarom dat zo is (tabel 3.13). Meer dan de helft van de respondenten (57%) kruist het antwoord ‘anders’ aan, wat impliceert dat ouders en leerlingen hun mening onvoldoende kwijt konden via de opgegeven antwoordcategorieën. 15 procent geeft aan dat de sportvereniging niet overweg kan met het kind. 13 procent vindt sporten te duur. 12 procent heeft angst voor negatieve reacties. Andere antwoordcategorieën zijn steeds door minder dan 10 procent van de respondenten aangekruist. Verschillen naar geslacht zijn niet significant vanwege het gering aantal waarnemingen. Naar schooltype zien we dat (ouders van) so-leerlingen relatief vaker aangeven dat de sportvereniging niet overweg kan met het kind (21%) dan vso-leerlingen (10%). Bij so-leerlingen wordt vaker gemeld dat er geen deskundige begeleiding is (14%) dan bij vso-leerlingen (4%). Er zijn kleine verschillen naar de aard van de gedragsproblematiek, maar deze zijn door het gering aantal waarnemingen niet significant.

Tabel 3.13 Redenen geen lid (meer) van een sportvereniging, naar aard van de gedragsproblematiek, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

	Totaal	Aard van de gedragsproblematiek			
	(n=270)	Autisme (n=154)	Hyperactiviteit (n=84)	Gedrag (n=39)	Emotioneel (n=23)
Sportvereniging kan niet overweg met mijn kind	15	17	19	20	21
Te duur	13	11	17	20	20
Angst voor negatieve reacties	12	15	12	7	29
Tijdstip komt niet goed uit	9	12	9	12	15
Geen deskundige begeleiding	9	12	10	13	7
Zelf geen tijd/energie om te helpen	7	7	10	13	16
Nog geen lid, begint binnenkort	7	6	9	11	20
Te ver weg	6	6	4	7	11
Onbekendheid waar dit kan	6	8	7	12	11
Te weinig (vrijwillige) hulp	3	5	4	4	7
Geen vervoer beschikbaar	2	2	3	10	7
Geen andere kinderen voor deze sport	2	3	4	4	4
Wachttijdstip	2	2	5	7	7
Vereniging niet enthousiast	2	2	6	6	15
Accommodatie ongeschikt	1	2	2	4	7
Anders	57	56	52	62	55

Let op gering aantal waarnemingen.

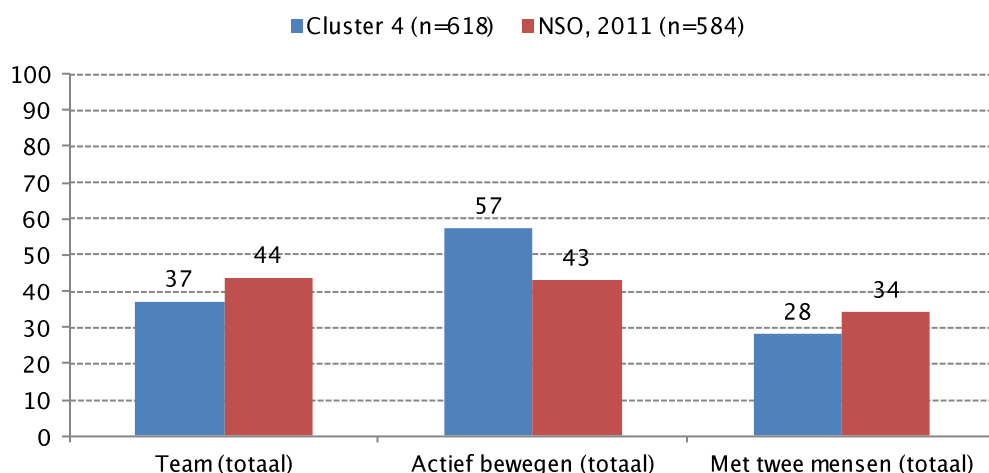

3.7 Keuze sportactiviteiten buiten schooltijd

In dit deel beschrijven we welke sporten de leerlingen beoefenen. Voordat we op de details ingaan, bespreken we eerst de gebruikte termen naar type sport: *teamsport* spreekt voor zich, *actief bewegen* betreft sporten die men individueel kan beoefenen, zoals wandelen en zwemmen (ook wel solosporten genoemd) en *met twee mensen* betreft sporten die men met twee personen beoefent (o.a. judo en tennis, ook wel ‘duosporten’ genoemd).

Ruim de helft van de (sportende) cluster 4-leerlingen doet aan actief bewegen (figuur 3.9). Hier zit ten opzichte van de 0-meting geen groei in (58% 0-meting). De ondervraagde cluster 4-leerlingen beoefenen vaker een actieve beweegsport dan de groep kinderen en jongeren van 5 tot en met 14 jaar uit het Nationale Sportonderzoek NSO 2011 (43%). Ruim een derde van de cluster 4-leerlingen beoefent een teamsport (37%) en dat is iets meer dan bij de 0-meting (was 32%, 0-meting). Kinderen uit het landelijk onderzoek NSO 2011 doen vaker aan teamsporten. Sporten die men met twee mensen beoefent, zijn duidelijk minder populair. Van de cluster 4-leerlingen beoefent 28 procent een duosport (26% 0-meting). Kinderen uit het landelijke onderzoek NSO 2011 doen dit wat vaker (34%).

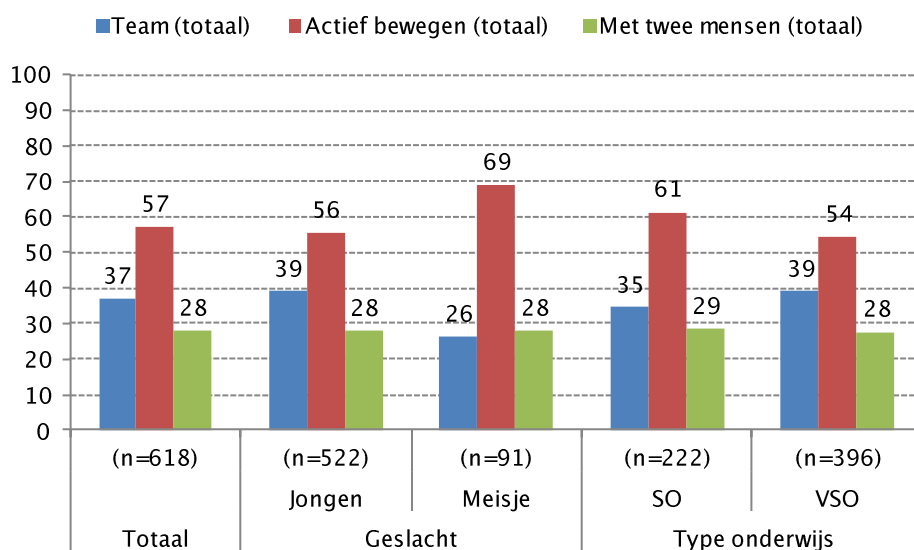
Figuur 3.9 Huidige sportkeuze (sportende) leerlingen van cluster 4-scholen (1-meting) en NSO, 2011 (in procenten)

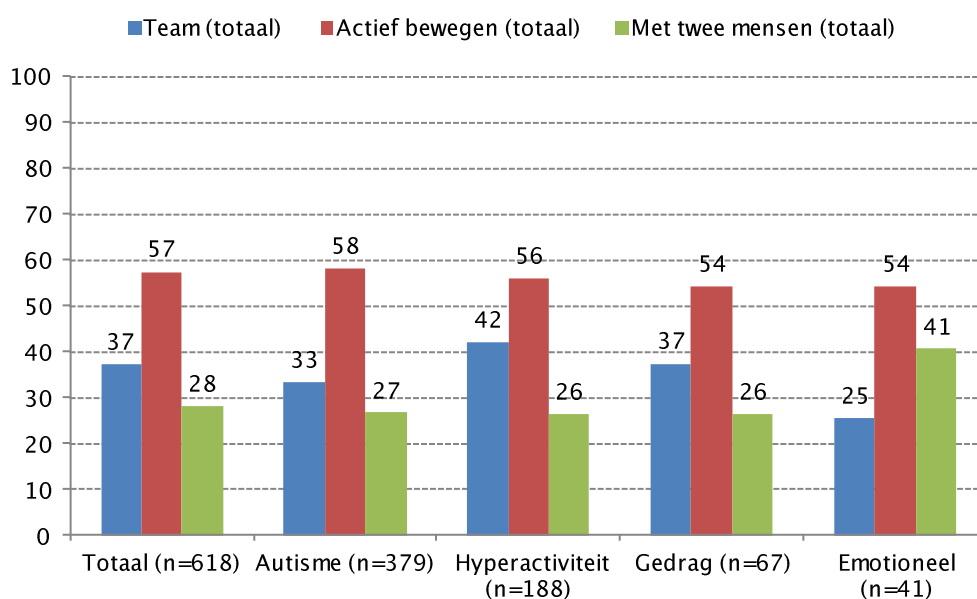
*Bron: Mulier Instituut (NSO, 2011)

Jongens beoefenen vaker dan meisjes een teamsport en meisjes vaker een actieve beweegsport (figuur 3.10). Zowel jongens als meisjes zijn ten opzichte van de 0-meting vaker een teamsport gaan beoefenen (+ 4 procentpunten resp. 7 procentpunten). De toename is echter niet significant.

Wat betreft schooltype, zien we dat so-leerlingen minder vaak teamsporten beoefenen dan de vso-leerlingen. Het verschil is niet significant (figuur 3.10). Bij de 0-meting was er geen verschil naar schooltype.

Figuur 3.10 Huidige sportkeuze naar geslacht en schooltype, (sportende) leerlingen cluster 4, 1-meting (in procenten)

Als naar de aard van de gedragsproblematiek wordt gekeken, valt vooral op dat leerlingen met hyperactiviteit relatief vaker een teamsport beoefenen (42%) dan leerlingen met autisme en emotionele problemen (significant) (figuur 3.11). De beoefening van teamsporten bij leerlingen met hyperactiviteit is ten opzichte van de 0-meting behoorlijk gestegen (was 33%). Leerlingen met emotionele problemen beoefenen ten tijde van de 1-meting minder vaak een teamsport (25%) en vaker een duosport (41%). Gezien het beperkte aantal waarnemingen per categorie kunnen we hier geen conclusies aan verbinden. Bij de 0-meting was het aantal waarnemingen per groep wat groter en waren binnen de groep leerlingen met emotionele problemen de teamsporten juist iets populairder dan de duosporten (31% resp. 21% 0-meting).

Figuur 3.11 Huidige sportkeuze naar gedragsproblematiek, (sportende) leerlingen cluster 4, 1-meting (in procenten)

Let op gering aantal waarnemingen bij gedrag en emotioneel.

Voetbal is duidelijk de populairste teamsport onder de cluster 4-leerlingen in het onderzoek (zie tabel 3.14). Zwemmen en fietsen worden van de actieve beweegsporten het meest beoefend, gevolgd door wandelen. Ook fitness/aerobics en hardlopen/atletiek zijn relatief populaire solosporten. Bij de duosporten zijn judo en andere vecht- en verdedigingssporten relatief populair.

Tabel 3.14 Sportkeuze naar sportfrequentie over afgelopen jaar, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

	Totaal (n=618)
Basketbal	7
Handbal	1
Hockey	2
Korfbal	1
Voetbal	28
Volleybal	3
Andere teamsporten	6
Team (totaal)	37
Dansen	7
Fietsen	27
Fitness/aerobics	13
Gymnastiek/turnen	6
Hardlopen/atletiek	10
Paardrijden	7
Schaatsen	9
Wandelen	15
Zwemmen	22
Actief bewegen (totaal)	57
Badminton	5
Tafeltennis	5
Tennis	6
Judo	11
Andere vecht- en verdedigingssport	10
Met twee mensen (totaal)	28
Andere sport	14

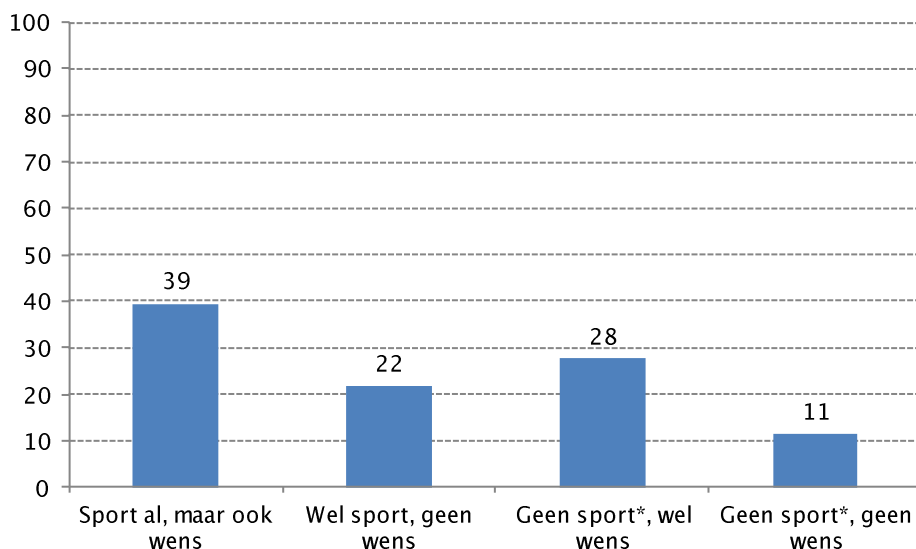
Naarmate de sportfrequentie toeneemt, beoefenen de leerlingen vaak meerdere sporten en beoefent een groter deel een teamsport. Zo doet van de kleine groep intensieve sporters (vaker dan 2 keer per week) 69 procent een teamsport. Dit hangt samen met het feit dat deze sporten in verenigingsverband kunnen worden beoefend en frequente sporters relatief vaker lid zijn van een sportvereniging (niet in tabel).

Sportwensen bij de start van het programma

Bij de 0-meting (2011) is de ondervraagde cluster 4-leerlingen ook gevraagd of zij nog (meer) zouden willen sporten, om de (latente) sportbehoefte bij de start van het programma Special

Heroes te peilen (zie figuur 3.12). Bij de 0-meting had 28 procent van de cluster 4-leerlingen wel een wens om te sporten, maar deed dat toen niet. Vier tiende van de leerlingen had naast de huidige sport nog een andere sportwens. Het percentage leerlingen dat niet aan sport deed en ook geen sportwens had, was relatief klein, 11 procent. Concluderend kunnen we stellen dat bij de start van het programma Special Heroes twee derde van de cluster 4-leerlingen graag (nog meer) zou willen sporten. Deze groep vormde het potentieel van het programma, waarbij de belangrijkste groep bestond uit de niet-sporters met een sportwens.

Figuur 3.12 Sportwens leerlingen van cluster 4-scholen, 0-meting (in procenten) (n=1.161)

*Hier is uitgegaan van 0-11 keer per jaar sporten

Bron: Mulier Instituut (leerlingvragenlijsten Special Heroes, cluster 4, 0-meting 2011)

Aan de leerlingen is bij de 0-meting ook gevraagd welke sporten zij dan (nog meer) zouden willen doen. In vergelijking met de sporten die leerlingen tijdens de 0-meting al deden, werden andere vecht- en verdedigingssporten, basketbal en tennis relatief wat vaker als wenssport opgegeven. Als we de 0-meting en 1-meting vergelijken, zien we geen heel grote verschuivingen in de huidige sporten die leerlingen (zijn gaan) beoefenen (niet in tabel). Basketbal is iets vaker genoemd. Dit was voor een kleine groep leerlingen ook een wenssport. Voetbal wordt nog even vaak genoemd. Hardlopen/atletiek is iets vaker aangekruist, zwemmen juist wat minder.

Bij de 0-meting (2011) is aan (de ouders van) de niet-sporters met een specifieke sportwens ook gevraagd waarom zij deze sport niet beoefenden (niet in tabel). Zij gaven destijds verschillende redenen hiervoor aan. Te duur (20%), angst voor negatieve reacties (19%), geen deskundige begeleiding (16%), onbekendheid waar dit kan (16%), begint binnenkort met deze sport (12%) en vereniging kan niet overweg met mij(n) kind (12%) waren de belangrijkste redenen. Deze redenen waren vergelijkbaar met de redenen die cluster 4-leerlingen bij de 0-meting in het algemeen opgaven voor het niet-sporten. Bij de 1-meting (zie tabel 3.10) zien we dat geen deskundige begeleiding nu een wat minder grotere rol speelt bij het niet-sporten.

3.8 Ervaringen met Special Heroes

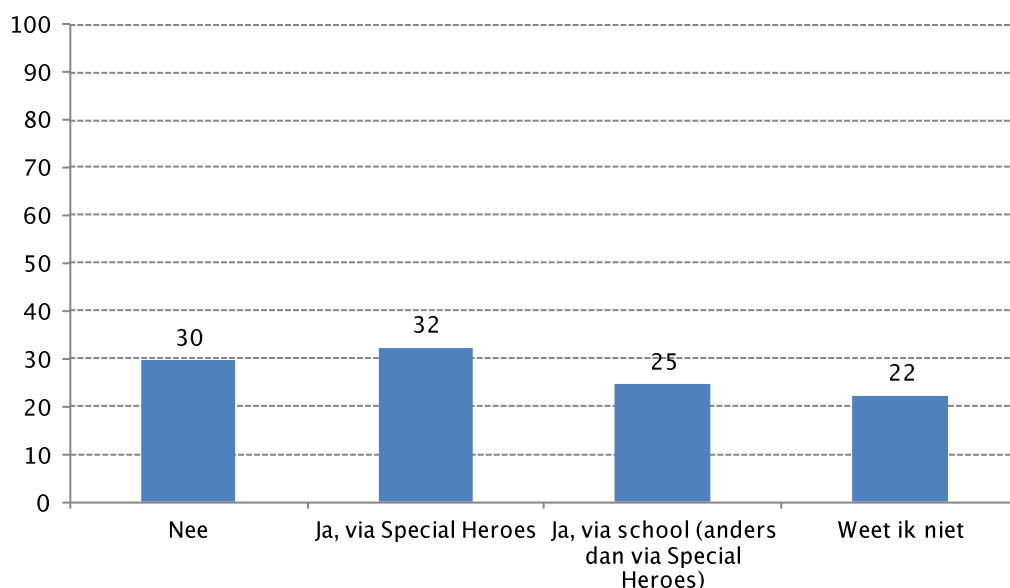
Voor de 1-meting is een aantal vragen opgenomen over Special Heroes. Dit betreft de deelname aan, de waardering voor en de effecten van het programma in de ogen van de ouders/leerlingen die de vragen hebben beantwoord.

Bekendheid met en deelname aan Special Heroes

Iets meer dan de helft van de respondenten heeft wel eens van Special Heroes gehoord (55%). Iets minder dan de helft heeft niet van Special Heroes gehoord of kent de naam alleen via deze vragenlijst (44%). Onder leerlingen/ouders van leerlingen met autisme is de bekendheid met Special Heroes het grootst (61%) en onder leerlingen met gedragsproblemen het kleinst (39%). Leerlingen van het so kennen Special Heroes ook iets beter (62%) in vergelijking met vso-leerlingen (50%).

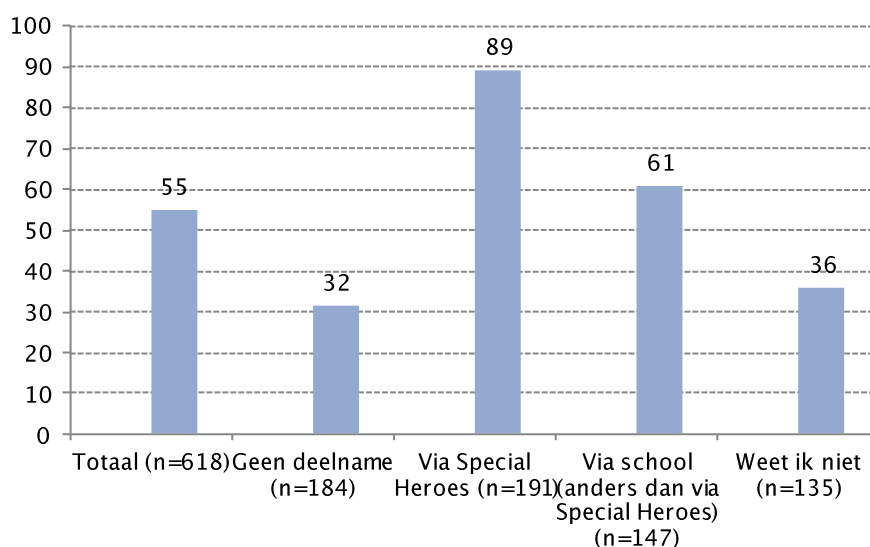
Bijna een derde van de leerlingen geeft aan dat zij hebben deelgenomen aan Special Heroes (figuur 3.13). Een kwart heeft naar eigen zeggen via school aan een ander project meegedaan en twee tiende weet het niet. Eerder in dit hoofdstuk gaven we al aan dat er op de scholen naast Special Heroes waarschijnlijk geen ander project heeft gedraaid. Volgens opgave van de scholen (paragraaf 2.3) doet het merendeel van de leerlingen echter wel aan Special Heroes mee. Uit de resultaten in figuur 3.13 valt waarschijnlijk eerder af te lezen dat leerlingen en ouders Special Heroes niet zo goed kennen of niet precies weten dat zij hieraan hebben meegedaan. Wellicht is Special Heroes in die zin niet zo heel zichtbaar. De clinics van Special Heroes worden tijdens de reguliere gymlessen gegeven. Leerlingen zijn zich wellicht niet bewust van het feit dat het dan om een Special-Heroes-activiteit gaat en vertellen er mogelijk thuis ook niet over. Daarnaast is Special Heroes volgens regionale projectleiders (focusgroepgesprek) niet op alle scholen herkenbaar gemaakt door middel van promotiemateriaal, e.d.

Figuur 3.13 Deelname aan project voor het bevorderen van sport en bewegen, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten, n=618)

Onder de respondenten die hebben aangegeven dat zij/hun kind hebben meegedaan aan Special Heroes, is de bekendheid met de naam Special Heroes overigens het grootst (89%). In figuur 3.14 is de bekendheid met Special Heroes afgezet tegen de deelname aan het programma.

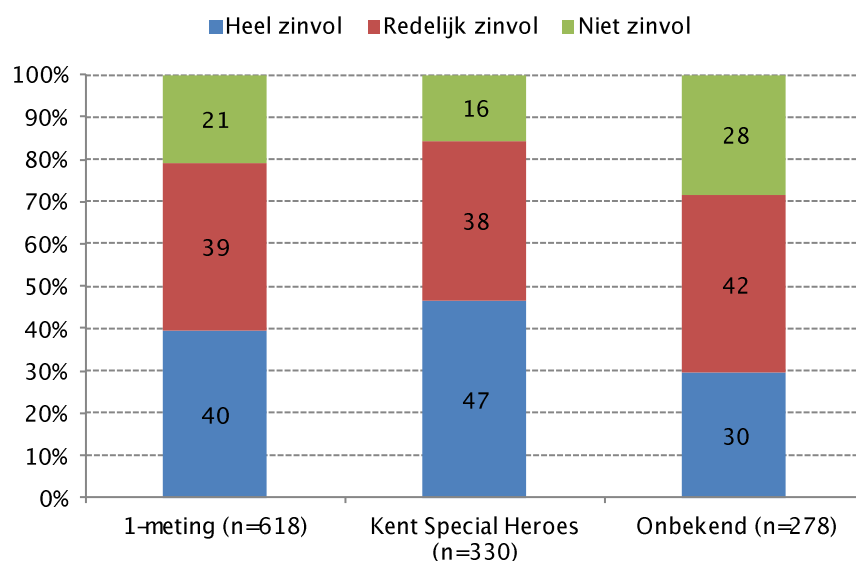
Figuur 3.14 Bekendheid met Special Heroes naar deelname aan programma's, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten, n=618)

Waardering voor Special Heroes

Aan het onderzoek deelnemende leerlingen/ouders is gevraagd hoe zij Special Heroes waarderen. Leerlingen/ouders die Special Heroes (vrijwel) niet kennen, konden aangeven of het idee hen aanspreekt van een organisatie die de sport voor kinderen en jongeren in het speciaal onderwijs probeert te bevorderen. In figuur 3.15 zijn de resultaten uitgesplitst naar bekendheid. 40 procent van de respondenten ziet Special Heroes als heel zinvol, 39 procent als redelijk zinvol. Respondenten die het programma kennen, geven een hogere waardering dan respondenten die Special Heroes niet kennen. Van deze laatste groep vindt bijna drie tiende Special Heroes niet zinvol. So-leerlingen (en hun ouders) uit het onderzoek vinden het programma veel vaker heel zinvol (63%) dan vso-leerlingen (23%). Wellicht komt dit doordat de vragenlijsten bij so-leerlingen voor het merendeel door ouders zijn ingevuld en dat vso-leerlingen dit voor een groot deel zelf hebben gedaan op school.

Figuur 3.15 Waardering Special Heroes naar bekendheid van het programma, leerlingen van cluster 4-scholen, 1-meting (in procenten)

Ouders en leerlingen konden de vraag over waardering toelichten. Hieronder zijn enkele uitspraken van ouders verzameld:

- *Sommige kinderen denken dat ze geen sport kunnen doen, en hierdoor komen ze erachter dat het wel kan.*
- *Ze leren nieuwe, andere sporten kennen. Wel lastig als het kind enthousiast is geworden van een sport en het is niet haalbaar qua afstand.*
- *Het is goed om te bewegen, kinderen uit het speciaal onderwijs zijn al zo beperkt in alles, misschien dat er zo meer kinderen gestimuleerd worden om toch te bewegen.*
- *Of je nu individueel of in een team sport, het is alleen maar goed voor de kinderen, ze leren zichzelf beter kennen, en leren beter met zichzelf en anderen omgaan.*
- *Het zou erg goed/prettig zijn als ons kind op een fijne manier (met goede begeleiding) in ons dorp bij een vereniging kan zijn. Sportief of hobbymatig. Kan Special Heroes hier aan meewerken?*
- *Het is moeilijk een sport te vinden waar kinderen met een beperking zich opgenomen voelen in een groep.*
- *Ontspanning voor de kinderen. Ze kunnen tot rust komen na het sporten. Meer energie, zelfvertrouwen, een beter zelfbeeld, omgaan met andere kinderen.*
- *Ik zou graag zien dat sportverenigingen ondersteund worden zodat de leerlingen (...) ook gewoon met leeftijdsgenoten kunnen sporten (Passend Sporten).*
- *Kinderen willen vaak wel sporten maar durven niet.*
- *Sommige kinderen kunnen door hun stoornis niet terecht bij reguliere verenigingen. Fijn dat Special Heroes zich voor deze kinderen inzet.*

Effecten Special Heroes op de leerling

Aan de leerlingen die deelnemen aan het programma (en hun ouders) is de (subjectieve) vraag gesteld naar de effecten van het programma op hun kind (tabel 3.15). De resultaten zijn weergegeven voor leerlingen die naar eigen (of naar hun ouders') zeggen hebben deelgenomen aan Special Heroes of aan een ander project via school. Ongeveer de helft van beide groepen ziet geen of een klein effect van Special Heroes. Rond een derde zegt dat hij/zij/het kind er een leuke activiteit heeft bij gekregen. Andere effecten worden veel minder vaak genoemd.

Tabel 3.15 Effect Special Heroes op het kind, naar deelname aan Special Heroes, leerlingen van cluster 4-scholen (in procenten)

	Deelname	
	Ja, via Special Heroes (n=191)	Ja, via school (anders dan via Special Heroes) (n=147)
Geen/klein effect	51	56
Leuke activiteit erbij	34	27
Voelt zich fitter	13	13
Meer vertrouwen	12	17
Zinnige invulling vrije tijd gekregen	10	12
Voelt zich rustiger	8	10
Leert kinderen van buiten het speciaal onderwijs kennen	6	8
Gaat beter om met afspraken	6	5
Socialere opstelling/gedrag	6	10
Nieuwe vrienden gekregen	5	7
Kan beter leren	4	5
Anders	11	14

De leerlingen die op het speciaal onderwijs zitten (of hun ouders) hebben we ook gevraagd welke ideeën ze hebben om sport te bevorderen voor kinderen en jongeren met een handicap. Een paar van de ideeën zijn:

- *Gespecialiseerder te werk gaan in plaats van in groepsverband, doen wat het beste is voor een bepaald kind.*
- *Uitdagende sporten aanbieden die aansluiten op belevingswereld. Korte motivatie en dus elke keer een andere uitdaging brengen.*
- *Kennismaking of zoiets. Ik vind het erg spannend om dan er naartoe te gaan en meteen te beginnen.*
- *Betere kennis en begeleiding voor deze groep jongeren bij de sportverenigingen zelf.*
- *Het zou de kinderen (en ouders) zelfvertrouwen geven als sportverenigingen ook deze leerlingen zouden accepteren. Alle kinderen willen er graag bijhoren.*
- *Ik denk dat de ouders hun kinderen moeten stimuleren, bijstaan om aan sport te doen.*
- *Misschien in teamverband bij mekaar brengen, omdat de kinderen bekend met elkaar zijn en dat is wel belangrijk. Bekende omgeving voor kinderen met speciaal onderwijs.*
- *Sporten meteen aansluitend na school en dat je de kinderen dan zelf op komt halen daar.*
- *Leren dat het de bedoeling is dat je in je 'vrije tijd' beweegt.*

- *Verskil tussen sporten op school in schooltijd en sporten bij een club in je vrije tijd is te groot.*

3.9 Samenvatting

De ondervraagde leerlingen in het cluster 4-onderwijs bewegen weinig (excl. sport) in vergelijking met de groep kinderen en jongeren van 5 tot en met 14 jaar die deelnamen aan het landelijke bevolkingsonderzoek Nationaal Sportonderzoek (NSO 2011). Er is ook een verschil voor de sportdeelname. Twee derde van de cluster 4-leerlingen uit het onderzoek deed in de laatste twaalf maanden minstens één keer per maand aan sport (12x of vaker per jaar sporten). Onder kinderen en jongeren uit het NSO 2011 ligt dit percentage hoger (78%).

Het percentage sporters onder de cluster 4-leerlingen van de pilotscholen is wel toegenomen ten opzichte van de 0-meting (60% 0-meting, 67% 1-meting, 12x of vaker per jaar sporten). Dit is een toename van 7 procentpunten. Het is niet met zekerheid te zeggen of deze toename te maken heeft met een selectie-effect (lagere respons bij 1-meting), of geheel of gedeeltelijk aan Special Heroes is toe te wijzen. De sportdeelname is het sterkst toegenomen bij leerlingen van het vso, van 57 procent bij de 0-meting, naar 66 procent bij de 1-meting. Bij so-leerlingen is deze toegenomen van 66 procent (0-meting) naar 70 procent (1-meting). Het percentage cluster 4-leerlingen dat minstens één keer per week in de vrije tijd aan sport doet, valt lager uit dan de doelstelling van 70 procent die Special Heroes zich heeft gesteld, namelijk 51 procent.

De cluster 4-leerlingen in het onderzoek zijn ook minder vaak lid van een sportvereniging dan de respondenten van het NSO 2011. Bij de 1-meting is 55 procent van de cluster 4-leerlingen uit het onderzoek lid van een sportvereniging (NSO 2011 65%). Het merendeel van de cluster 4-leerlingen is lid van een gewone vereniging zonder een groep of sportuur voor kinderen en jongeren uit het speciaal onderwijs (35%). Het percentage leerlingen dat lid is van een sportvereniging is ten opzichte van de 0-meting toegenomen. Toen was 43 procent lid van een sportvereniging (toename van 12 procentpunten). De toename lijkt vooral het gevolg te zijn van de komst van de schoolsportverenigingen, die sinds Special Heroes bij een aantal scholen zijn opgezet. Bij de overige verenigingsvormen is er geen of een geringe toename. Ook hier moeten we overigens voorzichtig zijn om beide metingen te vergelijken.

Ruim de helft van de (sportende) cluster 4-leerlingen doet aan actief bewegen. Ruim een derde beoefent een teamsport (37%). Sporten die men met twee mensen beoefent zijn minder populair (28%). Op afstand de belangrijkste reden om te sporten voor cluster 4-leerlingen die deelnemen aan het onderzoek, is het plezier/de ontspanning (80%). De helft van de leerlingen sport vanwege de gezelligheid en contacten met andere kinderen en iets minder dan de helft vanwege de gezondheid of om fit te worden.

Voor driekwart van de leerlingen geldt dat zij (naar eigen zeggen of volgens hun ouders) graag naar de gymles gaan en tevreden zijn over de gymles. Twee derde van de respondenten is het (helemaal) eens met de stelling dat zij goed kunnen sporten en dat zij goed zijn in gym.

De belangrijkste reden voor cluster 4-leerlingen om niet te sporten is dat zij geen zin of tijd hebben (57%). Alle andere redenen worden door minder dan twee tiende van de leerlingen

genoemd, onder andere ‘te duur’, ‘beweegt al voldoende’, ‘tijdstip komt niet uit’, ‘negatieve ervaringen’, ‘geen deskundige begeleiding’ en ‘sportvereniging kan niet overweg met kind’.

De bekendheid en zichtbaarheid van Special Heroes onder ouders/leerlingen van de pilotscholen lijkt niet heel groot. Iets meer dan de helft van de leerlingen/ouders heeft wel eens van Special Heroes gehoord (55%). Bijna een derde geeft aan dat zij hebben deelgenomen aan Special Heroes, terwijl scholen een veel hogere deelname opgeven (hoofdstuk 2). 40 procent van de leerlingen/ouders uit het onderzoek ziet Special Heroes als heel zinvol, 39 procent als redelijk zinvol. De helft van de leerlingen die naar eigen zeggen hebben deelgenomen aan Special Heroes ziet geen of een klein effect van Special Heroes. Een derde zegt er een leuke activiteit te hebben bijgekregen.

4. De beleving van Special Heroes

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft het invoeringsproces van Special Heroes in cluster 4 en de wijze waarop de diverse betrokkenen dit invoeringsproces ervaren hebben. Tevens besteden we aandacht aan mogelijke invloeden van Special Heroes op het (sport)gedrag van cluster 4-leerlingen. De resultaten in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op kwalitatief onderzoek. In drie rondes (2011, 2012, 2013) hebben bij groepen van vijf scholen interviews plaatsgevonden met schoolleiders, vakleerkrachten lichamelijke opvoeding, trainers, leerlingen en ouders. In bijlage 3 zijn de onderzoekstechnische aspecten beschreven. In dit hoofdstuk zijn ter illustratie enkele citaten opgenomen uit deze interviews en een focusgroepgesprek met regionale projectleiders (mei 2013).

In paragraaf 4.2 beschrijven we eerst de ervaringen van de geïnterviewde betrokkenen met de implementatie van Special Heroes op de aan het onderzoek deelnemende cluster 4-scholen. In paragraaf 4.3 komt aan de orde welke resultaten in de ogen van betrokken met Special Heroes zijn bereikt. Te denken valt aan veranderingen in het gedrag en in de sportdeelname van de leerlingen, en aan de succes- en faalfactoren daarbij. Het hoofdstuk wordt samengevat in paragraaf 4.4.

4.2 Heroes op organisatieniveau

In deze paragraaf beschrijven we de implementatie van het programma Special Heroes bij de in het kwalitatieve onderzoek betrokken cluster 4-scholen, in de ogen van de geïnterviewden. We beschrijven wat er op organisatieniveau is gebeurd en of het beleid is verankerd. De implementatie van Special Heroes op de scholen verloopt volgens verschillende stappen. Deze stapsgewijze aanpak is toegelicht in paragraaf 1.1. In het evaluatierapport *Monitor Special Heroes in cluster 3* (zie Van den Dool et al., 2013) is uitgebreid beschreven hoe Special Heroes in de praktijk volgens deze stappen wordt uitgevoerd. Ook bij de invoering van Special Heroes op cluster 4-scholen wordt volgens deze aanpak gewerkt. Het proces verloopt grotendeels hetzelfde. We gaan hieronder daarom niet uitgebreid in op de verschillende fasen van het implementatieproces, maar beschrijven alleen de opvallende zaken.

4.2.1 Invoeringsfasen implementatieproces

Tijdens de fasen van het invoeringsproces van Special Heroes hebben verschillende schakels een belangrijke rol gespeeld. In principe verliep dit proces bij de cluster 4-scholen niet anders dan bij de implementatie van het programma in cluster 3 (zie ook Van den Dool et al., 2013). Net als in cluster 3 zorgt het landelijke programmateam, bestaande uit de programmamanager en drie programmacoördinatoren, voor de uitrol van Special Heroes op het eerste niveau. Zij sturen vervolgens een team aan van regionale projectleiders, die op het tweede (intermediaire) niveau scholen ondersteunen bij de daadwerkelijke uitvoering van het programma. De begeleiding en bewaking van het invoeringsproces door de programmacoördinatoren heeft op dezelfde wijze plaatsgevonden als in de andere onderwijsclusters. Dit wil zeggen dat er gedurende het proces een verschuiving plaatsvond van intensief begeleiden naar meer op afstand sturing geven en daarnaast het verankeren en monitoren van het programma.

'Ik ben nu twee jaar bezig. Je ziet dat we het eerste jaar heel veel dingen in de steigers hebben gezet. We moesten nog heel veel dingen doen. Nu zijn we echt aan het bouwen: met verenigingen samenwerking zoeken, naschools aanbod met verenigingen op school opzetten. Dat gaat nu echt gebeuren. Je ziet het ook wel aan de leerlingen. Ze weten nu dat ze iets met Special Heroes kunnen. Het derde jaar wil ik gaan oogsten. Dat moeten we het komende jaar uitbouwen. Mijn beleving is dat ik anderhalf jaar nodig heb om het goed neer te zetten: het organisatorische verhaal, de clinics, iedereen moet een beetje wennen.' (regionale projectleider)

Ook het creëren van draagvlak voor Special Heroes op de deelnemende scholen, verloopt op dezelfde wijze als in andere clusters van het speciaal onderwijs. De regionale projectleiders hadden de taak om draagvlak te creëren bij de schoolleiding en de vakleerkracht, maar ook de leerlingen en de ouders zijn hierin belangrijk. Samenwerking met de vakleerkracht lijkt hierbij van het grootste belang, omdat deze de schakel is tussen school, leerling en sportaanbieder.

Bij de invoering van Special Heroes op cluster 4-scholen is het belangrijk om de kenmerken van de doelgroep in acht te nemen. De doelgroep verschilt wat betreft achtergrondkenmerken¹⁵ van de leerlingen uit de andere onderwijsclusters en dat maakt dat er op uitvoeringsniveau verschillen te zien zijn. Hierbij worden er andere eisen gesteld aan de begeleiding van de trainer en aan het type activiteiten dat wordt aangeboden binnen Special Heroes.

'Ik werkte eerst voor cluster 2 en 3, daarna kwam cluster 4 erbij. Dat is iets heel anders. De hectiek op de scholen is anders, maar ook hoe de leerlingen met elkaar omgaan is heel anders dan bij de andere clusters. Het is echt een heel andere doelgroep' (regionale projectleider)

4.2.2 Visie van betrokkenen op invoeringsproces

Bij het invoeringsproces van Special Heroes in cluster 4 is in principe de fasering aangehouden zoals beschreven in paragraaf 1.1. In praktijk is hier en daar afgeweken van de voorgeschreven opzet.

Met subsidie van het ministerie van VWS kon worden gestart met een pilot op zes cluster 4-scholen. Naarmate het proces vorderde, kon het aantal uitgebreid worden naar ruim dertig scholen. Dit werd mogelijk gemaakt door een subsidie van de provincie Noord-Holland en het vrijkomen van geld uit andere clusters, dat ter beschikking kwam van projecten in cluster 4. In tegenstelling tot Special Heroes in cluster 3, was er bij cluster 4 dus geen sprake van een landelijke uitrol van het programma. Het betrof een pilotproject bij een aantal cluster 4-scholen verspreid over een aantal regio's (waaronder de provincie Noord-Holland). De ondersteuning van deelnemende scholen werd verdeeld over nieuwe regionale projectleiders en regionale projectleiders die al bij cluster 3-scholen werkzaam waren.

¹⁵ Zie voor een vergelijking met cluster 1-leerlingen (visueel), cluster 2-leerlingen (auditief) en cluster 3-leerlingen (verstandelijk en/of motorisch) hoofdstuk 6 in de rapportage *(On)beperkt Sportief 2013* (Von Heijden et al., 2013).

De daadwerkelijke uitvoering van het programma Special Heroes op de cluster 4-scholen is gestart in 2010. Dit wil zeggen het organiseren van het binnenschoolse, naschoolse en buitenschoolse aanbod en de nazorg, met als doel doorstroming van cluster 4-leerlingen naar de sportverenigingen. Bij de implementatie valt een tweetal aspecten op. Ten eerste kan op basis van de interviews worden geconcludeerd dat de implementatie op de scholen op veel verschillende manieren plaatsvindt. Over het algemeen wordt vaak gebruikgemaakt van bestaande structuren en samenwerkingsverbanden. Tevens geven de schoolleiding en vakleerkracht vaak aan dat een succesvolle implementatie erg afhankelijk is van de inzet van de vakleerkracht. Ten tweede blijkt dat er bij de pilot in cluster 4, in vergelijking met cluster 3 (zie Van den Dool et al., 2013), meer naschoolse sportactiviteiten worden aangeboden. De stap van de binnenschoolse kennismakingsactiviteiten naar een (buitenschoolse) sportvereniging is voor leerlingen uit het cluster 4-onderwijs dikwijls te groot. We zien daarom bij de implementatie van Special Heroes op de pilotscholen in cluster 4 dat er naschoolse sportactiviteiten worden aangeboden en dat een schoolsportclub een goede uitkomst kan bieden. De regionale projectleiders hebben bij het opzetten van een beweeg- en sportaanbod voor cluster 4-scholen gebruik kunnen maken van het netwerk dat reeds was opgebouwd rondom de cluster 3-scholen. De doelstelling van Special Heroes is om de doorstroom van cluster 4-leerlingen naar de sportvereniging te vergroten. De regionale projectleider heeft hierbij een ondersteunende en faciliterende rol richting de vakleerkracht (en schoolleiding).

‘Op verschillende scholen draaien we projecten tijdens en na schooltijd met het uiteindelijke doel om kinderen lid te laten worden van onze vereniging.’ (sporttrainer)

Voor een succesvolle implementatie is het van belang om na het opzetten van naschoolse en buitenschoolse sportactiviteiten zorg te dragen voor een goede borging van Special Heroes. Dit blijkt voor een groot deel van de cluster 4-scholen lastig te zijn. Slechts een van de scholen in het kwalitatieve onderzoek geeft aan actief bezig te zijn met continuering en borging.

‘We zijn bezig met uitbreiden door meer trainers te benaderen. Daarnaast willen we ook graag zwemmen aanbieden, omdat dit niet mogelijk is voor veel kinderen.’ (schoolleiding)

Uit de interviews blijkt dat er vanuit de scholen diverse wensen zijn om Special Heroes voort te zetten. Nu is het tijd om te zien hoe dit het beste kan worden aangepakt en hoe de verschillende betrokken hier tegenaan kijken. In enkele interviews was duidelijk te merken dat de schoolleiding en vakleerkracht in gesprek wilden met de regionale projectleider om te bespreken welke kansen er liggen en hoe nieuwe projecten opgezet kunnen worden.

Tot slot

Uit de interviews met de schoolleiding en met de vakleerkrachten blijkt dat er nog enkele verbeterpunten zijn bij de implementatie van Special Heroes. De communicatie tussen regionale projectleiders en de scholen is in alle gevallen optimaal. Er wordt wel aangegeven dat vakleerkrachten veel taken hebben rondom de organisatie van Special Heroes. De vakleerkrachten ervaren dit als een extra taak, naast hun normale werk, hetgeen zij op voorhand niet hadden verwacht. Daarnaast verschilt de implementatie van het programma Special Heroes tussen de scholen onderling. In sommige gevallen vinden de clinics binnen de lessen plaats, bij andere scholen is er een speciale sportklas en sommige hebben buitenschoolse activiteiten of zelfs een schoolsportclub. Tot slot blijkt uit de interviews dat de scholen en de vakleerkrachten

tevreden zijn over het programma. Ze zien dat Special Heroes een positieve invloed heeft op de leerlingen, en dat vinden zij belangrijker dan waar het programma precies staat binnen de school.

4.2.3 Visie op succes- en faalfactoren

In deze paragraaf gaan we in op de algemene succes- en faalfactoren in het proces en de eventuele verbeterpunten in de toekomst.

Succesfactoren

‘Kinderen vinden het ontzettend leuk. Ze zijn ontzettend enthousiast en halen er veel energie uit. En een hele prettige bijkomstigheid van Special Heroes is dat de ouders elkaar leren kennen en dat er positieve oudercontacten en vriendschappen tussen de ouders ontstaan. Het vriendjes maken voor kinderen wordt hierdoor makkelijker.’
(schoolleiding)

Uit bovenstaand citaat wordt duidelijk dat het programma op verschillende aspecten successen heeft geboekt. Een succesfactor is dat de kinderen het programma leuk vinden en energie halen uit het sporten. De algemene indruk van Special Heroes die bij vakleerkrachten en kinderen blijft hangen, is erg positief. Ook dat de ouders erbij worden betrokken en met elkaar in contact komen, is een positief aspect. Dit gebeurt echter nog niet overal. Over het algemeen gaf de schoolleiding aan weinig tot geen verwachtingen te hebben van het Special-Heroes-programma. De organisatie en implementatie lag in bijna alle gevallen bij de vakleerkracht. Door de lage verwachtingen op voorhand is de uitkomst des te mooier.

‘Voor ons is het al een succes als een kind naar een sportvereniging gaat. Als we dit kunnen bereiken samen met Special Heroes dan is het voor ons geslaagd.’
(vakleerkracht)

Deze uitspraak geeft aan dat de scholen zelf eerder hebben geprobeerd om de kinderen naar sportverenigingen te begeleiden. Door Special Heroes zien ze een nieuwe mogelijkheid om dit te realiseren. Als dit dan ook gebeurt, is het al een succes.

De vakleerkrachten spelen een heel belangrijke rol, zowel bij de implementatie als bij het begeleiden van de sport- en beweegactiviteiten. De extra taken die zij op zich nemen om het programma voor de leerlingen te laten slagen, zijn belangrijk en zeer noodzakelijk. De implementatie binnen de scholen wordt veelal gedaan door de vakleerkrachten. Ze pakken het programma Special Heroes zeer goed op en willen het ook laten slagen. Ze willen ervoor zorgen dat de nieuwe sport de leerlingen een verrijkende ervaring biedt. Ook zouden zij graag willen zien dat de leerlingen daarna doorstromen naar de sportvereniging.

‘Dankzij de vakleerkrachten is de implementatie goed en snel verlopen’ (schoolleiding)

Faalfactoren

Uit de diverse interviews is een aantal faalfactoren naar voren gekomen die een succesvolle invoering van Special Heroes in het cluster 4-onderwijs in de weg staan.

‘De trainers moeten misschien toch iets meer op de hoogte zijn van de stoornis van het kind. Dus een aanvullende cursus over de gedragsproblemen zou ik aanraden. De trainers moet je nu nog erg aansturen over het contact met de ouders, ik ben als vakleerkracht een soort schakel, trainers doen zo iets niet uit zichzelf. Het is belangrijk dat het contact tussen trainers en ouders van de kinderen goed is.’ (vakleerkracht)

De sporttrainers zijn goed in staat om sport aan te bieden op hun eigen vakgebied. Het aanbieden van sportactiviteiten voor cluster 4-leerlingen vergt ook andere kwaliteiten. Vakleerkrachten en ouders zeggen hierover dat de sporttrainer niet altijd even goed aansluit bij de doelgroep. Ondersteuning hierbij zou goed zijn, te denken valt aan voorbereidende informatie.

Een aantal vakleerkrachten geeft aan dat de afspraken met de regionale projectleiders niet altijd even goed verlopen en soms onduidelijk zijn. Veel werk komt bij de vakleerkrachten terecht. Zij moeten bijvoorbeeld ook de verenigingen naar de school halen. Ze zouden graag zien dat de rol van de regionale projectleiders hierin groter wordt.

Nadat er een sportactiviteit is aangeboden door Special Heroes, is er nauwelijks sprake van een gestructureerd vervolg. Vakleerkrachten ervaren dat er weinig aandacht wordt besteed aan actieve doorstroom naar de vereniging. Leerlingen moeten vaak zelf (met hun ouders) uitzoeken hoe ze bij een sportvereniging terechtkomen en hoe ze hier lid van kunnen worden. Deze drempel wordt door leerlingen (en ouders) vaak als te groot ervaren en dit vormt een belangrijke hobbel die leerlingen ervan weerhoudt zich bij een sportvereniging aan te sluiten. Het lijkt erop dat hierin de verwachtingen van vakleerkrachten en ouders niet geheel overeenkomen met de doelen die het programma Special Heroes en de regionale projectleiders nastreven.

‘...dan is het afhankelijk van de ouders of die hun kind wel of niet brengen, of dat er andere mogelijkheden zijn. De school zegt, het is niet meer onze taak. Bij ons is het een grijs gebied, hoever gaat onze begeleiding daarin. Naar mijn beleving wordt dat een taak van de vereniging of een combinatiefunctionaris.’ (regionale projectleider)

Tabel 4.1 vat de belangrijkste succes- en faalfactoren samen van de implementatie van Special Heroes, die tijdens de interviews naar voren zijn gekomen.

Tabel 4.1 Grootste succes- en faalfactoren van de implementatie van Special Heroes volgens verschillende betrokkenen

Grootste succes- en faalfactoren
+ Zelf creëren van draagvlak door de scholen en vakleerkrachten
+ Inhoud van het programma (kinderen vinden het leuk)
+ Verantwoordelijkheid van de vakleerkracht
- Kwaliteit sporttrainers is wisselend
- Afspraken betrokkenheid en verantwoordelijkheid
- Nazorg

4.2.4 Algemene waardering

Samenwerkingsaspecten

De samenwerking en communicatie binnen de verschillende scholen verloopt niet altijd even goed, zo blijkt uit een interview met de leiding van een school:

‘Special Heroes op jullie school; geen idee, het hoort echt bij de sportsectie, we bemoeien ons hier als schoolleiding niet heel veel mee.’ (schoolleiding)

Het programma Special Heroes wordt als ‘extra’ gezien en daardoor is de organisatie op enkele scholen moeizaam. De taken die leiden tot voor een succesvolle implementatie komen veelal terecht op het bordje van de vakleerkrachten. De schoolleiding is blij met de resultaten die zijn geboekt bij de leerlingen die deelnamen aan de sportactiviteiten van Special Heroes. Tevens ziet de schoolleiding in dat Special Heroes belangrijk is en dat het een toevoeging is op het huidige sportaanbod van de school. De vakleerkrachten zien ook de successen van Special Heroes van dichtbij en zij zetten zich hier graag voor in, ondanks dat veel van de organisatorische taken op hen neerkomen. Een aantal vakleerkrachten geeft daarbij aan meer ondersteuning van en samenwerking met de regionale projectleider te wensen.

Op veel scholen wordt gebruikgemaakt van bestaande contacten in de lokale sportwereld om het sport- en beweegaanbod van Special Heroes vorm te geven. Dit maakt het voor de scholen (vakleerkrachten) makkelijker om het contact aan te gaan met de sportvereniging. Wetend dat de sportvereniging openstaat voor samenwerking, kan de school doelbewust toenadering zoeken. Als het contact al goed is, wordt de overgang om aan het programma Special Heroes deel te nemen gemakkelijk. Het nadeel hiervan is echter dat de sportactiviteiten berusten op het netwerk van de vakleerkracht en dus hiervan afhankelijk zijn. Wanneer de vakleerkracht wegvalt, heeft dit direct grote gevolgen voor de organisatie van de sportactiviteiten. Door een goede wisselwerking en samenwerking tussen vakleerkracht en sporttrainer kunnen zij de sportactiviteiten op een betere manier aan de leerlingen aanbieden.

Uitvoerbaarheid

De uitvoerbaarheid van het programma Special Heroes binnen de verschillende scholen was zeer goed. Het was voor de vakleerkrachten geen probleem om tijd vrij te maken voor de sporttrainers van verschillende verenigingen. Op de meeste scholen konden kinderen zich vrij inschrijven voor deelname aan het programma. Op een enkele school koos de vakleerkracht of de kinderen mee mochten doen (sport passend bij het kind). Kinderen gaven ook allemaal aan dat ze het leuk vonden dat er op een andere manier sport werd aangeboden. Vooral het feit dat iemand veel ervaring heeft op een bepaald sportgebied, maakt het voor kinderen extra leuk, waardoor ze goed meedoen in de les. Sporttrainers geven zelf ook aan dat zij het verzorgen van de sportactiviteiten leuk vinden, maar voor hen zijn er ook knelpunten:

‘Lastig om als kleine vereniging ertussen te komen omdat je aan veel eisen moet voldoen, dat is jammer. Om subsidie te krijgen moet je aan veel eisen voldoen en dat is moeilijk voor kleine verenigingen zoals mijn vereniging. Voor grote verenigingen is het makkelijker.’ (sporttrainer)

Conclusie

Het invoeringsproces van Special Heroes in het cluster 4-onderwijs verloopt niet op elke school optimaal. In de eerste plaats staat of valt de invoering van het programma bij de inzet van de vakleerkracht. In de tweede plaats moet het draagvlak bij de ouders groeien om de kans op duurzame sportdeelname bij de doelgroep te vergroten. Ten derde lijkt de afstemming tussen vakleerkracht en regionale projectleider niet in alle gevallen optimaal. Tot slot kan de vakleerkracht de sporttrainer ondersteunen bij het organiseren van sportactiviteiten voor deze doelgroep. Op deze wijze kan de kwaliteit van de sportactiviteiten gegarandeerd worden en groeit de kans op succes.

4.3 Resultaten leerlingen

Special Heroes beoogt een aantal doelstellingen te behalen die betrekking hebben op de deelnemende leerlingen. Allereerst is Special Heroes opgezet om leerlingen in het speciaal onderwijs zelf te laten ervaren hoe leuk sporten en bewegen zijn. Daarnaast is de methodiek van Special Heroes erop gericht om leerlingen in het speciaal onderwijs blijvend deel te laten nemen aan sportactiviteiten. In deze paragraaf worden deze doelstellingen besproken en brengen we in kaart in hoeverre volgens betrokkenen gedragsverandering heeft plaatsgevonden, en welke kenmerken van Special Heroes een rol spelen bij het veranderen van het gedrag van deze kinderen.

4.3.1 Doelstellingen Special Heroes

De volgende paragrafen geven per doelstelling van Special Heroes aan in hoeverre dit doel behaald is. De resultaten zijn gebaseerd op de interviews uit de drie rondes. We gaan in op 1) kennismaking met sport en bewegen, 2) sportdeelname en 3) doorstroming naar sportvereniging.

Ad 1. Kennismaking met sport en Special Heroes

Zoals hierboven aangegeven, wil Special Heroes leerlingen in het speciaal onderwijs laten ervaren hoe leuk sport en bewegen zijn. Het lijkt er sterk op dat Special Heroes hierbij de geïnterviewde leerlingen zeker in geslaagd is. Op die van een enkele leerling na, zijn de reacties op de sportactiviteiten van Special Heroes louter positief. De volgende citaten illustreren dit. *'Ik vind het leuk, je gaat dieper in op een sport.'* (leerling) en *'Leuke ervaring, leerzaam, trainer gaf duidelijke uitleg en was rustig.'* (leerling). Deze en andere uitspraken uit diverse meetrondes wijzen erop, dat de leerlingen in ieder geval hebben ervaren hoe leuk sport en bewegen zijn. Mogelijk hangt dit samen met de keuzemogelijkheid die leerlingen binnen diverse scholen hebben. Zij kunnen aangeven aan welke sportactiviteit ze deel willen nemen.

De wijze waarop de leerlingen kennis maken met Special Heroes is per school verschillend. Dit is grotendeels afhankelijk van hoe Special Heroes binnen de school georganiseerd is. Ondanks de verschillen in organisatie binnen de scholen, is Special Heroes bij bijna alle leerlingen bekend, getuige de volgende citaten. *'Special Heroes is een organisatie, een soort plan, waar ze de kinderen kennis laten maken met sporten en ze het ook laten doen om te kijken of de kinderen het leuk vinden. Eigenlijk een beetje om sport te stimuleren.'* Of: *'Via school hebben we les gekregen in verschillende sporten.'* In elke meetronde weten bijna alle geïnterviewde leerlingen van het bestaan van Special Heroes af.

De manier waarop Special Heroes is georganiseerd verschilt sterk binnen de scholen. Op één school wordt een speciale ‘sportklas’ gevormd die op woensdagmiddag deelneemt aan het programma. Op andere scholen vinden de sportactiviteiten van Special Heroes plaats tijdens de reguliere gymlessen, op gestructureerde basis. Dit kan betekenen dat een aantal weken achter elkaar sportactiviteiten of clinics aangeboden worden, of dat deze een aantal keer per jaar plaatsvinden. Bij de meeste scholen zijn de sportactiviteiten van Special Heroes in het bestaande programma geïntegreerd. Door de integratie in de reguliere lessen krijgt Special Heroes zelf niet in alle gevallen veel bekendheid binnen de school (en bij enkele leerlingen).

Ad 2. Verhoging sportdeelname

Zoals beschreven is de methodiek van Special Heroes erop gericht om jongeren in het speciaal onderwijs blijvend deel te laten nemen aan sportactiviteiten. De kwantitatieve resultaten op dit vlak zijn beschreven in hoofdstuk 3, en daarnaast is ook in de interviews aandacht besteed aan de sportdeelname. In interviewronde 3 zijn er enkele leerlingen die aangeven lid te zijn geworden van een sportvereniging door Special Heroes. In grote lijnen correspondeert dit met de interviews uit eerdere rondes. De vakleerkrachten ondersteunen dit resultaat. Zij geven aan dat kinderen wel meer gaan sporten binnen het programma van Special Heroes, maar dat Special Heroes er niet voor zorgt dat meer kinderen uit cluster 4 lid worden van een sportvereniging.

‘Kinderen van deze school zijn zeker meer gaan sporten, al is het alleen al om het extra uur sport als gevolg van Special Heroes. Of kinderen meer bij een sportvereniging zitten weet ik niet, daar heb ik geen duidelijk beeld van.’ (vakleerkracht)

Ad 3. Doorstroming naar sportvereniging

Zoals hierboven beschreven, vinden de leerlingen de sportactiviteiten van Special Heroes leuk en halen ze hier voldoening uit. Na deze sportactiviteiten is het echter de vraag of er een goede doorstroom is naar de sportvereniging. Zoals eerder is gesteld, worden leerlingen na Special Heroes in beperkte mate lid van een sportvereniging. De vraag rijst wat de kinderen ervan weerhoudt om de stap naar de sportvereniging te maken.

Drempels voor doorstroming naar sportvereniging

Uit literatuuronderzoek naar de sportdeelname van kinderen met gedragsproblemen blijkt dat er diverse redenen zijn waarom sportdeelname achterblijft bij die van kinderen zonder gedragsproblematiek (Breedveld et al., 2010). De interviews met de leerlingen, vakleerkrachten en ouders hebben inzicht gegeven in de drempels die de leerlingen uit cluster 4 ervaren wanneer zij deelnemen aan sport.

Ten eerste blijkt dat angst vanuit eerdere negatieve ervaringen een belangrijke drempel is voor de doorstroming naar de sportvereniging. Hierbij kan gedacht worden aan pesterijen, onbegrip en conflicten. Daarnaast blijkt ook het type sport zeer belangrijk in de doorstroming naar een sportvereniging. In het kader van Special Heroes worden vaak teamsporten aangeboden. Leerlingen geven aan dat ze het samenwerken als lastig ervaren. Uit diverse interviews blijkt dat samenwerken binnen de eigen schoolomgeving wel lukt, maar dat dit bij een sportvereniging met nieuwe sociale contacten nog erg moeilijk is. De rol van het type sport komt in paragraaf 3.3 aan de orde.

Ten tweede komen uit de interviews met de ouders ook organisatorische drempels naar voren die doorstroming naar de sportvereniging belemmeren. Financiële middelen (of het gebrek daaraan) blijken voor een deel van de ouders drempels op te werpen. Andere ouders geven aan dat een geschikte sportvereniging ver van de woonlocatie af ligt.

Een derde drempel die succesvolle doorstroom naar de sportvereniging belemmert, heeft te maken met de communicatie van de sportvereniging met de leerlingen. Na afloop van sportactiviteiten die de trainer verzorgde in het kader van Special Heroes, wordt de bal over het algemeen (met een enkele uitzondering) bij de leerlingen gelegd. Zij moeten zelfstandig contactgegevens van de vereniging opzoeken en hier contact mee opnemen. Dit ervaren de leerlingen als een drempel. De vakleerkrachten bevestigen dit beeld. Zij geven aan dat er na de sportactiviteit eigenlijk geen vervolg is richting de sportvereniging. Ook vertellen de ouders in de interviews dat de stap van Special Heroes naar de sportvereniging te groot is. Ze geven aan dat de kinderen ‘bang’ zijn het verkeerd te doen en niet durven door te zetten omdat het ‘onbekend’ is.

Succesfactoren voor doorstroming naar sportvereniging

Naast bovengenoemde drempels voor sportdeelname, constateren we ook een aantal succesfactoren die kunnen bijdragen aan duurzame sportbeoefening voor deze doelgroep. De eerste succesfactor is de inzet van de combinatiefunctionaris. De combinatiefunctionaris kan een belangrijke rol vervullen in de afstemming tussen school, Special Heroes en sportvereniging. Eén school geeft aan de combinatiefunctionaris in te zetten om de doorstroom naar de sportvereniging te verbeteren.

‘De combinatiefunctionaris regelt de contacten en gaat buiten schooltijd mee met de leerlingen naar de sportclub.’ (schoolleiding)

Bovenstaand citaat illustreert een succesfactor die de doorstroming naar een sportvereniging bevordert. Wanneer op deze wijze de stap naar de vereniging kan worden verkleind, zullen de leerlingen gemakkelijker lid worden van een sportvereniging. Inzet van de combinatiefunctionaris lijkt een mooie kans om Special Heroes succesvol te laten zijn.

Een tweede succesfactor in de doorstroming naar de sportvereniging blijkt de sociale omgeving van de leerlingen. Uit een groot aantal interviews met de leerlingen blijkt dat wanneer klasgenoten of vriendjes ook lid worden van een vereniging (of al lid zijn) de doorstroom naar de vereniging eenvoudiger kan zijn.

‘Ik ga er alleen op als vrienden ook lid worden.’ (leerling)

Ook ouders spelen hierbij een belangrijke rol. Vakleerkrachten, leerlingen en ouders zelf benadrukken dat betrokkenheid van ouders bij sportactiviteiten (van onder andere Special Heroes) ervoor kan zorgen dat de leerlingen na een sportactiviteit daadwerkelijk lid worden van de sportvereniging. Wanneer ouders hun kind actief steunen en een positieve attitude hebben ten aanzien van sport, zullen de leerlingen sneller lid worden van een sportvereniging.

Een derde succesfactor bij de doorstroom naar de sportvereniging zou de sporttrainer kunnen zijn. Uit de interviews met de vakleerkrachten blijkt dat er wisselende reacties zijn over de inzet van de trainer. Uit ervaringen van vakleerkrachten komt naar voren dat wanneer een trainer de

didactische vaardigheden bezit om met deze doelgroep te werken, de kans groot is dat de sportactiviteit een succes wordt, hetgeen de kans op doorstroming naar de sportvereniging bevordert.

Er zijn sportverenigingen die er bewust voor kiezen een bepaalde trainer in te zetten bij de sportactiviteiten van Special Heroes. Zij kiezen welbewust voor trainers die ervaring hebben met en om kunnen gaan met de doelgroep. In de ogen van de vakleerkracht en de trainer draagt dit zeker bij aan het succes van sportactiviteiten en de doorstroom naar de sportvereniging.

Een vierde succesfactor die naar voren komt in de interviews, is de aansluiting bij de verschillende sportmotieven van de leerlingen door het aanbieden van diverse sportactiviteiten. De sportmotieven van de doelgroep lopen behoorlijk uiteen. Door een juiste keuze van sportactiviteiten worden de cluster 4-leerlingen beter bediend en groeit de kans dat zij een sport vinden die bij hen past.

In onderstaande tabel zijn de belangrijkste drempels en succesfactoren voor doorstroming naar de sportvereniging beschreven.

Tabel 4.2 Grootste drempels en succesfactoren voor doorstroming van Special Heroes naar de sportvereniging volgens diverse betrokkenen

Grootste drempels
1. Angst vanuit negatieve ervaringen die in het verleden zijn opgedaan
2. Organisatorisch (financiën, tijd, afstand)
3. Communicatie: zelfstandig contact opnemen met vereniging blijkt erg lastig voor de leerlingen.
Grootste succesfactoren
1. Inzet van de combinatiefunctionaris
2. Positieve invloed van sociale omgeving (vriendjes, klasgenoten, ouders)
3. Een sporttrainer die didactische vaardigheden bezit om met de doelgroep te werken
4. Diversiteit in sportaanbod; sporten sluiten aan bij motieven van leerlingen

4.3.2 Sportgedrag

In deze paragraaf komt aan de orde in hoeverre Special Heroes bijdraagt aan gedragsverandering bij de doelgroep. Hierbij worden de gedragsdeterminanten Attitude, Sociale invloed en Eigen effectiviteit (de Vries et. al., 1988) als leidraad gebruikt. Deze maken deel uit van het ASE-model, dat is gebruikt bij het samenstellen van de topiclijsten voor de interviews. Naast deze gedragsdeterminanten wordt er informatie gebruikt die gebaseerd is op de Sterke Kanten en Moeilijkheden vragenlijst (SDQ) (zie hiervoor ook bijlage 6). In de interviews met vakleerkrachten, leerlingen en ouders zijn deze items aan bod gekomen.

Attitude

De attitude is het geheel van opvattingen die leerlingen hebben ten aanzien van sport. Deze attitude is gevormd door bijvoorbeeld kennis en ervaringen opgedaan in het verleden en voorbeelden van anderen. De interviews met vakleerkrachten laten zien dat een gedeelte van de leerlingen uit cluster 4 sporten een leuke bezigheid vindt en de behoefte heeft om aan sport te

doen (dit blijkt ook uit hoofdstuk 3). Daarnaast is er ook een groep leerlingen die geen behoefte heeft aan sporten en er geen interesse in heeft. Deze resultaten komen overeen met de literatuur die aangeeft dat jongeren met een gedragsbeperking sporten lang niet altijd leuk vinden om te doen (Knivsberg et al., 2007 in: Ter Haar; Rink et al., 1989 in: Huygden, 2007). De reden dat leerlingen met gedragsproblemen niet graag sporten, ligt vaak in angst en onbekendheid. De attitude van deze leerlingen ten aanzien van sport wordt beïnvloed door de mate waarin de leerlingen bekend zijn met en ervaringen hebben met de betreffende sport. Weinig bekendheid met de sport leidt vaak tot angst, en het gebrek aan vaardigheden in de sport zorgt voor negatieve ervaringen (Ter Haar, 2011). Aan de andere kant geven leerlingen zelf aan dat zij het naar hun zin hebben tijdens sporten en dat sportactiviteiten hun een prettig gevoel geven (Ter Haar, 2011). Kijkend naar alle interviews samen, kunnen we zeggen dat de leerlingen over het algemeen een positieve attitude hebben ten aanzien van sport. Op de vraag ‘waarom sport jij?’ is het antwoord ‘omdat sport leuk is’ meer regel dan uitzondering. Daarnaast wordt deze attitude gevoed door de positieve invloed van sport op gezondheid en conditie, de bijdrage van sport aan sociale contacten en de mogelijkheid om te ontspannen tijdens sport (even het verstand op nul zetten). Diverse motieven spelen een rol bij de sportbeoefening van leerlingen uit cluster 4. Uit de leerlinginterviews in 2012 bleek dat gezondheid (afvallen, conditie, fit voelen) en plezier de belangrijkste motieven zijn.

Sociale invloeden

De sociale invloed is de norm die anderen uitdragen om bepaald gedrag wel of niet te vertonen. In deze situatie betekent dit de invloed die bijvoorbeeld ouders, vakleerkrachten, trainers en klasgenoten uitoefenen op het sportgedrag van de leerlingen. In de eerste plaats blijkt dat de leerlingen het sociale aspect van sport zien als een belangrijk motief om aan sport te doen: *‘Het is gezellig met vrienden, je leert ervan samenwerken en het is leuk om zo je vrije tijd te besteden’* (leerling). Er is echter geen eenduidig beeld te schetsen van de wijze waarop kinderen buiten school sporten. Sommigen zijn met vrienden lid van een vereniging, anderen zijn geen lid van een vereniging maar spelen samen buiten op straat of op een trapveldje. Er zijn ook leerlingen die erg weinig bewegen met vriendjes, vriendinnetjes en/of klasgenoten.

Uit interviews met de leerlingen blijkt dat de sociale omgeving een belangrijke rol speelt bij hun sportgedrag. In de eerste plaats valt op dat, wanneer kinderen zelf aan sport doen, zij ook aangeven dat hun ouders aan sport doen. Dit geldt voor het merendeel van de leerlingen die aan sport doen. Alle vakleerkrachten geven aan dat de ouders een grote rol spelen in het wel of niet stimuleren van sport. Daarbij ervaren de vakleerkrachten dat er grote verschillen bestaan in de mate waarin ouders sport stimuleren. Volgens de vakleerkrachten zien veel ouders ‘beren op de weg’ bij sportdeelname van hun kinderen en zijn er eveneens gezinnen waar persoonlijke problematiek het stimuleren van sportgedrag belemmert. Wanneer er specifiek gekeken wordt naar de rol van de ouders bij Special Heroes, dan is deze minimaal. Zo geven vakleerkrachten aan dat er weinig communicatie is met de ouders en dat zij dit graag willen verbeteren. Een gebrek aan tijd bij de vakleerkracht is hierbij de beperkende factor.

De leerlingen worden in hun sportgedrag niet alleen beïnvloed door de ouders, maar ook door medeleerlingen. Leerlingen zelf geven vaak aan dat vriendjes, vriendinnetjes en klasgenoten een belangrijke rol spelen bij het al dan niet deelnemen aan sportactiviteiten. Voornamelijk kinderen die bij elkaar in de buurt wonen, nemen samen deel aan sportactiviteiten. Daarnaast lijkt het erop dat wanneer een of meerdere leerlingen geïnteresseerd is of zijn in een bepaalde sport(activiteit) andere leerlingen dit snel overnemen. Dit ‘olievlekidee’ wordt door veel

vakleerkrachten ondersteund. Uit interviews met leerlingen, vakleerkrachten en ouders blijkt dat wanneer kinderen aan sport doen, ze dit vaak doen met kinderen die bij hen in de nabije omgeving wonen zijn. Dat kinderen van cluster 4-scholen meestal niet bij elkaar in de buurt wonen, maar uit een wijde regio afkomstig zijn, bemoeilijkt de sportdeelname met klasgenoten.

Eigen effectiviteit bij sport

De eigen effectiviteit is in dit geval de inschatting van de leerlingen in hoeverre ze bepaald sportgedrag kunnen laten zien. Zelfbeeld, ervaringen in het verleden en bijvoorbeeld faalangst spelen hierbij een rol. Ook externe factoren kunnen eigen effectiviteit beïnvloeden. Denk bijvoorbeeld aan de financiële situatie of de leefomgeving die belemmerend kan werken voor sportdeelname. Er is een uiteenlopend beeld tussen wat de leerlingen denken te kunnen en tot wat ze in staat blijken tijdens het sporten.

‘Er is sprake van uitersten, sommige overschatten zichzelf, anderen onderschatten zichzelf (soms wel terecht). Special Heroes draagt stukje bij beetje wel bij, maar dat is maar een klein onderdeel.’ (vakleerkracht)

Veel leerlingen denken zelf erg goed te zijn in sport en zij willen tijdens de activiteit zoveel mogelijk aandacht en speelruimte voor zichzelf. De vakleerkracht geeft echter aan dat deze inschatting vaak niet correct is. Veel leerlingen overschatten hun eigen kunnen. Voor de vakleerkrachten is dit duidelijk terug te zien, maar ook de sporttrainers zien dit terug.

‘Ja, ze vinden zichzelf echt fantastisch, sommigen zijn echt goed, anderen zijn niet realistisch over hun eigen kwaliteiten.’ (sporttrainer)

Sporten die goed passen bij de kinderen lopen sterk uiteen. Leerlingen geven aan goed te zijn in sporten als voetbal en basketbal (teamsporten), maar ze vinden ook dat ze erg goed zijn in judo en andere vechtsporten (individueel). Door de uiteenlopende antwoorden is er geen specifieke sport die extra goed is voor de leerlingen. De vakleerkrachten geven wel aan dat zij individuele sporten geschikter vinden. Het vraagt meer bekwaamheid van de leerling en individueel sporten is veiliger, omdat er minder contact is met medesporters dan bij teamsporten. Omdat de leerlingen zichzelf goed vinden in het doen van sport, vinden ze sporten ook leuk. Het geeft veel voldoening om te sporten en ze kunnen hun energie even kwijt. De volgende stap, doorstroom naar de sportvereniging, is echter nog steeds te groot. De leerlingen willen en kunnen vaak nog niet die stap zelf, of met de ouders, nemen.

4.3.3 Gedragsverandering door Special Heroes

Hoewel het geen specifiek doel is van Special Heroes, beschrijven we in deze paragraaf in hoeverre Special Heroes bij kan dragen aan gedragsverandering bij leerlingen uit het cluster 4-onderwijs. Om hier een gefundeerde uitspraak over te kunnen doen, is een groot aantal items uit de sterke kanten en moeilijkheden vragenlijst (SDQ) voorgelegd aan leerlingen en vakleerkrachten. De vragenlijst zelf is niet afgenomen, maar een aantal items is verwerkt in vragen over de invloed van sport op het gedrag van de leerling. Hierbij is aangegeven in hoeverre er sprake is van een verandering in gedrag als gevolg van Special Heroes. De items van de SDQ vallen binnen de subschalen: emotionele problemen, gedragsproblemen, hyperactiviteit/aandachtstekort en problemen met leeftijdgenoten (en prosociaal gedrag, niet meegenomen). Het is hierbij van belang in acht te nemen dat het gaat om de subjectieve

inschatting van vakleerkrachten, leerlingen en ouders van in hoeverre er gedragsverandering optreedt bij de leerlingen als gevolg van Special Heroes. Tot slot is er in de interviews stilgestaan bij factoren die een rol kunnen spelen bij gedragsverandering. Hierbij gaat het bijvoorbeeld over het type sport en de begeleiding hierbij.

Sterke Kanten en Moeilijkheden Vragenlijst (SDQ)

In de resultaten van meetronde 2 valt op dat bijna alle vakleerkrachten (4 van de 5) aangeven dat de zelfwaardering van de leerlingen beter is geworden als gevolg van Special Heroes. Daarnaast geven drie van de vijf vakleerkrachten aan dat de sociale vaardigheden van de leerlingen zijn verbeterd dankzij Special Heroes. Uit de interviews met de leerlingen (29) en vakleerkrachten (5) in ronde 3 komen diverse positieve gedragsveranderingen naar voren. De meest voorkomende gedragsveranderingen volgens leerlingen en vakleerkrachten staan hieronder genoemd. Het gaat om subjectieve meningen, de ervaringen van betrokkenen wanneer hun gevraagd werd of de leerling als gevolg van Special Heroes is veranderd.

Tabel 4.3 Subjectieve beoordeling van gedragsverandering als gevolg van Special Heroes (meetronde 3)

Gedragsverandering volgens leerlingen	Gedragsverandering volgens vakleerkrachten
Omgaan met winst en verlies	Omgaan met grenzen
Rekening houden met anderen	Rekening houden met anderen
Plezier hebben in sport	Plezier hebben in sport
Positief denken over zichzelf	Positief denken over zichzelf
Samenwerken met anderen	Samenwerken met anderen
Positief denken over sport	Positief denken over sport
Inschatten eigen kunnen	Aan regels houden
Succeservaring	

Type sport

Een van de sterke punten van Special Heroes is de mogelijkheid om een grote diversiteit aan sportactiviteiten aan te bieden. Op deze wijze kan ingespeeld worden op de uiteenlopende motieven van de doelgroep. Zo blijkt uit het onderzoek van Ter Haar (2011) dat samenwerken een struikelblok is en dat dit de reden is dat veel leerlingen uit cluster 4 moeite hebben met teamsporten. In aanvulling hierop geven de leerlingen zelf aan dat fysiek contact een barrière vormt voor duurzame sportdeelname. Uit de leerlinginterviews in meetronde 3 komt echter een ander beeld naar voren. Sporten die vaak worden aangeboden tijdens Special Heroes zijn teamsporten als voetbal en basketbal, individuele sporten als oosterse vechtsporten en conditionele vormen van fitness en dans. Ondanks dat vakleerkrachten in paragraaf 4.2.3 aangeven dat individuele sporten geschikter zijn dan teamsporten, blijkt toch dat met regelmaat teamsporten worden aangeboden. Vakleerkrachten geven aan dat ‘discipline, respect en fysieke arbeid’ belangrijke kenmerken zijn van sporten die gedragsverandering bij de leerlingen kunnen bewerkstelligen. Daarnaast zijn er elementen in het type sport die de kans op duurzame sportdeelname vergroten: structuur, rust, veiligheid en beleving.

'Tijdens gymnastiek worden clinics georganiseerd. Dat kan van alles zijn. Voetbal is heel populair, net als atletiek. Ook vechtsporten zoals judo, taekwondo en kickboksen, slaan goed aan. Individuele sporten lijken meer succesvol dan teamsporten. Laatst heb ik een bootcamp gehad. Dat was fantastisch. Het moet uitdagend zijn. [...] Voor kinderen met externaliserende problematiek zijn inderdaad vechtsport en voetbal goed. Voor kinderen met internaliserende problematiek zie je heel vaak atletiek.' (regionale projectleider)

Begeleiding

Sportactiviteiten die worden begeleid door een professionele trainer worden door leerlingen en vakleerkrachten als een succesfactor van Special Heroes beschouwd (Kuiphof, 2012). Dit is echter alleen het geval wanneer de trainer over voldoende didactische vaardigheden beschikt. Daarnaast kunnen de factoren structuur, rust, veiligheid en beleving (die hierboven beschreven staan) eveneens van toepassing zijn op de begeleiding die bij sportactiviteiten geboden wordt.

'De trainer gaf duidelijke uitleg en was rustig. Niet boos als je iets niet begreep.'
(leerling)

In de drie interviewrondes is de rol van de begeleiding nadrukkelijk aan bod gekomen. Alle leerlingen (54) en alle vakleerkrachten (15) hebben hun visie hierop gegeven. Tevens is tijdens de interviews in ronde 3 met een aantal ouders (3) stilgestaan bij de begeleiding van sportactiviteiten. Onderstaande tabel beschrijft de belangrijkste succesfactoren van de begeleiding die leiden tot succesvolle sportactiviteiten met deze doelgroep en een positieve invloed op het (sport)gedrag van de leerlingen. Volgend citaat maakt duidelijk dat begeleiding van sportactiviteiten in cluster 4 anders in zijn werk gaat dan in cluster 3.

'Bij cluster 3 komt iemand binnen en dan is het allemaal spannend. Dat vinden ze leuk en dan luisteren ze over het algemeen wel goed. Bij cluster 4 moet je vanaf de eerste seconde het respect van die kinderen hebben als docent en als je dat niet hebt dan krijg je het ook niet meer.' (regionale projectleider)

Tabel 4.4 Kenmerken van de begeleiding volgens betrokkenen (in volgorde van meest voorkomend naar minst voorkomend)

Vakleerkrachten (15)	Leerlingen (54)	Ouders (3)
Consequent zijn (t.a.v. regels)	Duidelijk (uitleggen)	Positief complimenteren
Duidelijk (uitleggen)	Consequent zijn (t.a.v. regels)	Veiligheid
Positief complimenteren	Positief complimenteren	Kennis over de doelgroep
Plezier uitstralen	Specialist zijn in de sport	
Rustig zijn	Eerlijk zijn	

Uit bovenstaande tabel kan geconcludeerd worden dat een sporttrainer bij Special Heroes consequent en duidelijk moet zijn en positief moet complimenteren om een sportactiviteit bij deze doelgroep te kunnen begeleiden en positieve invloed uit te oefenen op het gedrag van de leerlingen.

4.4 Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn de belangrijkste resultaten van het kwalitatieve onderzoek te lezen. Hierbij is gekeken naar het invoeringsproces van Special Heroes in cluster 4, de doorstroming naar de sportvereniging en de invloed van Special Heroes op het gedrag van leerlingen. Deze resultaten zijn ontleend aan interviews met leerlingen, vakleerkrachten, schoolleiding, sporttrainers en een aantal ouders.

In de eerste plaats is het invoeringsproces van Special Heroes onder de loep genomen. In het oog springt dat de invoering van Special Heroes in cluster 4 in grote lijnen overeenkomt met de invoering van Special Heroes in cluster 3. Een verschil is echter dat in cluster 4 geen sprake is van een landelijke uitrol zoals bij cluster 3, maar dat deze beperkt is tot een aantal regio's. Tevens blijkt dat de invoering van Special Heroes op de deelnemende cluster 4-scholen op verschillende manieren heeft plaatsgevonden. Opvallend is dat alle scholen gebruikmaken van bestaande structuren en samenwerkingsverbanden. De vakleerkracht speelt een belangrijke rol bij de implementatie en het valt op dat de kinderen Special Heroes allemaal leuk vinden.

Factoren die belemmerend werken bij de implementatie van Special Heroes zijn de beperkte kwaliteit van sporttrainers en onduidelijkheid over verantwoordelijkheden tussen schoolleiding, vakleerkracht en regionale projectleiders.

In de tweede plaats is gekeken welke factoren een rol spelen bij doorstroming van leerlingen uit cluster 4 naar de sportvereniging. Belangrijkste drempels die deze doorstroming belemmeren zijn angst vanuit eerdere negatieve ervaringen, communicatie van de leerlingen met de sportvereniging en organisatorische problemen als financiën en tijd. Succesfactoren in de doorstroming naar de sportvereniging zijn de inzet van de combinatiefunctionaris, een positieve invloed van de sociale omgeving, een didactisch goede sporttrainer en een breed sportaanbod dat aansluit bij de diversiteit aan sportmotieven van de leerlingen.

Tot slot is de invloed van Special Heroes op het gedrag van de leerlingen onderzocht. Een subjectieve beoordeling van vakleerkrachten, ouders en leerlingen geeft aan dat Special Heroes bij kan dragen aan gedragsverandering bij de leerlingen.

5. Slotbeschouwing

Special Heroes heeft als doel om de sport- en beweegdeelname van kinderen en jongeren met een beperking te vergroten. Vanaf 2009 hebben de Stichting Onbeperkt Sportief (voorheen Gehandicaptensport Nederland), NOC*NSF en de PO-raad¹⁶ het programma Special Heroes uitgerold in alle clusters van het speciaal onderwijs. Het programma is landelijk uitgerold op cluster 1-scholen (voor leerlingen met een visuele beperking) en cluster 3-scholen (voor leerlingen met een verstandelijke en/of motorische beperking). Daarnaast zijn er projecten gestart bij cluster 2-scholen (voor leerlingen met een auditieve beperking). Tussen 2010 en 2013 vond bovendien een pilot van het programma plaats op 34 cluster 4-scholen. Deze laatste scholen zijn gespecialiseerd in onderwijs aan leerlingen met gedragsproblemen en autisme. Het Ministerie van VWS en de provincie Noord-Holland financierden de pilot. In dit rapport doen we verslag van de eindsituatie bij het programma Special Heroes op de deelnemende cluster 4-scholen, zoals vastgesteld medio 2013 (1-meting).

Het programma Special Heroes start bij de scholen. In een vast stramien kunnen leerlingen tijdens de gymles via kennismakingsactiviteiten ervaren hoe leuk sport en bewegen kunnen zijn. De activiteiten worden verzorgd door externe sportaanbieders en -verenigingen. De volgende stap is een naschools en buitenschools sport- en beweegaanbod, bij de sportaanbieder of op school, en de derde stap betreft het stimuleren van structurele sportdeelname van de leerling door deze te stimuleren lid te worden van een (school-)sportvereniging. De school staat centraal in de aanpak en de lokale sportverenigingen zijn de beoogde samenwerkingspartners. De regionale projectleiders van Special Heroes helpen het proces te faciliteren.

Special Heroes streeft met de pilot in het cluster 4-onderwijs een aantal doelstellingen na. Deze kunnen worden onderscheiden in twee componenten, namelijk doelstellingen op organisatieniveau en doelstellingen op het niveau van de leerlingen.

Doelstellingen op organisatieniveau:

Aan het einde van de projectperiode (1 juli 2013):

1. neemt 90 procent van de voor de pilot benaderde scholen van cluster 4 deel aan het programma Special Heroes;
2. heeft 75 procent van de aan de pilot deelnemende scholen van cluster 4 het programma Special Heroes geïmplementeerd;
3. is er een infrastructuur ontwikkeld om sport en bewegen ook na de projectperiode een structurele plaats te geven binnen de aan de pilot deelnemende scholen voor cluster 4;

¹⁶ De PO-raad nam in 2013 het stokje over van de Landelijke Vereniging voor Cluster 3-scholen.

Doelstellingen op leerlingniveau:

Aan het einde van de projectperiode (1 juli 2013):

4. heeft 80 procent van de leerlingen van de aan de pilot deelnemende scholen in cluster 4 door middel van deelname aan het programma Special Heroes kennisgemaakt met diverse vormen van sport en bewegen;
5. sport 70 procent van de leerlingen die het programma Special Heroes hebben gevolgd – 56 procent van alle leerlingen – minimaal drie maal per week binnen of buiten de school;
6. is 55 procent van deze groep – 44 procent van alle leerlingen – lid of staat ingeschreven bij een sport- of beweegaanbieder.

Om de voortgang van het programma te kunnen volgen en te bezien hoe het programma op de deelnemende cluster 4-scholen is verlopen, heeft Special Heroes het Mulier Instituut gevraagd om het programma te monitoren en evalueren. Bij het onderzoek maakten we bij de start (2011) en aan het eind van de projectperiode (2013) gebruik van vragenlijsten onder aan de pilot deelnemende cluster 4-scholen en hun leerlingen(/ouders). Er zijn interviews afgenomen met schoolleiders, vakleerkrachten lichamelijke opvoeding, trainers, leerlingen en ouders bij groepen van vijf scholen in drie rondes (2011, 2012, 2013). De interviews in 2012 en 2013 zijn afgenomen door studenten van de Hanzehogeschool Groningen en Rijksuniversiteit Groningen onder begeleiding van Jan-Willem Bruining en Remo Mombarg. Tot slot is een eindevaluatiegesprek gevoerd met regionale projectleiders van Special Heroes.

Voor de monitoring hebben we zelf een drietal onderzoeksdoelen geformuleerd (zie paragraaf 1.2). Met behulp van de 0-meting onder deelnemende cluster 4-scholen en hun leerlingen hebben we inzicht gekregen in het eerste onderzoeksdoel (de startpositie van Special Heroes). De resultaten zijn opgenomen in een factsheet (Dollard, 2012) en in de rapportage *(On)beperkt Sportief 2013* (Van Heijden et al., 2013). Het rapport dat u nu leest, vormt het eindverslag van het monitor- en evaluatietraject van Special Heroes bij de pilotscholen in cluster 4 en gaat in op het tweede en derde onderzoeksdoel, respectievelijk: inzicht verkrijgen in het verloop en proces van Special Heroes, en: inzicht krijgen in de resultaten van het programma Special Heroes.

In deze slotbeschouwing gaan we in op de behaalde resultaten van het programma Special Heroes op de deelnemende cluster 4-scholen. Daarbij kijken we naar de mate waarin de doelstellingen van Special Heroes op organisatieniveau (de scholen en Special Heroes zelf) zijn gehaald (doelstelling 1, 2 en 3, paragraaf 5.1). Vervolgens gaan we in op de mate waarin de doelstellingen op het niveau van de leerlingen zijn gehaald (doelstelling 4, 5 en 6, paragraaf 5.2). We bespreken ook de wijze waarop Special Heroes bij de cluster 4-scholen heeft gewerkt en welke succesfactoren en verbeterpunten er zijn (paragraaf 5.3). Tot slot geven we enkele suggesties voor de toekomst van Special Heroes bij cluster 4-scholen (paragraaf 5.4).

5.1 Resultaten organisatieniveau Special Heroes

In deze paragraaf bespreken we in hoeverre de doelstellingen die Special Heroes op organisatieniveau heeft geformuleerd zijn bereikt.

Doelstelling 1. Deelname scholen

De doelstelling was om 34 cluster 4-scholen te laten deelnemen aan de pilot van Special Heroes. Tussentijds zijn er enkele scholen afgevallen en nieuwe bijgekomen. Aan het einde van de rit

hebben volgens opgave van Special Heroes in totaal 34 scholen de volwaardige projectperiode van twee jaar afgemaakt. De eerste doelstelling van Special Heroes (90% van de benaderde cluster 4-scholen doet mee) is daarmee behaald.

Doelstelling 2. Implementatie programma

Ook de tweede doelstelling (75% van de pilotscholen heeft Special Heroes geïmplementeerd) is gehaald. Van de 34 deelnemende cluster 4-scholen hebben volgens opgave van Special Heroes 29 scholen het programma geïmplementeerd, ofwel 85 procent. Implementatie betekent dat scholen het programma niet alleen hebben uitgevoerd, maar ook duurzaam hebben verankerd in hun beleid. Uit de schoolvragenlijst blijkt (ook) dat zestien van de achttien scholen uit de steekproef Special Heroes hebben opgenomen in hun visiedocument bewegingsonderwijs. Bovendien hebben deze zestien scholen Special Heroes structureel toegevoegd aan hun schoolbeleid, of zijn zij voornemens dat te doen.

Doelstelling 3. Ontwikkeling infrastructuur

Er is hard gewerkt aan de derde doelstelling (ontwikkeling infrastructuur). Regionale projectleiders hebben verschillende partijen bijeengebracht om samen Special Heroes ten uitvoer te brengen, zoals vakleerkrachten van de cluster 4-scholen, sportverenigingen en combinatiefunctionarissen. De scholen waarderen de ondersteuning van de regionale projectleider en beschouwen deze als belangrijke succesfactor. Uit interviews blijkt bovendien dat ook de betrokkenheid van een combinatiefunctionaris succesbevorderend werkt. Deze zorgt voor meer handen in het uitvoerende werk en voor persoonlijke contacten. Bij zeven van de achttien scholen uit de steekproef werkt een combinatiefunctionaris mee aan de uitvoering van Special Heroes. Bij zeven andere scholen gebeurt dat niet, maar vindt er wel afstemming over plaats met partijen. Over het programma Special Heroes als geheel zijn alle ondervraagde scholen (zeer) tevreden. Dit geldt over het algemeen ook voor de praktische uitvoerbaarheid van Special Heroes op de scholen.

We concluderen dat er bereidheid lijkt te zijn om ook na de projectperiode zorg te dragen voor de realisatie en financiering van het programma in de lokale setting. In het najaar van 2013 hebben 29 cluster 4-scholen uit de pilot aan de programmacoördinatoren aangegeven door te willen gaan met Special Heroes.

Overige bevindingen op organisatieniveau

Volgens de projectmatige aanpak van Special Heroes wordt eerst een binnenschools kennismakingsaanbod op de scholen georganiseerd, gevolgd door een nachools en buitenschools aanbod van bewegingsactiviteiten. De scholen werken hierin nauw samen met sportverenigingen.

Binnenschools aanbod

In de schooljaren 2011-2012 en 2012-2013 zijn op deelnemende pilotscholen ongeveer twee tot drie clinicblokken per jaar georganiseerd, met een gemiddelde deelname van 89 leerlingen in het schooljaar 2012-2013. Leerlingen maakten zo in een veilige omgeving (op school, in de aanwezigheid van de vertrouwde vakleerkracht) kennis met diverse takken van sport en bewegen, vaak in een echte sportsetting (clinic door een trainer). De leerlingen reageerden over het algemeen enthousiast op de clinics. Het binnenschoolse traject kan dan ook als geslaagd worden beschouwd. Succesfactor was de samenwerking met sportverenigingen: vijftien scholen (van de 18 uit de steekproef) noemen deze succesvol. Twaalf scholen zetten de samenwerking

voort na afloop van de projectperiode. Scholen ervaren de samenwerking met sportverenigingen als een mooie aanvulling op het onderwijs. Uit interviews blijkt dat een trainer een aantal eigenschappen moet bezitten om leerlingen met autisme en gedragsproblemen te kunnen begeleiden. Hij of zij moet beschikken over goede didactische vaardigheden, specialist zijn in de betreffende tak van sport (voorbeeldrol) en zorgen voor veiligheid, een positieve insteek, een consequente aanpak en duidelijke uitleg. Betrokkenen (scholen en leerlingen/ouders) hebben in de praktijk echter twijfels over de kwaliteit van de trainers, hetgeen succesverlagend werkt.

Naschools en buitenschools aanbod

Op zeven scholen (van de 18 uit de steekproef) is met enig succes het model van de schoolsportvereniging geïntroduceerd. De scholen melden dat leerlingen door Special Heroes lid zijn geworden van de schoolsportvereniging. De activiteiten van een schoolsportvereniging worden meestal ingevuld door een reguliere sportvereniging, maar ze vinden plaats op school en aansluitend op de schooltijden. Dit werkt drempelverlagend. De schoolsportvereniging kan functioneren als tussenstap op weg naar lidmaatschap van een sportvereniging buiten de school, maar ook als eindsituatie. In beide gevallen nemen leerlingen structureel aan sport deel, hetgeen past binnen de doelen van Special Heroes. Bij vijftien scholen stroomden er ook leerlingen door naar een externe vereniging (in de woonomgeving van de leerling). Gemiddeld is 11 procent van alle leerlingen van de scholen uit de steekproef door Special Heroes lid geworden van een (school)sportvereniging. Desondanks stellen elf scholen (van de 18 uit de steekproef) dat het nog niet lukt om leerlingen vanuit Special Heroes te laten doorstromen naar sportverenigingen. Geen enkele school beschouwt de doelstelling als behaald dat leerlingen door Special Heroes lid worden van een sport- en beweegaanbieder buiten de school. Betrokkenen (scholen, regionale projectleiders, trainers, leerlingen/ouders) noemen verschillende knelpunten die doorstroming bemoeilijken. Vooral de logistieke afstemming is een uitdaging. Cluster 4-scholen hebben een regiofunctie en trekken leerlingen vanuit de wijde omtrek. Daarom is de reisafstand van het woonadres van de leerling tot de sportvereniging, waarmee scholen in hun nabije omgeving samenwerken, dikwijls een drempel voor leerlingen en hun ouders. Dit zorgt er ook voor dat leerlingen bij een sportclub in hun woonomgeving weinig begeleiding (kunnen) krijgen vanuit de school of regionale projectleider. Het kost veel tijd om leerlingen in de thuissituatie individuele begeleiding te bieden bij de overstap naar een sportvereniging in de buurt. Het zou echter wel een winstpunt zijn als dit wordt opgepakt. Betrokkenen die we hebben geïnterviewd geven aan dat vakleerkracht, regionale projectleider en sportvereniging hierover afstemming moeten bereiken. De combinatiefunctionaris zou daarbij een bemiddelende rol kunnen spelen en tevens met de leerling naar de sportvereniging kunnen gaan. Andere drempels die doorstroming in de weg staan, zijn: gebrek aan interesse bij leerlingen en ouders, kosten voor het lidmaatschap en negatieve ervaringen van leerlingen met sport in het verleden.

5.2 Resultaten niveau leerlingen

Hieronder gaan we in op de mate waarin de doelstellingen zijn bereikt die Special Heroes heeft gesteld op het niveau van de leerlingen.

Doelstelling 4. Bereik leerlingen

Doelstelling 4 (80% van de leerlingen heeft kennisgemaakt met sport en bewegen) is ruimschoots behaald. Volgens opgave van de scholen die deelnamen aan de scholenvragenlijst heeft gemiddeld 87 procent van de leerlingen van de pilotscholen meegedaan aan het

programma Special Heroes. Scholen zijn hier over het algemeen tevreden over. Veertien van de achttien scholen uit de steekproef geven aan doelstelling 4 gehaald te hebben.

Doelstelling 5. Sportdeelname leerlingen

Doelstelling 5 (56% van alle leerlingen sport minimaal drie maal per week) is bijna behaald. Volgens de leerlingen/ouders sport 51 procent van alle leerlingen van de pilotscholen minimaal één keer per week (buiten school). Leerlingen sporten daarnaast gemiddeld twee keer per week op school, tijdens de lessen bewegingsonderwijs. De sportdeelname van de cluster 4-leerlingen in het onderzoek blijft nog achter bij die van kinderen en jongeren uit het landelijk bevolkingsonderzoek Nationaal Sportonderzoek (NSO, 2011). De achterstand is echter minder groot dan die van bijvoorbeeld leerlingen van cluster 3-scholen die te maken hebben een motorische en/of verstandelijke handicap (zie Van den Dool et al., 2013).

We zien dat het percentage sporters onder de leerlingen van de pilotscholen is toegenomen ten opzichte van de 0-meting (60% 0-meting, 67% 1-meting, criterium: minstens 1 keer per maand sporten). Vanwege de grote responsverschillen tussen de 0-meting en 1-meting is bij de vergelijking van de resultaten echter voorzichtigheid geboden.

De scholen zelf zijn niet erg tevreden over de behaalde resultaten op dat vlak, zo blijkt uit de schoolvragenlijst. Hun beeld is mogelijk gekleurd door hun jarenlange ervaringen met cluster 4-leerlingen en hun ouders. Scholen rapporteren een gebrek aan belangstelling bij de leerlingen en hun ouders voor sport en bewegen. Voor leerlingen zelf is de belangrijkste reden om niet te sporten ook gelegen in een gebrek aan motivatie of tijd. Natuurlijk zijn er ook andere redenen (kosten, negatieve ervaringen), maar deze spelen bij niet-sporters een wat minder prominente rol.

Doelstelling 6. Lidmaatschap sportaanbieder

Doelstelling 6 (44% van alle leerlingen is lid van een sportvereniging) is behaald. Bij de 1-meting bleek 55 procent van de ondervraagde leerlingen lid te zijn van een sportvereniging. Dat is een positieve ontwikkeling ten opzichte van de 0-meting, toen 43 procent lid was van een sportvereniging. De komst van de schoolsportvereniging verklaart de toename voor een groot deel. Bij de overige categorieën sportverenigingen is het aantal leden iets gestegen, maar die groei is veel geringer. Ook hier is vanwege grote responsverschillen voorzichtigheid geboden als we de 0- en 1-meting vergelijken. Maar omdat ook de scholen enige doorstroming naar (school)sportverenigingen rapporteren, is het aannemelijk dat Special Heroes leerlingen heeft gestimuleerd om lid te worden van een sportvereniging, en dat de schoolsportvereniging daarbij een positieve stimulans geeft. Zoals eerder aangegeven zijn scholen zelf niet tevreden over de bereikte resultaten op dit vlak en zijn er diverse drempels die doorstroming in de weg staan.

Overige bevindingen niveau leerlingen

Bekendheid en zichtbaarheid Special Heroes:

De bekendheid en zichtbaarheid van Special Heroes onder leerlingen/ouders van de pilotscholen lijkt niet heel groot. Iets meer dan de helft van de leerlingen/ouders geeft aan wel eens van Special Heroes te hebben gehoord. Een derde van de leerlingen zegt te hebben meegedaan aan Special Heroes, terwijl de scholen een veel hogere deelname opgeven. Leerlingen en ouders zijn zich er wellicht niet altijd bewust van dat Special Heroes op hun school draait. Uit de

schoolvragenlijst blijkt dat scholen ook het idee hebben dat leerlingen Special Heroes niet goed bij naam kennen en dat Special Heroes wellicht niet goed zichtbaar is op school.

Waardering en effecten

Het merendeel van de leerlingen en ouders vindt het programma Special Heroes zinvol (79% (heel) zinvol). Naast de gewenste effecten op het sport- en beweeggedrag van Special Heroes, zou deelname aan het programma ook een bijdrage kunnen leveren aan het algemeen welbevinden of gedrag van leerlingen. De helft van de leerlingen/ouders die de leerlingvragenlijst invulden, ervaart echter geen effect op dit vlak, hooguit dat zij er een leuke activiteit bij hebben gekregen en in enkele gevallen bijvoorbeeld dat zij zich fitter voelen of meer zelfvertrouwen hebben gekregen. In de interviews met leerlingen en vakleerkrachten wordt ook voorzichtig melding gemaakt van positieve gedragsveranderingen, zoals een gestegen zelfwaardering of verbetering van de sociale vaardigheden.

5.3 Eindconclusie en suggesties voor de toekomst

Van de zes doelstellingen die Special Heroes vaststelde voor de pilot van het programma in cluster 4 zijn er vijf gehaald. Terugkijkend kunnen we stellen dat de pilot van Special Heroes veel enthousiasme heeft losgemaakt bij de deelnemende cluster 4-scholen, regionale projectleiders, trainers en ouders/leerlingen. Procesmatig verschilt de uitvoering van Special Heroes op cluster 4-scholen weinig van die in andere onderwijsclusters. Maar leerlingen met (ernstige) gedragsproblemen en autisme vormen wel een specifieke doelgroep, zo geven betrokkenen aan. Dat maakt dat we in de uitwerking rekening moeten houden met de bijzondere omstandigheden, wensen en motieven van deze leerlingen en hun sociale omgeving. Was er eerst weinig aandacht voor sport bij deze doelgroep, nu staat het thema op de agenda van scholen en samenwerkende sportverenigingen, en zijn scholen voornemens sport en bewegen in hun beleid op te nemen. Ook op leerlingniveau lijkt het programma vruchten af te werpen. Gezien de achterstand die er echter nog steeds is met betrekking tot de (georganiseerde) sportdeelname van cluster 4-leerlingen ten opzichte van ondervraagde leeftijdsgenoten uit het Nationaal Sportonderzoek (NSO, 2011) en de drempels die cluster 4-leerlingen hierbij ervaren, is blijvende aandacht voor deze doelgroep gerechtvaardigd en noodzakelijk. Special Heroes doet er goed aan om het programma ook op andere cluster 4-scholen uit te rollen en zo de ervaringen met het programma te verbreden en meer leerlingen de kans te bieden kennis te maken met diverse vormen van sport en bewegen. De volgende suggesties kunnen helpen dit voornemen verder vorm te geven.

Model schoolsportvereniging verspreiden

Om meer leerlingen de mogelijkheid te geven structureel aan sport te doen en eerder genoemde logistieke drempels weg te nemen, kan Special Heroes het model van de schoolsportvereniging uitbreiden naar scholen waar dit nog niet is toegepast. Mogelijkheden voor de toekomst liggen in het uitbreiden van de samenwerking met sportaanbieders bij de opzet van deze schoolsportverenigingen en eventuele andere vangnetconstructies, voor cluster 4-leerlingen voor wie de overstap naar een externe sportaanbieder te groot is. Daarnaast blijft begeleiding van leerlingen naar sportverenigingen in de eigen woonomgeving belangrijk. Dit vergt extra inspanningen en een goede afstemming tussen vakleerkracht, trainer, regionale projectleider en ouders. Inzet van de combinatiefunctionaris kan hier uitkomst bieden.

Interesse leerlingen en ouders vergroten

Hoewel een eerste stap is gezet in het proces van bewustwording bij leerlingen en ouders van cluster 4-scholen, moet Special Heroes nog flink investeren in de bekendheid van het programma en de interesse voor sport en bewegen bij deze doelgroepen. Te denken valt aan het vergroten van de zichtbaarheid van Special Heroes op de scholen door gebruik te maken van aansprekend promotiemateriaal of rolmodellen. Het is verder belangrijk het sport- en beweegaanbod goed af te stemmen op de specifieke achtergrond (soort problematiek), behoeften en motieven van leerlingen (keuze tussen individuele of teamsport, tussen competitie of recreatie, in specifieke groep of geïntegreerd, etc.). Door goede communicatie tussen de driehoek ‘vakleerkracht – trainer – ouders’ kan worden bevorderd dat leerlingen sporten op de manier die het beste bij hen past. Dit vergroot de kans op succes. Investeren in de didactische vaardigheden van trainers helpt verder om bij leerlingen een vertrouwd en veilig gevoel te creëren. Voorts dient Special Heroes in te zetten op het vergroten van de ouderbetrokkenheid bij de activiteiten van Special Heroes en de sportdeelname van hun kind. Dit is geen gemakkelijke opgave. Ouders van cluster 4-leerlingen zijn anders dan in het reguliere onderwijs minder vaak op het schoolplein aanwezig, omdat de leerlingen via georganiseerd vervoer naar school gaan. Omdat Special Heroes al diverse middelen inzet (ouderavonden, uitnodigen bij activiteiten) is nader onderzoek naar de mogelijkheden om ouders van cluster 4-leerlingen beter te bereiken gewenst. Het is aan te raden scholen ervaringen te laten uitwisselen over succesvolle methoden met betrekking tot ouderbetrokkenheid.

Programma borgen

Om Special Heroes te borgen bij de pilotscholen, moeten de scholen voldoende financiële en personele ruimte hebben om de activiteiten zelfstandig voort te zetten. Ook is er voldoende animo nodig van sportaanbieders. Het programma ‘Sport en Bewegen in de Buurt’(2012-2016) van het ministerie van VWS biedt mogelijkheden om op lokaal niveau financiële middelen vrij te spelen voor de activiteiten van Special Heroes. Gemeenten kunnen een rijksbijdrage aanvragen om buurtsportcoaches aan te stellen die de specifieke opdracht hebben om een verbinding te leggen tussen sport en de buurt, school, zorg en welzijn. Vanuit Special Heroes is het raadzaam met gemeenten de mogelijkheden te bespreken om deze buurtsportcoaches maximaal in te zetten voor de borging van het programma Special Heroes in de lokale setting. Vanuit de Sportimpulsregeling kunnen lokale sport- en beweegaanbieders bij het rijk plannen indienen om lokaal sport- en beweegaanbod op maat te realiseren. Samenwerking tussen lokale partner is daarbij een vereiste. Aanvragers zijn bovendien verplicht gebruik te maken van erkende interventies die op de zogenaamde Sportmenukaart staan vermeld. Special Heroes is een van die interventies. Special Heroes doet er goed aan ook de komende jaren in gesprek te blijven met gemeenten om hen te wijzen op deze mogelijkheden en te stimuleren dat lokale en regionale sport- en beweegaanbieders de kansen van genoemde regelingen benutten ten voordele van leerlingen in het speciaal onderwijs.

Literatuur

- Breedveld, K., Bruining, J.W., Dorsselaer, S. van, Mombarg, R. & Nootebos, W. (2010). *Kinderen met gedragsproblemen en sport. Bevindingen uit de literatuur en uit recent cijfermateriaal*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Collard, D. (2012). *Factsheet Special Heroes: Cluster 4, 0-meting juni 2012*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Dool, R. van den, Lindert, C. van, Smits, F., & Breedveld, K. (2013). *Monitor Special Heroes in cluster 3. Eindsituatie van deelnemende cluster 3-scholen en hun leerlingen*. Utrecht: Mulier Instituut
- Fleuren, M. A. H., Wiefferink, C. H., & Paulussen, T.G.W.M. (2004). Determinants of innovation within health care organisations: Literature review and delphi-study. *International Journal For Quality in Health Care* (2004), 16 (2), 107-123.
- Fleuren M.A.H, Wiefferink C.H & Paulussen T.G.W.M. (2006). Determinanten van innovaties in gezondheidszorgorganisaties: systematische literatuurreview. *Tijdschrift Gezondheidszorg*, 2006. 82 (3), 160 – 167.
- Fleuren M.A.H, Wiefferink C.H & Paulussen T.G.W.M. (2010). Checklist determinanten van innovaties in gezondheidsorganisaties. *Tijdschrift Gezondheidszorg*, 2010, 88(2), pp. 51 – 54.
- Goedhart, A., Treffers, F. & Widenfelt, B., (2003). Vragen naar psychische problemen bij kinderen en adolescenten: de Strengths and Difficulties Questionnaire. *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, 58, p. 1018-1035.
- Goodman, R. (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A Research Note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 581-586.
- Heijden, A. von, Dool, R. van den, Lindert, C. van & Breedveld, K. (2013). *(On)beperkt sportief 2013: Monitor sport- en beweegdeelname van mensen met een handicap*. Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media
- Huygden, A. (2007). *Grensverleggend. Onderzoek naar een leerlingpopulatie van cluster 4 evaluatie van de training omgaan met sociale grenzen*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Knivsberg, A. M., Iversen, S., Nødland, M., & Reichelt, K. L. (2007). Behaviour and skills in six-year-old children in a 'high risk' programme. *British Journal of Special Education*, 34, 10-18.
- Landelijke Werkgroep Signaleringsinstrumenten Psychosociale Problematiek Jeugd (LSPPJ), GGD-Nederland (2006). *Handleiding SDQ 7-12 jaar, versie 2006*. Zutphen: Markant Congressen.
- Lindert, C. van & R. van den Dool (2011). *Monitor Special Heroes in cluster 3. Startsituatie van deelnemende cluster 3-scholen en hun leerlingen*. Den Bosch/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Mannen, E., en T. Dijkhuis (2013). *Special Heroes Evaluatie (2009/2012)*. Bunnik: Gehandicaptensport Nederland.

Mikolajczak, J. & T. Paulussen (2010). *Het Vitale Kind: Implementatie onderzoek*. Powerpointpresentatie, 2 oktober 2010. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011). *Kerncijfers 2006-2010*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Rink, J.E., Vos, R.C., Lokven, H.M. van & Slagveer, Ch. (1989). *Grensgevallen: onderzoek naar de houding van jongeren ten opzichte van sociale grenzen. Deel 1, Nederlandse jongeren-Algemeen*. Leuven/Amersfoort: Acco.

Stuij, M., Wisse, E., Mossel, G. van, Lucassen, J. & Dool, R. van den (2011). *School, Bewegen en Sport*. Nieuwegein: Arko Sports Media.

Ter Haar, J. (2011). *A Special kind of Heroes. Kwalitatief onderzoek naar de verwachtingen van docenten en ouders ten aanzien van het sportstimuleringsproject Special Heroes binnen het cluster 4 onderwijs*. Masterscriptie. Utrecht: Universiteit Utrecht en Mulier Instituut

Vries, H. de., Dijkstra, M. & Kuhlman, P. (1988). Self-efficacy: the third factor besides attitude and subjective norm as a predictor of behavioural intentions. *Health education research*, 3 (3), 273-282.

Bijlagen

Bijlage 1. Beschrijving speciaal onderwijs

Speciaal onderwijs is bedoeld voor kinderen met een lichamelijke en/of verstandelijke handicap en voor kinderen met een langdurige ziekte of stoornis. Deze kinderen krijgen in het speciaal onderwijs meer aandacht en ondersteuning dan in het reguliere onderwijs.

Het speciaal onderwijs is onderverdeeld in vier clusters:

- Cluster 1: scholen voor visueel gehandicapte kinderen of meervoudig gehandicapte kinderen die slechtziend of blind zijn. De meesten gaan, met speciale begeleiding, naar het reguliere onderwijs. De overigen bezoeken speciale scholen.
- Cluster 2: scholen voor dove en slechthorende kinderen, kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden of taalmoeilijkheden en kinderen met communicatieve problemen, zoals bij bepaalde vormen van autisme.
- Cluster 3: scholen voor leerlingen met motorische en/of verstandelijke beperkingen, langdurig zieke kinderen en leerlingen met epilepsie.
- Cluster 4: scholen voor kinderen met psychiatrische stoornissen of ernstige gedragsproblemen en scholen die verbonden zijn aan pedologische (kinderkundige) instituten.

Leerlingen in het speciaal onderwijs (so, 6-12 jaar) gaan meestal na hun twaalfde jaar naar het voortgezet speciaal onderwijs (vso). Het voortgezet speciaal onderwijs kent dezelfde clusters.

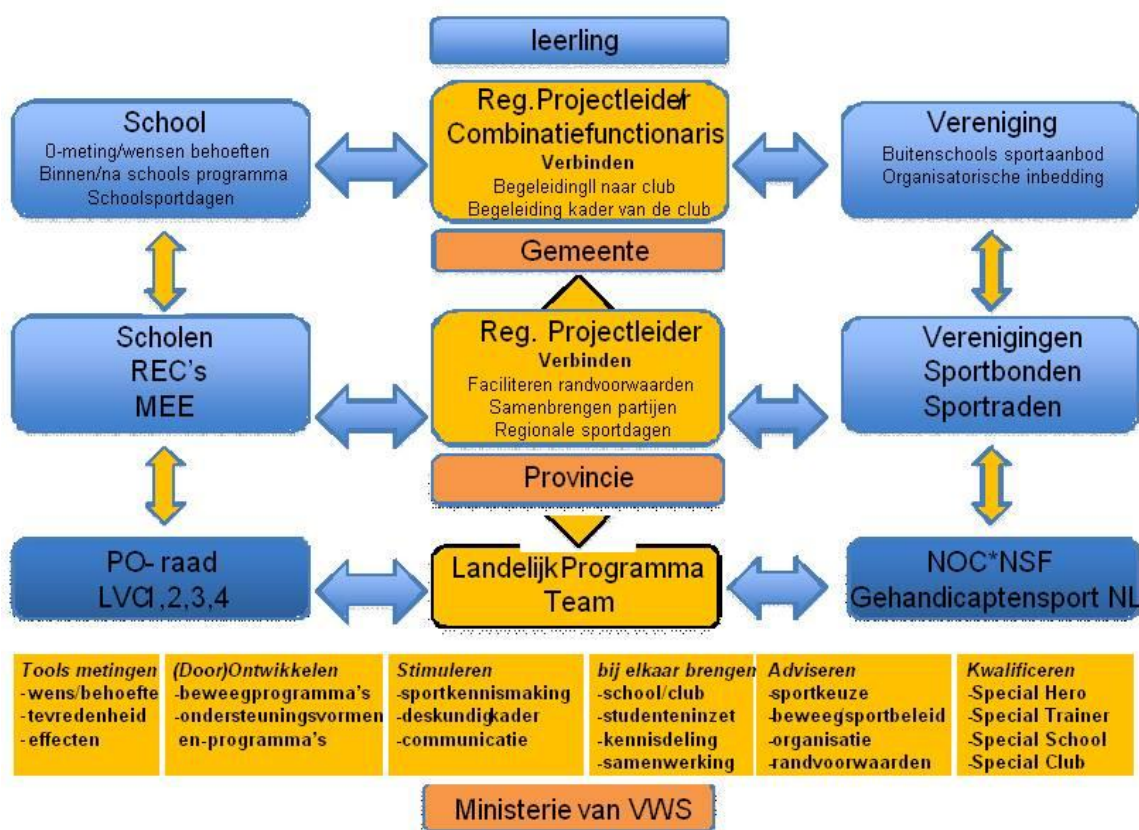
Vanaf 1 augustus 2014 zijn scholen verplicht een passende onderwijsplek te bieden aan leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben. De leerlinggebonden financiering (lgf of het zogenaamde 'rugzakje'), waarmee kinderen met een handicap of stoornis naar het reguliere basisonderwijs, het speciaal basisonderwijs of regulier voortgezet onderwijs konden, verdwijnt. Het budget gaat voortaan rechtstreeks naar de samenwerkende scholen. De scholen voor het speciaal onderwijs gaan deelnemen in regionale samenwerkingsverbanden voor passend onderwijs. Binnen het samenwerkingsverband spreken de scholen af welke leerlingen ze doorverwijzen naar het speciaal onderwijs. Voor deze leerlingen geeft het samenwerkingsverband een 'toelaatbaarheidsverklaring' af.¹⁷ (Bron: Von Heijden et al., 2013).

¹⁷ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs>

Bijlage 2. Programmastructuur

Het programma Special Heroes wordt aangestuurd door de programmamanager, die in de uitvoering wordt ondersteund door drie programmacoördinatoren, een managementassistent en een communicatiemedewerker. Samen vormen zij het landelijk programmateam van Special Heroes. De programmacoördinatoren sturen elk een aantal regionale projectleiders aan. De regionale projectleiders werken regionaal en hebben ieder een aantal scholen toegewezen gekregen, die zij met raad en daad terzijde staan bij de implementatie van Special Heroes. De regionale projectleider bemiddelt in de praktijk tussen school en lokale partijen zoals sportaanbieders, gemeente en combinatiefunctionaris; informeert de school over procedures en werkwijze; stimuleert en adviseert. Ook bij de monitoring en evaluatie vervult de regionaal projectleider een belangrijke bemiddelende rol. In onderstaande figuur is de programmastructuur weergegeven.

(Bron: Mannen en Dijkhuis, 2013)

Bijlage 3. Onderzoeksverantwoording

Bij het onderzoek zijn verschillende onderzoeksinstrumenten ingezet. Deze worden hieronder toelicht. We gaan per instrument in op onderzoekstechnische aspecten, zoals steekproef- en responsgegevens. Tevens bespreken we eventuele methodische beperkingen. Aan de orde komen de schoolvragenlijst, de leerlingvragenlijst en het kwalitatieve onderzoek.

Deelnemende scholen, pilot en onderzoek

Zowel bij de 0-meting als 1-meting heeft het onderzoek alleen plaatsgevonden bij scholen die meededen aan de pilot in het cluster 4-onderwijs. Dit betrof scholen in de volgende regio's c.q. REC-gebieden in Nederland: Oost-Nederland, West-Brabant/Zeeland, Zuid-Limburg, Noord-Brabant, Flevoland, Vierland-Zuid, Noord-Holland en Amsterdam. Dit betekent dat de resultaten in dit rapport het beeld weergeven van de situatie op de scholen en de sportdeelname van aan Special Heroes deelnemende leerlingen van de pilotscholen en niet per definitie die van alle cluster 4-scholen en -leerlingen in heel Nederland.

In totaal waren 41 verschillende schoollocaties betrokken bij het onderzoek in het kader van de pilot, bij de 0-meting en/of bij de 1-meting. Bij de 0-meting zijn bij 37 schoollocaties pakketjes leerlingvragenlijsten afgeleverd en schoolvragenlijsten uitgezet. Bij de 1-meting zijn bij 34 schoollocaties vragenlijsten afgeleverd en schoolvragenlijsten uitgezet. Dertig scholen hebben zowel vragenlijsten uitgezet bij de 0-meting als de 1-meting. Bij de 1-meting deed een aantal scholen niet meer mee aan het onderzoek. Tevens is bij de 1-meting een aantal nieuwe scholen gaan deelnemen (zie tabel B3.1 en tabel B3.2).

Tabel B3.1 Steekproef en respons leerlingvragenlijst, 0-meting en 1-meting (in aantallen)

Regio/rec	0-meting				1-meting			
	Uitgezet		Respons		Uitgezet		Respons	
	Aantal scholen	Aantal vr.lijsten	Aantal scholen	Aantal vr.lijsten	Aantal scholen	Aantal vr.lijsten	Aantal scholen	Aantal vr.lijsten
Oost-Nederland ^a	7	1.180	7	275	7	1.520	4	350
West-Brabant/Zeeland	2	110	1	5	1	100	1	9
Zuid-Limburg	2	298	2	95	2	250	2	52
Oost-/Noord-Brabant	5	740	5	209	1	180	1	87
Flevoland	3	400	3	171	3	560	0	0
Vierland-Zuid ^b	1	100	1	61	1	85	0	0
Noord-Holland ^c	3	597	3	203	5	1.060	2	77
Amsterdam ^d	14	1.336	7	142	14	1.360	4	43
Totaal	37	4.761	29	1.161	34	5.115	14	618

a. Na sluitingsdatum heeft nog 1 school vragenlijsten (35) ingestuurd, deze zijn niet verwerkt en meegenomen in de telling.

b. Deze school is halverwege gestopt met Special Heroes.

c. Bij de 1-meting zijn voor 2 nieuwe scholen vragenlijsten geprint.

d. Bij de 1-meting zijn voor 2 nieuwe scholen vragenlijsten geprint.

Tabel B3.2 Steekproef en respons schoolvragenlijst (aantal scholen)

Regio/REC	0-meting		1-meting	
	steekproef	respons	steekproef	respons
Oost-Nederland	7	7	7	1
West-Brabant/Zeeland	2	1	1	1
Zuid-Limburg	2	2	2	2
Oost-/Noord-Brabant	5	5	1	1
Flevoland	3	3	3	0
Vierland-Zuid	1	0	1	0
Noord-Holland	3	2	5	3
Amsterdam	14	12	14	10
Totaal	37	32	34	18

B3.1 Schoolvragenlijst

Om de situatie bij de aan de pilot deelnemende cluster 4-scholen te meten, is zowel bij de start als aan het einde van de projectperiode een schoolvragenlijst uitgezet (zie voor de vragenlijst bijlage 4). Deze is door de contactpersoon van de school voor Special Heroes (meestal de vakleerkracht lichamelijke opvoeding, soms de schoolleiding) samen met de regionale projectleider ingevuld en voor verwerking teruggestuurd naar het Mulier Instituut. Bij de start (2011) had de vragenlijst tot doel om de basisgegevens en situatie bij aanvang van het project op de deelnemende scholen in kaart te brengen. In het voorjaar van 2013 is een aangepaste vragenlijst verspreid met als doel om de effecten van het proces (tevredenheid en ervaringen) en de output (bereikte resultaten) te meten. De projecten op de scholen waren toen nog niet geheel afgerond, waardoor de resultaten niet de exacte eindsituatie weergeven.

De vragenlijst bestond uit vragen over de school als geheel en uit vragen per schoolafdeling. Cluster 4-scholen hebben dikwijls verschillende afdelingen of locaties, ingedeeld naar het niveau c.q. de leeftijd van de leerlingen. We onderscheiden respectievelijk so (speciaal onderwijs, 6-12 jaar) en vso (voortgezet speciaal onderwijs, 13-19 jaar).

Steekproef en respons

Voor de 0-meting in 2011 is de vragenlijst verspreid onder 37 scholen/schoollocaties. Van 32 scholen (86%) zijn destijds ingevulde vragenlijsten ontvangen. De respons van de 1-meting was minder groot, van de 34 aangeschreven scholen/schoollocaties, ontvingen we achttien (53%) ingevulde vragenlijsten terug (zie tabel B3.2). Ten opzichte van de 0-meting hebben minder scholen uit de regio Oost-Nederland deelgenomen aan de schoolvragenlijst (7 resp. 1). Ook in de andere regio's verschilt de respons enigszins.

Profiel scholen

Van de achttien scholen die deelnamen aan de 1-meting hebben elf scholen een afdeling voor speciaal onderwijs (so), elf scholen hebben een afdeling voor speciaal voortgezet onderwijs (vso) en vier scholen hebben zowel een afdeling voor so als vso. Bij elkaar opgeteld hebben de 18 scholen 22 schoolafdelingen.

Regionale verschillen in de respons en een lagere respons bij de 1-meting maken dat de resultaten van de schoolvragenlijst met betrekking tot leerlingaantallen tussen 0-meting en 1-meting onderling niet goed vergelijkbaar zijn. Zo hebben de cluster 4-scholen die deelnamen aan de 1-meting (18 scholen) gemiddeld 116 leerlingen, terwijl het gemiddelde bij de 0-meting hoger lag (133, 32 scholen). Er zijn ook verschillen naar schooltype. Bij de 1-meting bezochten volgens de scholen gemiddeld 108 leerlingen een so-afdeling (104 bij 0-meting). Gemiddeld 81 leerlingen bezochten bij de 1-meting een vso-afdeling (was 126 bij 1-meting). Het lijkt er op dat bij de 1-meting vooral wat kleinere schoollocaties de vragenlijst hebben ingevuld. Cluster 4-scholen zijn overigens over het algemeen kleine scholen in vergelijking met scholen in het regulier onderwijs (zie ook Kerncijfers 2006-2010 (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2011).

De gemiddelde groepsgrootte van de klassen bij de verschillende schoolafdelingen ligt tussen de zes en vijftien leerlingen. De klassen van de vso-afdelingen zijn met gemiddeld 9 leerlingen kleiner dan de klassen van de so-afdelingen met gemiddeld 12 leerlingen. De aantallen zijn vergelijkbaar met de verhoudingen tijdens de 0-meting.

B3.2 Leerlingvragenlijst

Leerlingen van de aan het programma deelnemende scholen voor cluster 4-onderwijs zijn bij aanvang (voorjaar 2011) en aan het eind van de projecten (voorjaar 2013) door de scholen gevraagd om al dan niet samen met hun ouders enkele vragen over hun sportdeelname te beantwoorden. De vragenlijst had enerzijds tot doel om de scholen inzicht te geven in het huidige sportgedrag en de wensen van de leerlingen, zodat zij daarop hun clinics konden afstemmen. Anderzijds was de vragenlijst bedoeld om het programma Special Heroes te evalueren.

De vragenlijsten voor de 0-meting en 1-meting zijn door het Mulier Instituut ontwikkeld in samenspraak met Special Heroes (voor de vragenlijst zie bijlage 5). Deze waren zoveel mogelijk identiek aan de vragenlijsten die zijn gebruikt voor het onderzoek op cluster 3-scholen (zie Van Lindert & Van den Dool, 2011; Van den Dool et al, 2013). Waar nodig zijn de vragen aangepast aan de specifieke situatie van cluster 4-leerlingen. Zo zijn in de vragenlijst de gebruikte indicaties voor cluster 4-leerlingen opgenomen:

- Autismspectrumstoornis (bijv. ASS/PDD-NOS)¹⁸
- Hyperactiviteit (bijv. ADHD)¹⁹
- Gedragsproblemen (bijv. ODD/CD)²⁰
- Emotionele problemen (bijv. angststoornis, depressie, somatische stoornis)

Voor meer informatie over de achtergronden van deze indicaties zie de rapportage *Kinderen met gedragsproblemen en sport* (Breedveld et al., 2010).

In de vragenlijst is verder gebruikgemaakt van de Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) ofwel de Sterke Kanten en Moeilijkheden Vragenlijst (zie voor meer informatie bijlage

¹⁸ PDD-NOS staat voor Pervasive Developmental Disorder-Not Otherwise Specified.

¹⁹ ADHD staat voor Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder.

²⁰ ODD staat voor Oppositional Defiant Disorder en CD voor Conduct Disorder. Het gaat hier om (ernstige) gedragsproblemen, o.a opstandig gedrag, liegen of agressief zijn.

6). Deze is ontwikkeld om bij kinderen een verhoogd risico op psychosociale problemen te signaleren. De vragenlijst is opgenomen om groepen leerlingen met elkaar te kunnen vergelijken. Alleen bij de profielkenmerken (paragraaf 3.2) en de sportdeelname (paragraaf 3.4) komen we hierop terug.

Uitzetprocedure

De vragenlijsten bij de 0-meting en 1-meting zijn voor alle deelnemende scholen tegelijkertijd centraal gedrukt. De vragenlijsten zijn vanwege kostentechnische redenen door de regionale projectleiders van Special Heroes onder de deelnemende cluster 4-scholen uitgezet. De regionale projectleiders hadden in verband met hun ondersteuningsrol goede contacten met de contactpersonen van de scholen die meedoen aan Special Heroes. De ingevulde vragenlijsten zijn vervolgens door de school ingenomen en gebundeld per school teruggestuurd en door een extern bureau ingescand. De resultaten zijn verwerkt in SPSS en door het Mulier Instituut geanalyseerd.

Bij de uitzetprocedure van de 1-meting heeft Special Heroes zoveel mogelijk dezelfde opzet gevolgd als bij de 0-meting. De scholen hebben over het algemeen alleen de leerlingen (en ouders) een vragenlijst uitgereikt die aan het programma Special Heroes zouden deelnemen (0-meting) of hebben deelgenomen (1-meting). In de praktijk deed op de deelnemende cluster 4-scholen voor speciaal onderwijs (so, 6-12 jaar) alleen de bovenbouw mee aan Special Heroes. Bij so-afdelingen is het merendeel van de vragenlijsten door de ouders (eventueel samen met hun kind) ingevuld. Op de schoollocaties voor het vso zijn de vragenlijsten merendeels door de leerlingen zelf (in de klas) ingevuld. Scholen hebben hiervoor (in overleg met de regionale projectleiders) gekozen om de respons te bevorderen.

Steekproef en respons

0-meting

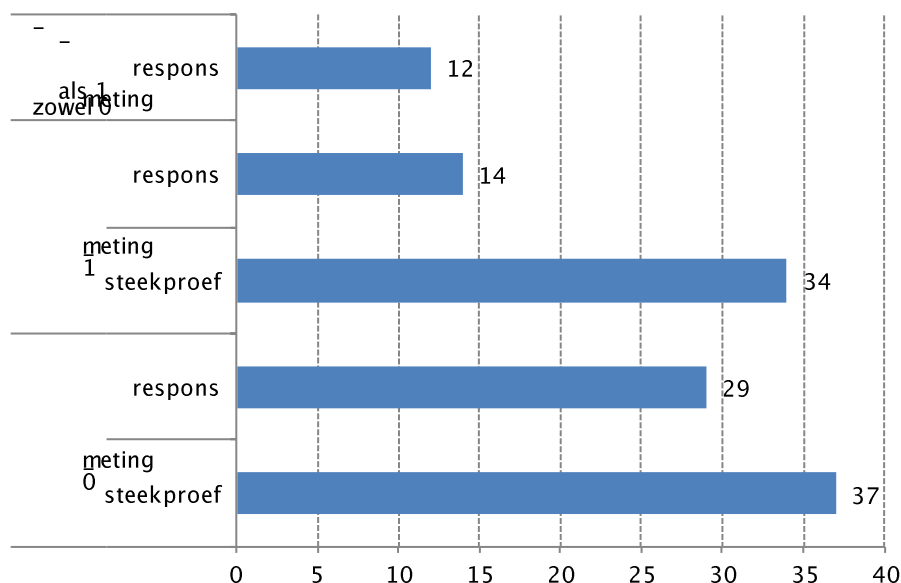
Bij de 0-meting van het onderzoek onder leerlingen van cluster 4-scholen die in 2011 meededen aan Special Heroes hebben 37 schoollocaties pakketjes vragenlijsten ontvangen om onder de potentiële deelnemers van Special Heroes uit te zetten. Dat waren in totaal 4.761 vragenlijsten. Daarvan zijn 1.161 retour gezonden vragenlijsten verwerkt (zie voor de resultaten Von Heijden et al, 2013). Dit is een respons van 24 procent. De respons komt iets hoger uit als we deze alleen berekenen over de scholen die daadwerkelijk ingevulde vragenlijsten hebben teruggestuurd (29%). Dit waren 29 van de 37 scholen waarvan respons werd verwacht. Het responspercentage per school verschilt overigens enorm en ligt tussen de 10 en 75 procent.

1-meting

Bij de 1-meting hebben 34 schoollocaties in totaal 5.115 pakketjes vragenlijsten ontvangen om uit te delen onder de leerlingen. Daarvan zijn 618 ingevulde vragenlijsten retour gezonden en verwerkt. Dit komt neer op een respons van 12 procent. Ook hier komt de respons hoger uit als deze alleen wordt berekend over het aantal schoollocaties dat daadwerkelijk vragenlijsten heeft teruggestuurd (14 van de 34 schoollocaties) (29%). Bij de 1-meting heeft dus een groot aantal scholen helemaal geen ingevulde vragenlijsten kunnen terugsturen: twintig scholen. Ook bij de 1-meting varieert de respons per school, deze ligt tussen de 9 en 93 procent.

Slechts twaalf scholen hebben zowel voor de 0-meting als voor de 1-meting ingevulde vragenlijsten retour gezonden (zie tabel B3.1 en figuur B3.1).

Figuur B3.1 Aantal schoollocaties waarvoor vragenlijsten zijn geprint (steekproef), dat vragenlijsten heeft teruggestuurd (respons), naar 0- en 1-meting, en aantal schoollocaties dat zowel bij de 0- als 1-meting vragenlijsten heeft teruggestuurd (in aantallen)*

*Bij de 0-meting zijn er voor 37 scholen vragenlijsten geprint, daarvan hebben 29 scholen ingevulde vragenlijsten voor verwerking teruggestuurd. Bij de 1-meting zijn voor 34 scholen vragenlijsten geprint, daarvan hebben 14 scholen ingevulde vragenlijsten teruggestuurd. Van alle deelnemende scholen hebben twaalf scholen hebben zowel bij de 0-meting als de 1-meting ingevulde vragenlijsten teruggestuurd.

Non-respons

Het is niet bekend waarom bij sommige scholen maar weinig leerlingen de vragenlijst hebben ingevuld en bij 20 van de 34 scholen er helemaal geen respons is. Geen respons betekent ofwel dat scholen hun pakketjes vragenlijsten om bepaalde redenen niet hebben uitgezet, of dat leerlingen de vragenlijsten niet hebben ingevuld. Er is geen onderzoek gedaan naar de oorzaken van de non-respons, zodat hierover geen betrouwbare uitspraken kunnen worden gedaan. Volgens opgave van Special Heroes is er door de regionale projectleiders veel ruchtbaarheid gegeven aan het onderzoek op de scholen. Dit garandeerde echter geen optimale respons. Mogelijk is de deelnamebereidheid van leerlingen en hun ouders op cluster 4-scholen wat minder groot dan bij bijvoorbeeld cluster 3-scholen. Dit heeft mogelijk te maken met de specifieke achtergrond van cluster 4-leerlingen. Vso-locaties hebben in overleg met Special Heroes ervoor gekozen de vragenlijsten zoveel mogelijk op school te laten invullen. Dit werkte responsbevorderend. Geen respons wil volgens Special Heroes niet betekenen dat het programma op de betreffende school niet goed loopt, er geen resultaten zijn geboekt of scholen geen belang hechten aan het onderzoek. In de regio Amsterdam was de respons bijvoorbeeld relatief lager dan mocht worden verwacht. Aan de andere kant heeft een groot deel van de scholen uit Amsterdam wel de moeite genomen de schoolvragenlijst in te vullen.

Beperkingen onderzoek

De resultaten van de 1-meting worden in hoofdstuk 3 alleen in de tekst vergeleken met de resultaten van de 0-meting (niet in tabelvorm). Vergelijking van beide metingen is niet probleemloos. We kunnen niet exact dezelfde groepen leerlingen met elkaar vergelijken. Enerzijds zijn leerlingen niet een-op-een gevolgd. Beide metingen worden dan ook als losstaande onderzoeken beschouwd. Verder speelt mee dat de respons onder leerlingen bij de 1-meting is gehalveerd ten opzichte van die bij de 0-meting (618 1-meting; 1.161 0-meting). Dit geldt ook voor het aantal scholen dat ingevulde vragenlijsten heeft teruggestuurd (29 0-meting; 14 1-meting). Hierdoor kan sprake zijn van een selectie-effect. Dit wil zeggen dat bepaalde groepen meer of minder hebben deelgenomen aan het onderzoek. Verschillen in de resultaten tussen de 0-meting en 1-meting kunnen mogelijk hierdoor worden verklaard.

Er zijn geen ingewikkelde wegingen uitgevoerd om 0-meting en 1-meting perfect te kunnen vergelijken naar verschillende achtergrondvariabelen, zoals regionale spreiding in de respons, geslacht of gedragsproblematiek²¹. Dit vanwege kostentechnische redenen en deels omdat de 1-meting als zelfstandig onderzoek wordt beschouwd en op basis daarvan wordt bepaald in welke mate de doelstellingen van Special Heroes zijn behaald. Naar schooltype is overigens wel een weging uitgevoerd. De data van de 1-meting zijn gewogen naar die van de 0-meting voor wat betreft schooltype (so/vso) en daarop zijn de tabellen in hoofdstuk 3 gebaseerd.²² De weging had overigens weinig invloed op de resultaten.

Om toch na te gaan of er sprake is van een bepaald selectie-effect, is los van bovenstaande een vergelijking gemaakt van de resultaten van een selectieve groep scholen, namelijk leerlingen van de eerder genoemde twaalf scholen die zowel bij de 0-meting als bij de 1-meting ingevulde vragenlijsten hebben teruggestuurd. De verwachting was dat het hier om vergelijkbare groepen leerlingen zou gaan (0- en 1-meting). Gekeken naar schooltype (so, vso) bleek dit echter niet het geval te zijn. Bij deze twaalf scholen zien we overigens wel een toename van de sportdeelname van leerlingen als de resultaten van de 1-meting met die van de 0-meting worden vergeleken. Dit geldt, in iets sterkere mate, ook voor de gehele steekproef van beide metingen (alle scholen uit de steekproef meegenomen). De toename bij beide analyses was het sterkst bij leerlingen van vso-afdelingen. Deze groep leerlingen deed volgens Special Heroes ook het meest mee aan het programma. We nemen daarom, met enige voorzichtigheid, aan dat de sportdeelname van cluster 4-leerlingen uit het onderzoek inderdaad is toegenomen.

B3.3 Kwalitatief onderzoek Special Heroes

Gedurende de looptijd van de pilot van Special Heroes op cluster 4-scholen heeft kwalitatief onderzoek plaatsgevonden. Doel was om meer inzicht te krijgen in de wijze waarop het programma wordt geïmplementeerd op de cluster 4-scholen, hoe de diverse betrokkenen dit hebben beleefd en welke factoren het succes dan wel falen bepalen van de implementatie van

²¹ In alle regio's is de respons teruggelopen, behalve in de regio Oost-Nederland. In die regio is wel het aantal scholen dat ingevulde vragenlijsten teruggestuurde teruggelopen, maar is de respons zowel in aantallen als in procenten van de totale respons toegenomen. Bij achtergrondvariabelen zoals geslacht en gedragsproblematiek waren geen noemenswaardige verschillen tussen 0- en 1-meting en is daarvoor geen weging uitgevoerd.

²² De verhouding leerlingen naar schooltype kwam bij de 0-meting aardig overeen met het landelijk beeld, bij de 1-meting was er een kleine afwijking.

het programma op de cluster 4-scholen. Tevens is bij de betrokkenen gepeild hoe zij de mogelijke invloed van Special Heroes op het (sport)gedrag van de deelnemende cluster 4-leerlingen ervaren.

Uitvoering

In drie rondes (2011, 2012 en 2013) zijn bij groepen van vijf scholen een groot aantal interviews afgenomen met schoolleiding, vakleerkrachten lichamelijke opvoeding, trainers, leerlingen en enkele ouders. De eerste ronde heeft plaatsgevonden in 2011 en is uitgevoerd door een student van de Universiteit Utrecht (stagiair bij Mulier Instituut, zie Ter Haar, 2011). De tweede ronde in 2012 en de derde ronde in 2013 zijn uitgevoerd in samenwerking met het Hanze Instituut voor Sportstudies (HIS) van de Hanzehogeschool in Groningen en de opleiding Orthopedagogiek van de Rijksuniversiteit Groningen. Studenten van deze opleidingen hebben de interviews uitgevoerd en zijn daarbij begeleid door docenten/onderzoekers van de opleidingen (Jan-Willem Bruining en Remo Mombarg). Om het programma te evalueren is in het voorjaar van 2013 een focusgroepgesprek gehouden met het team van regionale projectleiders dat actief is bij cluster 4-scholen en een van de programmacoördinatoren. Het gesprek is afgenomen door een onderzoeker van het Mulier Instituut. De resultaten zijn verwerkt in hoofdstuk 4. Het hoofdstuk is geschreven door Jan-Willem Bruining (Instituut voor Sportstudie, Hanzehogeschool Groningen). In hoofdstuk 2 zijn ter aanvulling op de resultaten van de schoolvragenlijst enkele citaten uit het focusgroepgesprek opgenomen.

Selectie respondenten

In tabel B3.3 is per ronde terug te lezen hoeveel betrokkenen hebben deelgenomen aan dit kwalitatieve onderzoek. De scholen zijn bewust geselecteerd voor deze steekproef, in samenspraak met het landelijk programmateam van Special Heroes. De volgende criteria waren hierbij van belang:

- representatieve verdeling over de regio's waar de pilot van Special Heroes in cluster 4 is uitgevoerd;
- afwisseling tussen speciaal onderwijs (so) en voortgezet speciaal onderwijs (vso).

Enkele scholen zijn herhaaldelijk betrokken in het onderzoek en enkele scholen hebben eenmalig aan het onderzoek deelgenomen. De regionale projectleiders hebben bemiddeld bij het leggen van de contacten met de scholen. Ook scholen waar Special Heroes naar de mening van het landelijk programmateam niet goed liep, zijn geselecteerd. De geïnterviewde leerlingen zijn geselecteerd door de vakleerkracht, waarbij rekening is gehouden met een goede afspiegeling van alle leerlingen die op de desbetreffende scholen aan Special Heroes deelnamen.

Tabel B3.3 Deelnemers (per ronde) aan kwalitatief onderzoek Special Heroes cluster 4

	1 ^e ronde (2011)	2 ^e ronde (2012)	3 ^e ronde (2013)
Scholen	5	5	5
Vakleerkrachten	5	5	5
Schoolleiding	3	–	5
Sporttrainers	–	–	3
Leerlingen	–	25*	29*
Ouders	9**	–	4**

* 5 of 6 leerlingen per school

** De ouders zijn afkomstig van 1 school.

Interviews

Er zijn semi-gestructureerde interviews afgenomen. Op deze wijze was het enerzijds mogelijk om de interviews onderling te vergelijken en gemeenschappelijke conclusies te trekken, anderzijds bood het de mogelijkheid om afhankelijk van het interview door te vragen en daarmee recht te doen aan het specifieke invoeringsproces van Special Heroes op de betrokken school. De interviews zijn gebaseerd op bestaande theorie en bestaande vragenlijsten. Daarnaast bevatten de interviews specifiek ontwikkelde vragen die aansluiten bij Special Heroes en de doelstelling van dit onderzoek.

Bijlage 4. Vraagpunten schoolvragenlijst

Algemene vragen (0- en 1-meting):

- naam deelnemende school, naam gemeente en schoolnummer
- type onderwijs
- aantal leerlingen per schooltype
- soorten problematiek bij de leerlingen
- gemiddelde groepsgrootte van de klassen
- belangrijkste aspect van sport en bewegen voor de leerlingen

De gymnastiek- en zwemlessen (0- en 1-meting):

- deelname meeste leerlingen aan de gymnastieklessen van de school
- redenen niet deelnemen aan gymnastieklessen
- aangeboden sport- en beweegvormen tijdens de gymnastieklessen
- gemiddelde groepsgrootte gymnastieklessen
- aantal gymnastieklessen per week en duur in minuten per week
- aanbod zwemonderwijs (alleen 0-meting)
- aantal minuten zwemonderwijs per week (alleen 0-meting)
- redenen geen zwemonderwijs (alleen 0-meting)
- aanwezigheid vakleerkracht lichamelijke opvoeding
- wie verzorgen gymnastieklessen op school nog meer (alleen 0-meting)
- mogelijkheden om in de pauze te sporten en bewegen (alleen 0-meting)

Naschoolse sportactiviteiten (0-meting):

- aanwezigheid aanbod van naschoolse sportactiviteiten
- soorten naschoolse sportactiviteiten en frequentie
- wie zijn betrokken bij (organisatie van) naschoolse sportactiviteiten
- samenwerking met andere organisaties bij naschoolse sportactiviteiten en op welke gebieden
- mening over samenwerking met naburige sportverenigingen

Verwachtingen Special Heroes (0-meting):

- met wie of welke organisaties verwachten scholen samen te werken bij opzet en uitvoer Special Heroes
- beoogde doelgroep Special Heroes op school
- beoogde doelen bij Special Heroes
- manier waarop school Special Heroes binnenschools, naschools en buitenschools gaat aanbieden
- welke sportactiviteiten verwacht school te organiseren
- verwachte aantal (clinic)blokken per jaar en omvang (clinic)blokken in weken
- verwachtingen hoe naschoolse activiteiten voor Special Heroes worden begeleid
- verwacht benodigd aantal uren per jaar voor uitvoering activiteiten
- verwachte belemmeringen bij opzet en uitvoer Special Heroes

Activiteiten en bereik Special Heroes (1-meting):

- aantal clinicblokken en aantal deelnemende leerlingen per schooljaar
- aantal deelnemende leerlingen aan Special Heroes
- welke leerlingen krijgen Special Heroes aangeboden

- reden dat een deel van de leerlingen Special niet krijgt aangeboden
- welke leerlingen krijgen Special Heroes niet aangeboden
- specifieke activiteiten waaraan leerlingen (al voor en na Special Heroes) konden deelnemen en frequentie
- aantal leerlingen doorgestroomd naar een schoolsportvereniging
- wijze van organisatie van sport- en beweegactiviteiten na schooltijd
- soort aangeboden sport- en beweegvormen via Special Heroes
- aantal leerlingen doorgestroomd naar een(buitenschoolse) sportvereniging en aantal sportaanbieders
- mening over doorstroming van leerlingen naar sportaanbieders.
- Redenen waarom doorstroming minder/niet goed lukt

Uitvoering en samenwerking (1-meting):

- organisaties waarmee wordt samengewerkt bij Special Heroes
- gebruik van een combinatiefunctionaris en mening over meerwaarde
- mening over meerwaarde regionale projectleider
- overige betrokkenen bij uitvoering Special Heroes op school
- uitspraken over diverse aspecten van de samenwerking met sportaanbieders
- vervolg op Special Heroes in de toekomst

Waardering en behalen van doelen van Special Heroes (1-meting):

- behalen van doelen en het belang daarvan
- succesfactoren van het programma
- knelpunten van het programma
- specifieke uitspraken over Special Heroes
- algemene waardering Special Heroes

Bijlage 5. Vraagpunten leerlingvragenlijst

De vragenlijst is verspreid onder leerlingen van deelnemende scholen en door ouders (samen met hun kind) ingevuld. De wijzigingen ten opzichte van de 0- of 1-meting zijn aangegeven.

Algemene vragen:

- geslacht en leeftijd
- postcode woonadres
- aantal personen huishouden (alleen 0-meting)
- geboorteland vader en moeder (alleen 0-meting)
- aantal uren werk (betaald of vrijwillig) (alleen 0-meting)
- gezondheid kind
- lichaamslengte en -gewicht
- aard cluster 4-beperking en andere beperkingen
- wijze van transport naar school
- woonadres kind

Sport- en beweegactiviteiten:

- frequentie en intensiteit beweegactiviteiten
- beoefening soort sportactiviteit
- beoefening sport in aangepaste vorm
- frequentie beoefening sportactiviteit
- redenen om te sporten
- sportverleden
- redenen niet of weinig sporten
- beoefening sport door familieleden en frequentie (alleen 0-meting)
- wens beoefening soort sportactiviteit (alleen 0-meting)
- redenen niet beoefenen wenssport (alleen 0-meting)
- lidmaatschap sportvereniging (soort vereniging en naam vereniging)
- vroeger lidmaatschap (alleen 1-meting)
- wens lidmaatschap sportvereniging (alleen 0-meting)
- reden geen lid (meer) van (wens)vereniging
- behaalde zwemdiploma's (alleen 0-meting)
- belangrijkste aspecten van sport en bewegen door ouders
- uitspraken over sport en gym door ouders en kind
- sterke kanten en moeilijkheden kind

Special Heroes:

- bekendheid Special Heroes (alleen 1-meting)
- deelname aan kennismakingsactiviteiten (alleen 1-meting)
- recent lidmaatschap sportvereniging (alleen 1-meting)
- waardering Special Heroes (alleen 1-meting)
- effect van Special Heroes (alleen 1-meting)
- ideeën om sport en bewegen te bevorderen (alleen 1-meting)

Bijlage 6. Uitleg Sterke Kanten en Moeilijkhedenvragenlijst (SDQ)

De SDQ is van oorsprong een Amerikaans instrument van Goodman en is in 2000 in het Nederlands vertaald en onderzocht (Goedhart, Treffers & Van Widenfelt, 2003). De SDQ meet de aanwezigheid van psychosociale problemen en de mogelijke invloed op het dagelijks functioneren én de sterke kanten van een kind. Het betreft zowel internaliserende als externaliserende problemen, die aan de hand van 25 items worden achterhaald. Deze items zijn geformuleerd aan de hand van stellingen, hebben betrekking op de afgelopen zes maanden en zijn in vijf subschalen of dimensies in te delen:

- 1) Emotionele problemen
- 2) Gedragsproblemen
- 3) Hyperactiviteit/aandachtstekort
- 4) Problemen met leeftijdsgenoten
- 5) Prosociaal gedrag

De SDQ kan zelfstandig door ouders en leerkrachten worden ingevuld. Kinderen doen dit meestal onder begeleiding. Meestal wordt de vragenlijst door twee informanten ingevuld (ouder en leerkracht). Veelal wordt de SDQ gebruikt in een therapeutische een-op-een-setting om de ontwikkelingen van een kind te monitoren. Bij het onderzoek naar Special Heroes had het opnemen van de SDQ in de vragenlijst alleen tot doel om op groepsniveau meer inzicht te krijgen in de achtergrond van de deelnemende leerlingen en eventuele verschillen in sport- en beweeggedrag tussen groepen leerlingen. Kanttekening bij het gebruik van de vragenlijst is dat het invullen van de vragen voor ouders en leerlingen een emotionele belasting kan opleveren en dat het invullen ervan door ouders en leerlingen die het Nederlands minder goed beheersen tijdrovend kan zijn en kan leiden tot andere interpretaties van bepaalde vragen. We zijn daarom voorzichtig om beide metingen op dit punt met elkaar te vergelijken. Daarbij speelt mee dat verschillen tussen scores op afzonderlijke subschalen tussen de 0-meting en 1-meting het gevolg kunnen zijn van responsverschillen (lager aantal waarnemingen bij de 1-meting).

In tabel B6.1 zijn de items in de vragenlijst ingedeeld naar de vijf subschalen. Het antwoord ‘een beetje waar’ krijgt daarbij altijd score 1. De antwoorden ‘niet waar’ en ‘zeker waar’ variëren per item (score 0 of 2). Vijf items zijn namelijk positief geformuleerd, de andere negatief. Door de scores op de subschalen bij elkaar op te tellen kan worden berekend of er sprake is van een verhoogde score op de betreffende schaal (zie voor meer informatie *Handleiding SDQ 7-12 jaar, versie 2006*, LSPPJ/GGD-Nederland).

Tabel B6.1 Indeling items SDQ naar subschalen

Indeling items SDQ naar subschalen (niet waar, een beetje waar, zeker waar)

Emotionele problemen (verhoogd bij een score van 5–10)

- Klaagt vaak over hoofdpijn, buikpijn, of misselijkheid
- Heeft veel zorgen, lijkt vaak over dingen in te zitten
- Vaak ongelukkig, in de put of in tranen
- Zenuwachtig of zich vastklampend in nieuwe situaties
- Verliest makkelijk zelfvertrouwen
- Voor heel veel bang, is snel angstig

Gedragsproblemen (verhoogd bij een score van 4–10)

- Heeft vaak driftbuien of woede-uitbarstingen
- Doorgaans gehoorzaam, doet gewoonlijk wat volwassenen vragen
- Vecht vaak met andere kinderen of pest ze
- Liegt of bedriegt vaak
- Pikt dingen thuis, op school of op andere plaatsen

Hyperactiviteit (verhoogd bij een score van 7–10)

- Rusteloos, overactief, kan niet lang stilzitten
- Constant aan het wiebelen of wriemelen
- Gemakkelijk afgeleid, heeft moeite om zich te concentreren
- Denkt na voor iets te doen
- Maakt opdrachten af, kan de aandacht goed vasthouden

Problemen met leeftijdsgenoten (verhoogd bij een score van 4–10)

- Nogal op zichzelf, neigt ertoe alleen te spelen
- Heeft minstens één goede vriend of vriendin
- Wordt over het algemeen aardig gevonden door andere kinderen
- Wordt getreiterd of gepest door andere kinderen
- Kan beter opschieten met volwassenen dan met andere kinderen

Prosociaal gedrag (verhoogd bij een score van 0–4)

- Houdt rekening met gevoelens van anderen
- Deelt makkelijk met andere kinderen
- Behulpzaam als iemand zich heeft bezeerd, van streek is of zich ziek voelt
- Biedt vaak vrijwillig hulp aan aan anderen
- Aardig tegen jongere kinderen

Bron: *Handleiding SDQ 7-12 jaar, versie 2006*, LSPPJ/GGD-Nederland

Bijlage 7. Tabellen leerlingonderzoek

Tabel B7.1 Kenmerken (sportende) leerlingen van cluster 4-scholen (1-meting, procenten)

	Geslacht			Type onderwijs		Beperkingen				
	Totaal	Jongen	Meisje	SO	VSO	Autisme	Hyperactiviteit	Gedrag	Emotioneel	Anders
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Ongewogen aantal	618	522	91	222	396	379	188	67	41	60
Geslacht										
Jongen	85	100		88	84	86	94	87	72	78
Meisje	15		100	12	16	14	6	13	28	22
Type onderwijs										
SO	42	43	35	100		42	50	58	37	28
VSO	58	57	65		100	58	50	42	63	72
Beperkingen kind										
Autisme Spectrum Stoornis	64	64	62	63	64	100	43	21	55	22
Hyperactiviteit	32	35	14	38	28	22	100	51	32	21
Gedragsproblemen	12	12	10	16	8	4	19	100	19	11
Emotionele problemen	7	6	13	6	7	6	7	11	100	7
Anders	10	9	14	6	12	3	6	9	10	100
Geen	6	5	8	4	7					
Andere beperkingen	16	16	14	18	15	18	19	18	15	11
Motorische beperking (beweging)	7	7	3	10	4	9	6	8	10	3
Verstandelijke beperking (begrijpen)	5	5	6	6	4	5	5	9	11	8
blind of slechtziend	2	2	1		3	2	2	4	2	
Doof of slechthorend	1	1			1	1		1	2	
Chronisch/langdurig ziek	3	2	4	1	3	2	4	4	10	2
Spraak-en of taalmoelijkheden	5	6	1	6	5	6	7	8	11	2
Anders	7	6	9	6	7	6	6	6	10	13
Gezondheid kind										
(Zeer) goed	89	90	85	95	84	88	89	85	65	87
Gaat wel	10	9	11	4	14	12	10	12	24	8
(Zeer) slecht	1	1	3		2	1	1	3	12	5
Body Mass Index										
Ondergewicht	9	9	12	13	7	9	14	7	14	11
Normaal	70	69	71	64	73	71	67	76	71	69
Overgewicht	19	20	16	21	18	19	17	17	15	20
Obesitas	2	2	1	1	2	1	2			
Woonsituatie kind										
In het ouderlijk huis	84	86	77	84	85	90	80	68	79	82
In een pleeg/opvanggezin	3	2	5	4	2	1	3	11	6	4
In een gezinshuis	6	5	6	8	4	4	10	6	7	7
Intern,bij de school										
In een jeugdzorginstelling	5	4	6	3	6	3	5	15	7	3
Anders	2	2	6	2	3	2	2		2	3
Vervoer naar school										
Taxi vervoersbedrijf	52	52	52	73	37	58	57	46	32	37
Zelf lopen	4	4	2	2	5	2	4	8	7	19
Openbaar vervoer	11	11	10	7	14	7	11	17	16	14
Zelf fietsend	28	28	30	10	42	29	22	26	36	25
Wij brengen het	5	4	5	8	2	4	6	3	9	5

Tabel 7.2 Leerlingen van cluster 4-scholen naar aard van de gedragsproblematiek, 1-meting (in procenten)

	Totaal (n=618)	Aard van de gedragsproblematiek				
		Autisme (n=379)	Hyperactiviteit (n=188)	Gedrag (n=67)	Emotioneel (n=41)	Anders (n=60)
Autisme	64	100	43	21	55	22
Hyperactiviteit	32	22	100	51	32	21
Gedrag	12	4	19	100	19	11
Emotioneel	7	6	7	11	100	7
Anders	10	3	6	9	10	100

Let op gering aantal waarnemingen bij gedrag en emotioneel.

Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht | Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
T +31 (0)30 721 02 20 | info@mulierinstituut.nl | www.mulierinstituut.nl